

บทที่ 3

มิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา พ.ศ. 2422-2440

การศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึงการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาดังแต่ภายหลังกมีการประกาศพระบรมราชโองการเกี่ยวกับเสรีภาพทางศาสนา จนกระทั่งถึงการจัดตั้งศูนย์มิชชันนารีที่ เชียงรายเป็นแห่งสุดท้ายในเขตล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2440 ซึ่งกระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ช่วงนี้ เกิดขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ที่เป็นอิทธิพลจากรัฐบาล กรุงเทพฯที่เข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาในหัวเมืองประเทศราชเป็นสำคัญ โดยรัฐบาลกรุงเทพฯได้ปรับเปลี่ยนแนวนโยบายที่ปล่อยให้หัวเมืองประเทศราชทางด้านนาค่อนข้างมีความเป็นอิสระมาสู่กระบวนการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ขณะที่การดำเนินงานของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาจะมี ภาพลักษณ์ของการเป็นตัวแทนของรัฐบาลกรุงเทพฯในการแทรกซึม สร้างความเปลี่ยนแปลงหรือ สร้างสิ่งที่เป็นมาตรฐานตามแบบกรุงเทพฯ เนื่องจากทั้งสองฝ่ายมีจุดร่วมสำคัญประการหนึ่งคือ การทำให้สังคมล้านนามีความทันสมัยอย่างสยามหรือมีความเจริญตามแบบตะวันตก ทั้งนี้ถึง แม้แต่แต่ละฝ่ายจะมีความแตกต่างทางศาสนา แต่การให้พระบรมราชานุญาตเรื่องเสรีภาพในการนับ ถือศาสนาแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลกรุงเทพฯคงมองถึงประโยชน์จากการปฏิบัติงานของมิชชันนารี อเมริกันมากกว่าความหวั่นกลัวต่อบทบาทของการเป็นผู้ทำลายรากฐานวัฒนธรรมของสังคมไทย และไม่วิตกว่า มิชชันนารีอเมริกันจะเป็นตัวแทนของชาติจักรวรรดินิยมหรือตัวแทนของประเทศ สหรัฐอเมริกาที่จะเป็นภัยคุกคามต่อประเทศสยาม

ยิ่งกว่านั้น การให้พระบรมราชานุญาตดังกล่าวเท่ากับเป็นการลดความสำคัญหรือ ทำลายจารีตความเชื่อเรื่องผีที่ถูกมองว่า เป็นลักษณะของสังคมแบบล้าหลังขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริและพระบรมราชโองการที่จะทำให้บ้านเมืองสยาม ให้เป็นที่ยอมรับของนานาอารยประเทศ¹⁵¹ และด้วยความมุ่งมั่นของมิชชันนารีอเมริกันที่จะทำงาน ของตนให้สำเร็จทำให้มิชชันนารีอเมริกันยอมรับและเชื่อมโยงตนเองกับอำนาจของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่จะเข้ามาเป็นผู้หนุนหลัง ดังที่บรัดเลย์ เคยกล่าวยกย่องรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่เข้ามาจัดการแทรกแซง อำนาจของพระเจ้ากาวิโลรสในกรณีคริสต์เถียนถูกประหาร โดยผู้นำของสยามให้คำมั่นสัญญาใน การปกป้องคุ้มครองมิชชันนารีอเมริกัน และได้เตรียมการให้เจ้าอุปราชอินทวิชยานนท์ (ที่เป็นมิตร กับมิชชันนารีอเมริกัน) เป็นผู้ปกครองเชียงใหม่ ว่า

¹⁵¹ ดูการอภิปรายประเด็นนี้ใน ธงชัย วินิจจะกูล, "ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำ สยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ," รัฐศาสตร์สาร 24 , 2 (2546) : 11-66.

“...ผมถือว่า เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นเรื่องที่ดีมากจนไม่อาจเก็บไว้เป็นความลับ
ได้เลยแม้แต่เพียงวันเดียว จะมีใครบ้างไหมที่ไม่เห็นสอดคล้องกับผมว่า
รัฐบาลสยามควรได้รับการยกย่องสรรเสริญต่อสิ่งที่ได้กระทำไป โดยเฉพาะใน
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคริสต์จักรในเชียงใหม่?...”¹⁵²

การแสดงความคิดเห็นดังกล่าวสะท้อนถึงคติภูมิธรรมของลัทธิดาร์วิน (Darwinism) ที่เป็น
ต้นกำเนิดสำคัญของลัทธิล่าอาณานิคม ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันได้แสดงออกถึงความคิดนี้อย่าง
ชัดเจนในกรณีที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ออกพระบรมราชโองการเสรีภาพทางศาสนา ที่จะเกี่ยวโยงถึง
การจัดการควบคุมเชียงใหม่ในเรื่องอื่นๆ บนเงื่อนไขของความอ่อนแอในบทบาทการเป็นผู้นำของ
เจ้าอุปราชอินทวิชยานนท์ เงื่อนไขของบริบทความสัมพันธ์ทางการเมืองและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์
ระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ ทำให้มิชชันนารีอเมริกันเห็นว่า เป็นความชอบธรรมของรัฐบาล
กรุงเทพฯ ในการเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว และจัดการควบคุมครอบครองเชียงใหม่ที่มีความอ่อนแอ
กว่าเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของตน ดังที่มีข้อสรุปของแมคคิลลารีที่มองในเรื่องนี้
ว่า “...ดังนั้น การที่รัฐเข้มแข็งกว่าต้องกลืนรัฐที่อ่อนแอกว่าในที่สุด จึงเป็นผลลัพธ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้
...”¹⁵³ และแมคคิลลารีถือเอากรณีนี้ฝ่ายต่อต้านได้ขีดขวางการดำเนินงานแบบคริสเตียนทำให้รัฐบาล
กรุงเทพฯ ที่รอคอยโอกาสอยู่แล้วเข้ามาจัดการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทั้งยังเห็นว่า สิ่งที่รัฐบาล
กรุงเทพฯ กำลังดำเนินการอยู่นั้นถือเป็นความจำเป็นในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของการ
สร้างรัฐประชาชาติ อันเป็นแนวโน้มที่สยามจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อสามารถดำรงอยู่อย่างมั่นคง
ท่ามกลางสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้¹⁵⁴

กระบวนการนี้ดังกล่าวนับเป็นมโนคติที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกัน
ในฐานะผู้มีบทบาทในการนำการเปลี่ยนแปลงสู่ท้องถิ่นล้านนา ที่จะรองรับกับการเคลื่อนไหวของ
รัฐบาลกรุงเทพฯ ในการปฏิรูปการเมืองและการปกครองต่อมา แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากจุด
ประสงค์หลักของมิชชันนารีอเมริกันจะเห็นได้ว่า การที่มิชชันนารีอเมริกันต้องพึ่งพารัฐบาลกรุงเทพฯ ก็

¹⁵² แมคคิลลารี, กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว... หน้า 148.

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 216.

ประเด็นดังกล่าวนี้อาจมีข้อโต้แย้งว่า การเข้ามาจัดการหัวเมืองทางล้านนาของรัฐบาลสยามมี
ปัจจัยและสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ ที่ทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ ต้องเข้ามาดำเนินการอยู่แล้ว แต่ในที่นี้จะเห็นว่า
มิชชันนารีอเมริกันกำลังมองบทบาทของตัวเองว่า เป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้รัฐบาลสยามเข้ามาจัดการกับหัว
เมืองทางล้านนาด้วย

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 245-246.

เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่ศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีอเมริกันมีความเชื่ออย่างหนึ่งว่า เมื่อสังคมท้องถิ่นมีความทันสมัยอย่างตะวันตกจะเป็นการทำลายโลกทัศน์ของสังคมจารีตที่เป็นอุปสรรคต่อการนำเสนอแนวคิดคำสอนของคริสต์ศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่มิชชันนารีอเมริกันมักจะกล่าวชื่นชมรัฐบาลสยามในการปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยในด้านต่าง ๆ เพราะมีความสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติของตนที่ได้เข้ามายังประเทศสยามตั้งแต่แรก และมองว่าการที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวใบเขียวใหม่และหัวเมืองทางล้านนาจะต้องมีรัฐบาลส่วนกลางเข้ามามีอำนาจจัดการปกครองแบบรวมศูนย์ เพราะจะทำให้มีการปกครองที่ยึดถือในระบบกฎหมายเข้ามาแทนที่ระบบอำนาจศักดินาแบบเดิม และทำให้ล้านนาลิ้นสุดสถานะของการเป็นรัฐกันชนที่เป็นอิสระที่อาจจะตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษหรือฝรั่งเศส ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันมองว่าจะเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของตน โดยมองถึงความเหมาะสมในการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางว่า "...ดินแดนแห่งนี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลสยาม การปกครองแบบเอกาธิปไตยจะสิ้นสุดลง และการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้จะสอดคล้องไปกับอารยธรรมของยุคนั้นด้วยเช่นกัน"¹⁵⁵ กล่าวคือการเข้ามาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาจะเป็นผู้มีบทบาทเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญต่อกระบวนการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอยู่น้อย

อนึ่ง ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ทั้งรัฐบาลกรุงเทพฯและมิชชันนารีอเมริกันต่างมีท่าทีในการพึ่งอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมิชชันนารีอเมริกันมีบทบาทในการเป็นผู้นำความรู้ความคิดใหม่ลงสู่สังคมล้านนาก่อนการเข้ามาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการช่วงชิงโอกาสในการสร้างพื้นที่ของตนเองให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ และขยายอาณาเขตให้กว้างไกลตามอุดมการณ์ของตน การมองบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการสร้างชุมชนชาวคริสต์จึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาวิถีชีวิตและการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้คนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาตามมิติทางประวัติศาสตร์ต่อไป

3.1 แนวทางการเผยแพร่คริสต์ศาสนากับการตั้งชุมชนชาวคริสต์

ภายหลังการประกาศพระบรมราชโองการเรื่องเสรีภาพทางศาสนายังคงมีปัญหาเรื่องการกีดกันขัดขวางเรื่องการเผยแพร่คริสต์ศาสนาจากสังคม มีหลายกรณีที่ว่า "เจ้าพญาลาวท้าวแสน" ไม่ได้ปฏิบัติตามประกาศดังกล่าวอย่างจริงจัง มีข้อเขียนของมิชชันนารีแสดงว่าในปีที่ออกประกาศพระบรมราชโองการยังมีเจ้าองค์หนึ่งได้โดยตีข้าทาสของตนเข้ามาเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาของคริสเตียน อีกทั้งยังมีการกระทำในลักษณะนี้ต่อมาอีก ซึ่งมิชชันนารีมองว่า เรื่องดังกล่าวเกิดขึ้น

¹⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

เพราะเจ้าอุปราชบุญทวงศ์ยังคงมีอิทธิพลอย่างมากในการต่อต้านศาสนาคริสต์และข้าหลวงคนใหม่ไม่เป็นผู้นิยมมิชชันนารีอเมริกันจึงไม่ได้ใส่ใจในเรื่องนี้¹⁵⁶ ขณะที่อุปสรรคในระดับชาวบ้านก็มีการกีดกันจากครอบครัวด้วย ทั้งนี้เพราะการที่มีคนในครอบครัวคนใดคนหนึ่งหันมานับถือคริสต์ศาสนาย่อมส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบจารีตอย่างรุนแรง เนื่องจากเมื่อพวกเขามาอยู่ในร่มเงาของมิชชันนารีอเมริกันแล้วต้องตัดขาดจากประเพณีนิยมของสังคมเดิมอย่างสิ้นเชิง ดังเช่น กรณีแสนคำที่เป็นผู้ควบคุมไพร่ของเจ้าเทพไกรสรและเป็นหัวหน้าเหมืองฝายแห่งหนึ่งในเขตดอยสะเก็ด ได้สนใจคริสต์ศาสนาจากการได้รับการรักษาโรคจากมิชชันนารีอเมริกัน แต่ก็ไม่สามารถเข้าพิธีบัพติศมาประกาศตัวเป็นคริสเตียนได้เนื่องจากทางครอบครัวไม่เห็นด้วย และเข้าใจว่า คงจะเกี่ยวกับสถานภาพที่เป็นคนในสังกัดของเจ้าเทพไกรสรและเป็นหัวหน้าเหมืองฝายทำให้ไม่อาจจะทิ้งตำแหน่งหน้าที่ได้ กระทั่งภายหลังเจ้าเทพไกรสรสิ้นชีพ (พ.ศ.2428) แสนคำและครอบครัวจึงได้เข้ามาเป็นคริสเตียน¹⁵⁷ โดยมิชชันนารีได้มีส่วนช่วยเหลือให้แสนคำยืมเงินเพื่อไถ่ถอนตัวตนเองและครอบครัวออกจากความเป็นไพร่ในสังกัดของผู้เป็นมูลนายคนใหม่เข้ามาอยู่ในอาณัติของมิชชันนารี

ในที่นี้จะเห็นว่า ถึงแม้การเรียกร้องเพื่อขอการคุ้มครองสิทธิการเป็นคริสเตียนของมิชชันนารีอเมริกันจะไม่มีผลทางปฏิบัติอย่างที่คาดหวัง และอาจมองได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันกระทำการไว้วางใจเกินเหตุเนื่องจากสังคมสยามให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาอยู่แล้ว และยังปรากฏในสนธิสัญญากับชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ด้วย แต่การที่มิชชันนารีอเมริกันต้องดำเนินการเช่นนี้เนื่องจากผู้มีอำนาจปกครองในเชียงใหม่ไม่ยอมรับการบังคับใช้สนธิสัญญาดังกล่าว การเรียกร้องของมิชชันนารีอเมริกันจึงมีเหตุผลในการยื่นหยัดต่อผู้และดำรงอยู่เพื่อปฏิบัติงานตามอุดมการณ์ของตน

สิ่งที่เกิดขึ้นจากการมีประกาศพระบรมราชโองการเรื่องเสรีภาพทางศาสนาในที่นี้จะเห็นว่า ส่วนหนึ่งเป็นการบั่นทอนอำนาจในเชิงโครงสร้างของพวกเจ้านายในเชียงใหม่ที่ไม่สามารถบังคับไพร่ได้อย่างเด็ดขาดเช่นเดิมอีก¹⁵⁸ ขณะที่มีส่วนซึ่งส่งผลต่อการสร้างชุมชนชาวคริสต์คือ

¹⁵⁶Swanson, *Khriachak Muang Nua*, p. 29.

¹⁵⁷Daniel McGilvary, "Laos : Interesting Events in the Laos Mission," *Foreign Missionary*, 44 (November, 1885) : 271. McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao*, p 195.

¹⁵⁸วิไล สุทธิศิริกุล, "เชียงใหม่ ก่อน "เทศาภิบาล" , พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 163-164.

ความเชื่อมั่นของมิชชันนารีอเมริกันในการดำเนินงานของตนเอง โดยมิชชันนารีมองว่าจะเป็นยุคใหม่ของการทำพันธกิจ และเป็นการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานของการเป็นคริสเตียนที่จะขยายวงกว้างขวางออกไป

3.1.1 มิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างรูปแบบของชุมชนชาวคริสต์

จากประสบการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ระหว่าง พ.ศ. 2410-2412 จะเห็นได้ว่า คนท้องถิ่นที่เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียนส่วนใหญ่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนาที่มีความสนใจเรียนรู้และศึกษาคำสอนทางศาสนาใหม่ ซึ่งเป็นความหวังของมิชชันนารีว่า คนเหล่านั้นจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้นำการเผยแผ่คริสต์ศาสนากลับไปปักหลักเผยแผ่คริสต์ศาสนาในหมู่บ้านของตนด้วยตนเอง แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์คริสเตียนถูกประหารและมิชชันนารีอเมริกันได้เริ่มต้นเผยแผ่คริสต์ศาสนาครั้งใหม่ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ทำให้แนวทางการเตรียมสร้างชุมชนชาวคริสต์โดยใช้ผู้นำคริสเตียนในท้องถิ่นเป็นหลักได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากในช่วง พ.ศ. 2413-2418 ที่ถือเป็น “ยุคเจียบ” หรือ “ยุคมืด” ของการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเพราะยังมีความหวาดระแวงระมัดระวังจากสังคมในการตอบสนองต่อการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกัน ทำให้มีผู้เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียนน้อยมาก เมื่อถึง พ.ศ. 2418 มีสมาชิกคริสตจักรที่เป็นคนท้องถิ่นเพียง 4 คน¹⁵⁹ อีกทั้งคนเหล่านั้นยังเป็นคนรับใช้ในบ้านของมิชชันนารี เป็นครูสอนหรือช่วยแปลภาษา และผู้ช่วย (ลูกมือ) ในการประกาศเผยแผ่คริสต์ศาสนา เป็นต้น

สำหรับการศึกษาถึงการสร้างรูปแบบของชุมชนชาวคริสต์ในที่นี้จะพิจารณาถึงการก่อรูปทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ที่ปรากฏอย่างชัดเจนภายหลังกรณีการประหารชีวิตคริสเตียนอันเนื่องมาจากการนำของมิชชันนารีอเมริกันในสถานภาพของความเป็นผู้นำทางสังคมด้วย

นับจากเหตุการณ์ที่แมคคิลวารีได้ลุกขึ้นกล่าวโทษพระเจ้ากาวีโรลสผู้มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดในเชียงใหม่ ได้สะท้อนถึงสถานภาพทางสังคมของมิชชันนารีอเมริกันคือ “ผู้คุ้มครอง” พวกคริสเตียน และยิ่งไปกว่านั้น มิชชันนารีอเมริกันยังได้ใช้เวลาในช่วง “ยุคเจียบ” พัฒนาศาสนาของตนเองโดยการทุ่มเทกับการสร้างบ้านพักอาศัยที่โอ้อ่าใหญ่โต มีการจัดองค์ประกอบของบ้านทั้งด้านรูปทรงการก่อสร้าง จัดพื้นที่ใช้สอยของบ้านและบริเวณบ้านตามคติของการสร้างที่พักอาศัยแบบตะวันตก ดังที่กล่าวมาแล้วในบทก่อน ลักษณะบ้านเรือนของมิชชันนารีอเมริกันใน

¹⁵⁹Sessional Records of the First Presbyterian Church of Chiangmai, December 28th, 1872. Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 23.

ลักษณะดังกล่าวนับเป็นองค์ประกอบหนึ่งในภาพลักษณ์ทางสถานภาพที่เทียบเคียงได้กับชนชั้นปกครองของเชียงใหม่ อีกทั้งการที่มิชชันนารีอเมริกันได้แสดงตนในฐานะผู้นำและผู้คุ้มครองคริสเตียนโดยพร้อมที่จะใช้สิทธิทางการทูตเพื่อปกป้องจากการกระทำของฝ่ายที่ต่อต้านคริสต์ศาสนาที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อคริสตจักร ทำให้แมคคิกลารีและวิลสันรวมถึงมิชชันนารีอเมริกันที่มาภายหลังมีสถานภาพเป็นดั่งมูลนายของคริสเตียนตามระบบสังคมของล้านนา ซึ่งจะส่งผลต่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและการสร้างระบบสังคมชาวคริสต์ในล้านนาภายหลัง พ.ศ. 2413 ในลักษณะที่มิชชันนารีเป็น "ผู้อุปถัมภ์" ขณะที่ผู้เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียนเป็นเหมือนกับการแสวงหาผู้คุ้มครองคนใหม่ ซึ่งไม่มีความหมายของการเป็นมูลนายตามความเข้าใจในระบบเดิม

นอกจากนี้แล้ว ในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ตั้งแต่เริ่มแรกได้นำรูปแบบ (pattern) ของความเป็นคริสตจักรในสหรัฐอเมริกามาเป็นแบบของการปลูกสร้างชุมชนใหม่ในล้านนา¹⁶⁰ มีการจัดระบบชุมชนชาวคริสต์ที่เน้นการใช้กฎระเบียบและการมีวินัยในการรับคนเข้ารีตอย่างเข้มงวด มีการควบคุมและไต่สวนตัดสินสมาชิกคริสตจักรที่ทำผิดข้อห้ามและระเบียบวินัยของคริสตจักร ช่วงเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2419) มีการสร้างโบสถ์ชั่วคราวหลังแรกและต่อมาใน พ.ศ. 2434 จึงมีการสร้างโบสถ์ถาวรที่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกในศิลปะแบบโกธิค (gothic) ที่จะกลายเป็นแบบในการก่อสร้างโบสถ์ของคริสตจักรต่างๆ ในล้านนาต่อมาอีกหลายแห่ง ทั้งหมดนี้นับเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นคริสเตียนทั้งในทางกายภาพและวิถีการดำเนินชีวิต โดยเป็นความตั้งใจของมิชชันนารีอเมริกันที่จะแยกชาวคริสต์ออกมาอยู่ในสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่มิชชันนารีอเมริกันกำหนด คริสตจักรจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชนใหม่ที่มีความแปลกแยกแตกต่างจากสังคมแบบเดิมเกือบสิ้นเชิง และในระบบนี้ชาวคริสต์จะยกมิชชันนารีอเมริกันให้เป็นผู้นำสูงสุดของชุมชน หรือที่เรียกว่า "หัวเจ็ด"¹⁶¹ คือเป็นผู้นำในการปกครองดูแลชุมชนชาวคริสต์อันเป็นลักษณะและรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคริสเตียนกับมิชชันนารีอเมริกันที่มีสืบทอดต่อมา

¹⁶⁰Stephen Neil, *A History of Christian Missions*, p.215-218.

¹⁶¹ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, "ป้อเก๊า แม่เดิม" *ประวัติศาสตร์ชุมชนคริสเตียน ดอยสะเก็ด*, หน้า 86.

การยกย่องมิชชันนารีที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมในหมู่ชนชาวคริสต์ล้านนาจะเห็นได้จากการที่คริสเตียนในล้านนาได้เรียกขานมิชชันนารีที่ทำงานเป็นครูหรือผู้เผยแพร่ศาสนาว่า "ป้อครู" / "แม่ครู" เรียกมิชชันนารีที่ทำงานด้านการแพทย์ว่า "ป้อเลี้ยง" / "แม่เลี้ยง" และโดยเฉพาะแมคคิกลารี เป็นมิชชันนารีอเมริกันคนเดียวนับแต่อดีตถึงปัจจุบันที่ได้รับการเรียกขานว่า "ป้อครูหลวง" ซึ่งเป็นการยกสถานะของมิชชันนารีอยู่ในระดับบนสุดของสังคมชาวคริสต์ ที่ถือเป็นรูปลักษณ์เครือข่ายอย่างหนึ่งของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาในช่วงนี้

รูปแบบของคริสตจักรในทางรูปธรรมที่มีขั้วนารีได้ตั้งประการหนึ่งคือ การสร้างระบบชุมชนชาวคริสต์ในด้านการปกครอง การบริหาร และการจัดกิจกรรมของคริสตจักรตั้งแต่สมัยเริ่มแรก โดยมีขั้วนารีอเมริกันได้นำระบบคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่เป็นระบบอาวูโล่ ประกอบด้วยศิษยาภิบาล (Pastor) เปรียบได้กับพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสวัดในพุทธศาสนา เป็นผู้มืบทบาทการปกครองสูงสุดในคริสตจักร ซึ่งในช่วงนี้มีเพียงมิชชันนารีที่ผ่านการศึกษาด้านคริสตศาสนศาสตร์เท่านั้นที่เป็นศิษยาภิบาล และมีคณะกรรมการของคริสตจักรเรียกว่า คณะธรรมกิจ (Session) ประกอบด้วย “เฒ่าแก่” หรือผู้ปกครอง (Elder) คือผู้ที่มีอาวูโล่เป็นผู้นำทางศาสนามีบทบาทร่วมกับศิษยาภิบาลในการดูแลด้านจิตวิญญาณของสมาชิก และมีคนายก (Deacon) ที่เป็นฝ่ายดูแลเรื่องทรัพย์สิน

เมื่อคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ มีคริสเตียนที่ครบถ้วนของความเป็นครอบครัวคือมีผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันถือว่าเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ ได้เริ่มมีกิจกรรมหลักที่สำคัญคือการจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ (Sunday School) เพื่อสอนคัมภีร์ไบเบิลและความรู้ในศาสนา และมีกิจกรรมย่อยอื่นๆ ที่เน้นให้คริสเตียนเป็นผู้มีความสามารถในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสังคมของตนเอง

การจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ที่ดีเป็นระบบชุมชนใหม่นี้กล่าวได้ว่า เป็นการนำระบบของชุมชนชาวคริสต์ในสหรัฐอเมริกาเข้ามาสถาปนาลงในสังคมท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นได้จากบันทึกของคริสตจักร หลักฐานในเอกสารที่เป็นภาษาคำเมือง และการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ยังมีการใช้คำทับศัพท์ในการเรียกคริสตจักรและตำแหน่งต่างๆ ที่เป็นของโลกตะวันตก ได้แก่ เจ็ด (Church) ปาสเตอร์ (Pastor) เซสชั่น (Session) เอลเดอ (Elder) ดีกัน (Deacon) วันสะบาโตหรือวันอาทิตย์ (Sabbath Day) ซันเดสกูล (Sunday School) และซเคิล (Secretary) เป็นต้น ต่อมาภายหลังจึงมีการใช้คำท้องถิ่นเรียกแทนบ้าง เช่น “คริสตจักร” แทน “เจ็ด” เรียกซันเดสกูลเป็นรวีวารศึกษา ซึ่งเป็นคำที่ถูกแปลงเป็นภาษาไทยกลางในสมัยหลัง และการใช้ “เฒ่าแก่” แทน “เอลเดอ” ซึ่งเป็นการปรับให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นในแง่ของความเป็นผู้อาวูโล่ที่ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชน

นอกจากนี้แล้ว ลักษณะการสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันยังก่อให้เกิดชุมชนในสังคมล้านนาที่มีการสื่อภาษาภาษาไทยอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เนื่องจากในสมัยเริ่มแรกมิชชันนารีอเมริกันยังมีเฉพาะสื่อความรู้ทางศาสนาสำหรับคนท้องถิ่นล้านนาที่เป็นงานพิมพ์ภาษาไทยเป็นหลัก ดังนั้น คนพื้นเมืองที่สนใจคริสต์ศาสนาและเปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนจะต้องผ่านการ

คำว่า Presbyterian มาจากภาษากรีกว่า Presbytos หมายถึงระบบอาวูโล่ เป็นรูปแบบการปกครองคริสตจักรที่ปรากฏในสมัยเริ่มแรก โดยมี Elder และ Deacon เป็นตำแหน่งที่มีบทบาทสำคัญในระบบปกครองคริสตจักรของคณะนี้

เรียนรู้ภาษาไทย ซึ่งเป็นความจำเป็นที่จะใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจในคำสอนของคริสต์ศาสนาอย่างลึกซึ้งต่อไป ดังเช่นหนานอินตี้ก่อนที่จะเข้ารับบัพติสมาได้หัดอ่านเขียนภาษาไทยจากมิชชันนารีอเมริกัน และมีกรณีที่มีมิชชันนารีได้ชะลอการให้บัพติสมาแก่คนพื้นเมืองที่มาขอรับบัพติสมาเป็นคริสเตียนจนกว่าผู้นั้นจะสามารถอ่านภาษาไทยได้ ซึ่งมีมิชชันนารีอเมริกันในเชียงใหม่กล่าวว่า ภาษาไทยกลายเป็นภาษาของพวกเขาคริสเตียนและมีคนในท้องถิ่นบางคนที่สนใจคริสต์ศาสนาเพราะอยากเรียนภาษาไทยเพื่อจะมีโอกาสก้าวหน้าในการทำงานรัฐบาล¹⁶² ดังนั้น ชุมชนชาวคริสต์ที่มีมิชชันนารีอเมริกันสร้างขึ้นจึงเป็นกลุ่มคนล้านนาเริ่มแรกที่ได้รับอิทธิพลของภาษาไทย โดยผ่านการสอนแบบส่วนตัวและเป็นแบบชั้นเรียน

อย่างไรก็ดี เนื่องจากมิชชันนารีอเมริกันมีการรับรู้และมีโลกทัศน์ต่อสังคมล้านนาว่าเป็นสังคมที่ล้าหลัง อยู่ในความมืดบอด สิ้นหวัง และตกอยู่ในความเชื่อมงายเรื่องผี ดังนั้นในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ตามอุดมการณ์ของตนจึงต้องมีกระบวนการที่จะทำให้กลุ่มคนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาได้หลุดพ้นจากอิทธิพลและการครอบงำของสังคมเดิม จากการศึกษาแนวการปฏิบัติของแมคคิลวารีและวิลสันในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ช่วงเริ่มแรกจะเห็นได้ว่า ได้แสดงยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือการ “รื้อบ้านเก่า สร้างบ้านใหม่”¹⁶³ นั่นคือการทำลายสิ่งเก่าหรือยึดฮอยเดิมในสังคมท้องถิ่นแล้วสร้างสิ่งใหม่ขึ้นแทน ซึ่งเป็นแนวคิดของแมคคิลวารีที่ถือว่า เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการวางรากฐานทัศนคติทางศาสนาสำหรับชาวคริสต์ในล้านนาที่สืบทอดต่อมาอย่างยาวนาน¹⁶⁴ สัญลักษณ์ของการใช้คติดังกล่าวคือ มิชชันนารีอเมริกันจะรื้อถอนหิ้งพระหรือที่บูชาผีของครอบครัวผู้ที่เปลี่ยนศาสนาเป็นคริสเตียนเพื่อแสดงว่า พระเจ้าของคริสต์ศาสนามีอำนาจเหนือทุกสิ่ง

¹⁶²Sessional Records of the First Presbyterian Church of Chiangmai, May 6th, 1877. McGilvary, *A Half Century...*, p.224.

¹⁶³Daniel McGilvary, extracts from a paper sent to the Society of Inquiry, Davidson College, *Foreign Missionary* 2(July 1869) : 29-32. Daniel McGilvary, "The Buddha or the Christ," *Laos News* 1 (October 1904) : 109-111. McGilvary, letter, 10 October 1876, *Foreign Missionary* 35 (February 1877) : 282. และ McGilvary, letter, 20 May 1878, *Foreign Missionary* 37 (October 1878) : 153.

¹⁶⁴ศึกษารายละเอียดได้ใน เฮอริเบ็ต สวอนสัน, "ศจ.แดเนียล แมคคิลวารี กับศาสนศาสตร์ศึกษาโปรเตสแตนต์ไทย," : 112-129. Herbert Swanson, "Princeton and the Laos Mission: A Case Study of Princeton Theological Seminary's Influence in the Nineteenth Century." *Journal of Presbyterian History* 82, 2 (Summer 2004) : 108-125.

สามารถเอาชนะผีและไม่ให้มีที่สำหรับกราบไหว้ผีอีก¹⁶⁵ หรือในกรณีตัวอย่างที่วิลสันได้ทูลพาทกราบพระพุทธรูปขนาดความสูง 5 ฟุตที่ขุดได้ในบริเวณบ้านพักของมิชชันนารีอเมริกัน (เป็นที่วัดร้างที่พระเจ้ากาวิโลรสทรงมอบให้) และนำมาถมทางเดินในสวนหย่อมเพื่อไม่ให้ชาวบ้านได้แอบมากราบไหว้พระพุทธรูปดังกล่าว เป็นการทำลายสัญลักษณ์สำคัญทางศาสนาของคนพื้นเมือง ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันเองกล่าวว่า เป็นเรื่อง "น่าตื่นเต้นอย่างที่สุด"¹⁶⁶ การปฏิบัติของมิชชันนารีอเมริกันนับเป็นการกระทำอย่างแข็งกร้าวที่แสดงถึงมโนคติในการลบล้างสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นศัตรูกับคริสต์ศาสนา และมุ่งมั่นนำคติความเชื่อทางศาสนาของมิชชันนารีอเมริกันมาแทนที่ทั้งหมดโดยไม่มีการศึกษาคุณค่าของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อนำมาผสมผสานเข้ากับหลักคำสอนหรือการปฏิบัติทางศาสนาของตน

นับตั้งแต่มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเชียงใหม่แสดงให้เห็นว่า ได้เริ่มกระบวนการที่จะรื้อถอนสิ่งที่เป็นฮีตฮอยเดิมในล้านนาและตั้งสิ่งใหม่ขึ้นโดยการนำสิ่งที่เป็นวิทยาการและเทคโนโลยีของตะวันตกมาใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญ ดังที่แมคกิลวารีได้เรียกร้องให้คณะกรรมการมิชชันนารีต่างประเทศสนับสนุนงานด้านการแพทย์เพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนา ปรากฏในบทความเรื่อง "Medical Missions and Missionary Physicians" จำนวน 8 ตอน ตีพิมพ์ใน North Carolina Presbyterian ซึ่งเป็นวารสารขององค์การคริสตจักรเพรสไบทีเรียนในมลรัฐนอร์ท แคโรไลนา ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2412 ถึงสิงหาคม ปีเดียวกัน¹⁶⁷ บทความดังกล่าวเน้นความสำคัญและจำเป็นในการใช้การแพทย์ของตะวันตกเพื่อเป็นสื่อชักนำให้คนหันมารู้จักและเรียนรู้คริสต์ศาสนาอย่างได้ผล ดังที่ปรากฏในจีนและอินเดีย อีกทั้งการใช้การแพทย์แบบตะวันตกจะมีอิทธิพลในการทำลายความเชื่อเกี่ยวกับความเจ็บป่วยและการรักษาของท้องถิ่นที่มีรากฐานความเชื่อในเรื่องผีและหลักการทางการแพทย์ของท้องถิ่นที่เห็นผลเชิงประจักษ์มากที่สุด จากแนวคิดดังกล่าวนี้มิชชันนารีได้จัดกิจกรรมที่จะทำให้ชุมชนมีความเลื่อมใสศรัทธาและยึดมั่นในคริสต์ศาสนา โดยการให้การศึกษเพื่อปกป้องรักษาชุมชนชาวคริสต์ให้อยู่ในโลกของคริสต์ศาสนาอย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้แมคกิลวารียังมีคติในการให้การศึกษแบบตะวันตกว่าเป็นการขจัดสิ่งที่เป็น "ความโง่เขลาทางมาย" ในสังคมพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการขจัดเรื่องการถือโชคลางไสยศาสตร์ (eradicate

¹⁶⁵ Jonathan Wilson to Irwing, July 7th, 1881. BFM. และ Daniel McGilvary, "Laos : Interesting Events in the Laos Mission," *Foreign Missionary* 44 (November, 1885) : 271.

¹⁶⁶ Backus. ed. *Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries*, p.452.

¹⁶⁷ Daniel McGilvary, Medical Missions and Missionary Physicians," *North Carolina Presbyterian* 77 (June 23, 1869). - Daniel McGilvary, "Medical Missions and Missionary Physicians," *North Carolina Presbyterian* 84 (August 11, 1869).

superstition) และรื้อถอนความเชื่อในปรัชญาของพุทธศาสนาเพื่อปลูกสร้าง “ความรู้และความจริง” ของคริสต์ศาสนาขึ้นมาแทน ซึ่งสามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า มิชชันนารีอเมริกันได้ใช้การศึกษาเพื่อช่วงชิงพื้นที่และบทบาทของวัดในการให้การศึกษาแบบจารีตเพื่อการสืบทอดความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนาเข้าสู่คริสตจักรเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์สืบไป

ในช่วงของการสร้างรูปแบบชุมชนชาวคริสต์ในระยะเริ่มต้นนี้จะเห็นได้ว่า การก่อรูปของชุมชนชาวคริสต์ที่มีโครงสร้างเฉพาะของตนเองซึ่งมีมิชชันนารีอเมริกันเป็น “หัวเจ็ด” และมีกิจกรรมที่ตอบสนองต่อการสร้างเครือข่ายและเอกลักษณ์ของชุมชน ได้แก่การจัดการด้าน การแพทย์ การศึกษา และระบบโครงสร้างทางสังคมของคริสตจักร ผลจากการร้องเรียนของมิชชันนารีอเมริกันเพื่อสิทธิในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้นำมาสู่การสร้างรูปแบบของชุมชนใหม่ ที่มีภาพลักษณ์ของความเป็นตะวันตกแทบทุกด้าน ทั้งนี้ก็เพราะมิชชันนารีเชื่อว่า การมีสิ่งประดิษฐ์ สิ่งก่อสร้าง เทคโนโลยีและวิทยาการตะวันตกที่นำมาใช้ในดินแดนล้านนา จะเป็นสื่อและเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้สำเร็จ¹⁶⁸ นั่นคือ มิชชันนารีอเมริกันในล้านนายังมีแนวคิดและโลกทัศน์เช่นเดียวกับมิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในประเทศสยามตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 3 มาแล้ว เพียงแต่เมื่อมีการนำมาใช้ในพื้นใหม่ที่ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมใหม่ รวมทั้งอยู่ในช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงสู่ยุคใหม่ของล้านนา ย่อมมีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยเรื่องเวลา พื้นที่ และสภาพเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด

3.1.2 การจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา พ.ศ. 2422-2440

มิชชันนารีอเมริกันได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวในหมู่ชนชาวคริสต์ภายหลังการมีพระบรมราชโองการเสรีภาพทางศาสนาในลักษณะที่เป็นผลบวกรับต่อการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในแง่ของการมีข้ออ้างรับรองหรือเป็นหลักประกันต่อคนในครอบครัวหรือสังคมเดิมให้ยอมรับในสิทธิของบุคคลที่เลือกที่จะนับถือศาสนาใหม่ และเชื่อว่าจะเป็นเอกสารที่มีความสำคัญต่อการขยายจำนวนคริสเตียน ขยายพื้นที่ และมีการยอมรับความเป็นตัวตนของชุมชนชาวคริสต์มากยิ่งขึ้น ดังกรณีของอินตะที่ได้อีกลับเข้ามาหามิชชันนารีหลังจากหนีภัยจากพระเจ้ากาวิโลรสไปอยู่นอกเขต

¹⁶⁸ Daniel McGilvary, "Laos Mission Annual Report," *Foreign Missionary* 26 (May 1868) : 280-281.

พระราชอำนาจของเจ้าหลวง ได้ขอคัดลอกพระบรมราชโองการดังกล่าวไปใช้ในหมู่บ้านของตน เพื่อเป็นการยืนยันถึงสิทธิที่ได้รับจากราชสำนักสยาม ทั้งนี้เข้าใจว่า เนื่องจากครอบครัวนี้ได้รับผลโดยตรงจากการกีดกันไม่ให้มีการแต่งงานตามแบบคริสเตียน ซึ่งจากข้อเขียนของมิชชันนารีอเมริกันยังแสดงให้เห็นว่า อินท๊ะและคริสเตียนอีกครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้านเดียวกันถูกต่อต้านจากญาติพี่น้องและชาวบ้านรอบข้าง ดังนั้น การมีพระบรมราชโองการเรื่องเสรีภาพทางศาสนาที่ถึงแม้จะไม่ได้มีผลในทางบังคับอย่างเคร่งครัดจริงจัง แต่ก็เป็นส่วนช่วยปกป้องคริสเตียนให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม ซึ่งต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2423 มิชชันนารีได้ประกาศตั้งคริสตจักรขึ้นที่หมู่บ้านของหนานอินท๊ะ เรียกชื่อว่า "คริสตจักรเบ็ธเลเฮม" ตามชื่อคริสตจักรบ้านเกิดของวิลสันที่มลรัฐเพนซิลวาเนียและเป็นชื่อสถานที่ประสูติของพระเยซู โดยมีการย้ายสมาชิกภาพของคริสเตียนจากคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่จำนวน 17 คนมาเป็นสมาชิกของคริสตจักรแห่งใหม่นี้

เป็นที่สังเกตว่า การตั้งชื่อคริสตจักรชนบทแห่งแรกทับศัพท์ชื่อสถานที่ที่มีความสำคัญในคริสต์ศาสนาเป็นการสะท้อนถึงมโนคติในการสร้างชุมชนใหม่ที่สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นความตั้งใจของมิชชันนารีอเมริกันที่จะสถาปนาสิ่งที่เป็สัญลักษณ์ของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ท่ามกลางสังคมท้องถิ่นในลักษณะที่จะบ่งบอกถึงความเป็นคริสตจักรแบบตะวันตก

เมื่อแรกเริ่มจัดตั้งคริสตจักรแห่งนี้ มีปฏิกิริยาจากท้องถิ่นที่เป็นการเผชิญหน้ากับสังคมเดิม โดยชุมชนชาวคริสต์แห่งนี้ถูกต่อต้านจากคนในครอบครัวและจากชาวบ้านเนื่องจากการเปลี่ยนศาสนามีผลกระทบต่อความเชื่อเรื่องผีของสังคม ขณะที่ผู้ปกครองลำพูนซึ่งมีอำนาจปกครองถึงเขตยางเน็งก็เกรงว่า หากมีการเพิ่มจำนวนคริสเตียนมากขึ้นเรื่อยๆ จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางอำนาจในการควบคุมและเกณฑ์กำลังคนเช่นเดียวกับที่อินท๊ะเคยแข็งขันการเกณฑ์แรงงานในวันอาทิตย์ที่เชียงใหม่มาแล้ว มีรายงานของมิชชันนารีอเมริกันว่า ช่วงแรกๆ ที่มีการจัดตั้งคริสตจักรเจ้าเมืองลำพูนได้เกณฑ์พวกคริสเตียนให้ไปแผ้วถางเตรียมที่ทำนาในวันอาทิตย์ ซึ่งคริสเตียนได้หาทางออกเพื่อไม่ให้ถูกลงโทษจากเจ้าเมืองและไม่ให้มีปัญหาขัดแย้งกับมิชชันนารี โดยขอต่อรองยอมไปทำงานในเช้าตรู่วันจันทร์ และยังขอร้องให้มิชชันนารีอเมริกันช่วยเจรจาแก้ไขปัญหาดังกล่าวกับเจ้าเมืองด้วย¹⁶⁹ จะเห็นได้ว่า ชุมชนชาวคริสต์ที่นี้อยู่ในสภาวะที่ต้องต่อสู้กับ

หลังจากหนี้ยเนื่องจากเกรงกลัวอำนาจของพระเจ้าวิโรธ หนานอินท๊ะกลับมายังบ้านเกิดและได้รับเลือกเป็นผู้ปกครองคนเมืองคนแรกของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ ต่อมาหนานอินท๊ะได้รับการสนับสนุนให้ไปอบรมทางศาสนากับเพรสไบทีเรียสยาม (Siam Presbytery) ที่กรุงเทพฯ เพื่อเตรียมให้เป็นผู้นำทางศาสนา หนานอินท๊ะจึงถือเป็นผู้นำชุมชนชาวคริสต์คนสำคัญสมัยเริ่มแรก

¹⁶⁹ Swanson, *Khriischak Muang Nua*, p. 30-31.

อำนาจทางสังคมวัฒนธรรมแบบจารีตและการเลือกที่จะเข้าสู่วิถีชีวิตของการเป็นคริสเตียนที่เป็น วัฒนธรรมใหม่ของมิชชันนารีอเมริกัน อันเป็นสภาวะการณ์ที่ไม่ง่ายนัก

ภายหลังจากมาหนานอินตี้ได้ย้ายครอบครัวไปอยู่ในเขตดอยสะเก็ดใกล้กับหมู่บ้าน แม่ดอกแดงซึ่งเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีชุมชนคริสเตียนเกิดขึ้นในช่วงสมัยเดียวกับกลุ่มคริสเตียนใน เขตสารภี การย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยดังกล่าวน่าจะเป็นการหลีกเลี่ยงหนีแรงกดดันทางสังคมเพื่อไปโน้มน้าว ปลอบถ้อยอยู่ใกล้กับกลุ่มคริสเตียนที่ใหญ่กว่า และแหล่งที่อยู่ใหม่นี้เป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของลูกเขย คนโตด้วย หรือในแง่หนึ่งคงเป็นการโยกย้ายเพื่อไปอยู่ในแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ดังมีหลักฐาน ของมิชชันนารีอเมริกันแสดงว่า ครอบครัวอินตี้ได้ย้ายมาทางเขตดอยสะเก็ดโดยซื้อที่ดินทำกินเพื่อ ตั้งรกรากใหม่ เมื่ออินตี้ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2415 ยังคงมีลูกหลานสืบต่อมา ซึ่งจากหลักฐานของ มิชชันนารีอเมริกันใน พ.ศ. 2447 แสดงว่ามีลูกหลานของอินตี้มากกว่า 70 คน¹⁷⁰ จึงนับเป็นชุมชน ชาวคริสต์ขนาดใหญ่ที่สืบทอดมาจากสายตระกูลเดียวกัน และเข้าใจว่า น่าจะกลายเป็นชุมชนใหม่ ที่ปัจจุบันคือบ้านป่าสักน้อย ดังปรากฏหลักฐานการสำรวจวัดเมื่อ พ.ศ. 2440 ได้กล่าวถึงวัด ป่าสักที่เป็นศูนย์กลางของบ้านป่าสัก¹⁷¹ ทำให้เชื่อว่าน่าจะเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมที่มีมาก่อน ขณะที่ ข้อมูลของมิชชันนารีอเมริกันใน พ.ศ. 2447 กล่าวแต่เพียงว่า ได้ไปเยี่ยมครอบครัวของป่าเปิง ภรรยาของหนานอินตี้ที่อยู่ในชุมชนบนเส้นทางจากบ้านแม่ดอกแดงกลับไปเชียงใหม่ ดังนั้น การมี บ้านป่าสักน้อยจึงนับเป็นการกำหนดหรือเรียกชื่อของหมู่บ้านใหม่ที่แยกออกมาต่างหาก

ลักษณะการเกิดชุมชนชาวคริสต์ที่บ้านแม่ดอกแดงและท้องที่ใกล้เคียงในพื้นที่เขต ดอยสะเก็ด เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของชุมชนชาวคริสต์จากปัจจัยสำคัญสองประการ คือ การได้รับการรักษาทางการแพทย์แบบตะวันตกจากมิชชันนารีอเมริกัน กับการพึ่งพาความ ช่วยเหลือจากมิชชันนารีอเมริกันในกรณีถูกประณามว่าเป็นผีเกะ ซึ่งมีข้อมูลของมิชชันนารีอเมริกัน ในภายหลังเป็นที่ชัดเจนว่า ชุมชนคริสต์แห่งนี้เกิดจากกรณีความเชื่อเรื่องผีเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ยังเป็นที่สังเกตว่า กลุ่มคนจากเขตดอยสะเก็ดที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารีอเมริกันมีเชื้อสายไตลื้อ และไตเขินที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เป็นคนระดับผู้นำของกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานที่ เขตนี้ เช่น แส่นคำและหนานสุวรรณมีเชื้อสายไตลื้อ¹⁷² ขณะที่มิชชันนารีของลุ่มดอยสะเก็ดคนแรกที่

¹⁷⁰Jonathan Wilson to Irwing, August 31st, 1882. BFM. Edith M Buck, "First Touring Experience," The Laos News 2(April, 1904) : 40.

¹⁷¹ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. รายชื่อวัด และนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518), หน้า 42.

¹⁷²The First Presbyterian Church of Chiangmai, Sessional Records 1868-1886, June 3rd, 1877.

บ้านป่าป้อมมีเชื้อสายไตจีน เขามีปัญหาถูกประณามว่าเป็นผีเกะและพยายามพึ่งพามิชชันนารีอเมริกันให้ช่วยเหลือโดยขอร้องเจ้าเมืองเชียงใหม่ให้การปกป้องคุ้มครองแต่ไม่ได้ผล ลุงด้วงยอมรับคำแนะนำของมิชชันนารีอเมริกันที่ให้ไปบุกเบิกที่ทำกินตั้งถิ่นฐานใหม่ห่างออกไปจากหมู่บ้านเดิม ซึ่งต่อมาได้ขยายเป็นหมู่บ้านใหม่เรียกว่า “ป่าป้อมใต้ร้อง” และกลายเป็นหมู่บ้านคริสเตียนล้วนแห่งแรกในเชียงใหม่¹⁷³

การก่อตัวของชุมชนคริสเตียนที่บ้านแม่ดอกแดงและหมู่บ้านใกล้เคียงได้ขยายจำนวนสมาชิกอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งถ่ายความรู้จากผู้นำในครอบครัวที่ได้รับการสอนภาษาไทยจากมิชชันนารีจนสามารถอ่านออกเขียนได้ อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการจัดตั้งเป็นคริสตจักรขึ้นในหมู่บ้านนี้ หนานสุวรรณได้โยกย้ายครอบครัวกลับไป “สร้างบ้าน แปรเมือง” ที่เชียงแสนใน พ.ศ. 2431 ร่วมกับผู้คนที่ย้ายมาจากเชียงแสนที่ถูกเกณฑ์จากเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง จำนวน 2,500 คน¹⁷⁴ ถึงแม้การรื้อฟื้นเมืองร้างและการโยกย้ายผู้คนไปตั้งถิ่นฐานใหม่จะต้องเผชิญปัญหาที่ทำให้ผู้คนต้องล้มตายเสียมาก แต่มิชชันนารีอเมริกันสนับสนุนหนานสุวรรณ (ซึ่งสามารถที่จะใช้เงินจ้างคนอื่นไปแทนได้หากต้องการ) ให้อพยพพร้อมกับกลุ่มชนดังกล่าว เนื่องจากเห็นว่า เป็นช่องทางที่จะใช้ความรู้ความสามารถในการรักษาโรคและใช้ยาควินินแก้ไข้จับสั่นที่ได้รับจากมิชชันนารีอเมริกันเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา เพื่อจะจัดตั้งคริสตจักรที่เชียงแสน และเป็นการตอบสนองคำขอร้องของเจ้านานอินตาซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าผู้ปกครองของเชียงแสนที่ถูกเกณฑ์ให้เป็นผู้นำในการอพยพครั้งนี้ที่ต้องการให้มีมิชชันนารีอเมริกันร่วมไปกับขบวนอพยพด้วย แต่มิชชันนารีได้ส่งหนานสุวรรณไปแทน

หนานสุวรรณนับเป็นคริสเตียนพื้นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ที่เชียงแสนโดยมีภาพลักษณ์เช่นเดียวกับมิชชันนารีคือ เป็นครอบครัวที่มีบ้านเรือนใหญ่โตโดดเด่นกว่าคนอื่นและใช้บ้านเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ภรรยาและบุตรสาวคนเล็กของหนานสุวรรณซึ่งเป็นศิษย์ของไซเพีย แมคกิลวารี ยังได้สอนภาษาไทยให้กับคริสเตียนและ

¹⁷³ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “ป้อเก้า แม่เดิม”.... หน้า 18-22.

¹⁷⁴พระยาประจักษ์กรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 508-509. McGilvary, *A Half Century among the Siamese and Lao*...., pp. 202.

หนานสุวรรณนับเป็นคริสเตียนในระดับผู้นำได้รับการแต่งตั้งเป็น “เฒ่าแก่” ((Elder) ของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันกล่าวว่า หนานสุวรรณเป็นคนที่มีความรู้ทางคริสต์ศาสนาและความสามารถในการรักษาที่มิชชันนารีถ่ายทอดให้เป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา และสร้างความเป็นมิตรกับผู้นำทางการเมืองและสังคมของเชียงแสนได้เป็นอย่างดี

ผู้คนที่สนใจศึกษาเรื่องราวของคริสต์ศาสนาตั้งแต่เริ่มแรกที่ได้ไปอยู่เชียงใหม่¹⁷⁵ จะเห็นได้ว่าการเริ่มต้นสร้างชุมชนชาวคริสต์โดยครอบครัวคริสเตียนคนพื้นเมืองสมัยเริ่มแรกก็ได้ใช้รูปแบบและวิธีการเช่นเดียวกับมิชชันนารีอเมริกัน ทั้งในแง่ของการสร้างภาพลักษณ์ในทางกายภาพและสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นการปฏิบัติตามแนวทางของแมคคิลวารีที่ว่า ผู้นำชาวคริสต์ต้องสร้างมิตรภาพที่ดีกับผู้ปกครองในท้องถิ่นเพื่อความสะดวกในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและทำให้ชุมชนคริสเตียนเป็นที่ยอมรับ¹⁷⁶ ซึ่งคิดดังกล่าวน่าจะส่งผลถึงสถานภาพทางสังคมของหนานสุวรรณในสายตาชาวบ้านเช่นเดียวกับที่มิชชันนารีอเมริกันได้ใช้ที่เชียงใหม่

นอกจากการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในเชียงใหม่แล้ว มีการขยายการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ไปยังต่างเมืองเกิดขึ้นในช่วงเดียวกันนี้ โดยมิชชันนารีอเมริกันได้ประกาศจัดตั้งคริสตจักรที่หนึ่ง ลำปางในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2423 กลุ่มชาวคริสต์เริ่มแรกของที่นี้มาจากอดีตเจ้าหน้าที่ค้าสวนามของนครลำปางคนหนึ่งคือพญาสีหนาท ที่เคยได้รับหนังสือคัมภีร์ไบเบิลและคำสอนคริสต์ศาสนาภาษาไทยจากบรัดเลย์เมื่อครั้งได้ร่วมในขบวนเรือของเจ้าหลวงลำปางลงไปถวายเครื่องราชบรรณาการที่กรุงเทพฯ เมื่อประมาณยี่สิบปีก่อน ต่อมาใน พ.ศ. 2421 พญาสีหนาทมีปัญหาถูกฟ้องร้องเป็นคดีความในค้าสวนามของลำปาง และได้เข้ามายังเชียงใหม่เพื่อร้องเรียนและขอความช่วยเหลือจากเจ้าอุปราชบุญทวงศ์เรื่องการตัดสินคดีความของราชสำนักลำปางที่ตนเห็นว่าไม่เป็นธรรม แต่ไม่ได้รับการตอบสนอง ทั้งนี้เข้าใจว่า เจ้าอุปราชบุญทวงศ์คงไม่พอใจเจ้าพญาสีหนาทที่ฝักใฝ่เรื่องคริสต์ศาสนา พญาสีหนาทได้ไปหามิชชันนารีอเมริกันและได้ขอเข้ารับบัพติสมาเป็นคริสเตียน เมื่อกลับไปลำปางได้สั่งสอนชักนำให้คนในครอบครัวพร้อมกับลูกศิษย์ที่เคยติดสอยห้อยตามหันมานับถือคริสต์ศาสนาด้วย แต่ในช่วงที่มีการจัดตั้งคริสตจักรที่ลำปางพญาสีหนาทถูกจับและถูกจำคุกในคดีฟ้องร้องเรื่องนี้ ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันมองว่าเป็นการก่อกวนแกล้งเพราะเรื่องของศาสนามากกว่า¹⁷⁷ ชุมชนชาวคริสต์ในเมืองลำปางอยู่ในสภาพอ่อนแอจนกระทั่ง พ.ศ. 2428 มีการจัดตั้งสถานีมิชชันที่ลำปางโดยได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักกรุงเทพฯ ผ่านสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษคนแรกที่ถูกส่งมาจัดการปกครองในหัวเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง (พ.ศ. 2427-2428) ให้การช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่

¹⁷⁵McGilvary, Half Century among the Siamese and Lao..., pp. 203.

¹⁷⁶Ibid., p. 330.

¹⁷⁷The First Presbyterian Church of Chiangmai, Sessional Records 1868-1886, May 4th 1878. McGilvary, A Half Century among the Siamese and the Lao, pp.199-201. Swanson, Khrischak Maung Nua, p. 31.

มิชชันนารีอเมริกันในการจัดตั้งงานที่ลำปาง¹⁷⁸ ซึ่งเมื่อมีมิชชันนารีอเมริกันอยู่ประจำจึงมีกิจกรรมด้านการแพทย์ การศึกษา และการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในลำปาง

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2423-2440 ได้มีกลุ่มคนในท้องที่ชนบทของเชียงใหม่หันมานับถือคริสต์ศาสนาอย่างต่อเนื่องและเกิดชุมชนชาวคริสต์ในท้องที่ต่าง ๆ ได้แก่ เขตสันทราย สันกำแพง หางดง สันป่าตอง เชียงดาว เมืองพร้าว และฝาง¹⁷⁹ ซึ่งแต่ละท้องที่จะมีคริสเตียนกระจัดกระจายอยู่ตามหมู่บ้านหรือชุมชนต่างทั้งใกล้และไกล และเมื่อมีจำนวนมากพอควรก็มีการจัดตั้งเป็นคริสตจักร เช่น คริสตจักรเชียงดาว (พ.ศ. 2436) มีสมาชิกอยู่ไกลถึงเมืองพร้าว คริสตจักรสันทราย (พ.ศ. 2437) มีสมาชิกกระจัดกระจายอยู่ใน 3 หมู่บ้าน (ถึง พ.ศ. 2449 คริสตจักรสันทรายมีสมาชิกอยู่กระจัดกระจายในหมู่บ้านต่าง ๆ มากกว่า 11 หมู่บ้าน) คริสตจักรแม่ปู้คา (พ.ศ. 2437) และที่หมู่บ้านช่างคำ เขตหางดงมีกลุ่มผู้คนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาครั้งแรกใน พ.ศ. 2428 ประกอบด้วยชาวกะเหรี่ยงที่รู้เรื่องเกี่ยวกับคริสต์ศาสนาจากมิชชันนารีคณะแบปติสตีในพม่ากับกลุ่มเชื้อสายของผู้ที่ถูกกวาดต้อนมาจากเชียงแสนและถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะ¹⁸⁰ ได้หันมานับถือคริสต์ศาสนาด้วย

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ได้เกิดกลุ่มคริสเตียนที่บ้านแป้น เมืองลำพูน จากกรณีครอบครัวหนานใจจะนะเชื้อสายไตเงินที่มิชชันนารีอเมริกันกล่าวว่า เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ที่สุดในหมู่บ้านถูกประณามว่าเป็นผีเกะ เนื่องจากได้เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน และชาวบ้านกล่าวหาว่าเป็นเพราะผีเกะจากครอบครัวนี้ออกอวาละวาด หนานใจจะนะได้เข้ามาหามิชชันนารีที่เชียงใหม่เพื่อขอความ

¹⁷⁸McGilvary, *A Half Century ...*, pp. 262-264. McFarland, *The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928*, p. 129. และดูที่ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, "คริสต์ศาสนากับการมีส่วนร่วมในพัฒนาการทางสังคมของลำปาง : ศึกษาบทบาทมิชชันนารีอเมริกันระหว่าง ค.ศ. 1880-1940," ใน ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, บรรณาธิการ, *ลำปางเมื่อหนึ่งศตวรรษ* (ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง, 2544) : 67-68.

¹⁷⁹Swanson, *Khrischak Maung Nua*, p. 36. คำมูล ชินวงศ์, *จ้างคำ : ประวัติศาสตร์คริสตจักรช่างคำ* (เชียงใหม่ : ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1990), หน้า 7. และ ชยันต์ นิริฎพันธ์, *ประวัติคริสตจักรสันทราย*, เอกสารรหัส Ms-155 (เชียงใหม่ : หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ, 1982).

¹⁸⁰คำมูล ชินวงศ์, *จ้างคำ : ประวัติศาสตร์คริสตจักรช่างคำ*, หน้า 12.

จากการสัมภาษณ์นายวิจิตร ไชยวัฒน์ ผู้สืบเชื้อสายจากหนานใจจะนะ กล่าวว่า เมื่อเกิดไข้จับสั่นระบาด ครอบครัวหนานใจจะนะ ไม่ได้ล้มป่วยเนื่องจากไตเงินเป็นชนชาติที่ชอบการรักษาความสะอาดและมีธรรมเนียมในการใช้ "สวด" หรือมุ่งงานอนขณะที่บ้านในหมู่บ้านเดียวกันไม่นิยม จึงกลายเป็นเป้าหมายถูกกล่าวหา (สัมภาษณ์วิจิตร ไชยวัฒน์, วันที่ 18 กรกฎาคม 2549)

ช่วยเหลือโดยได้รับรู้จากคำบอกเล่าต่อกันมาว่า มีเพียงมิชชันนารีอเมริกันเท่านั้นที่จะช่วยในเรื่องนี้ ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันได้ให้ความช่วยเหลือโดยเจรจากับเจ้าหลวงลำพูนเพื่อให้ออกคำสั่งคุ้มครองครอบครัวนี้ แต่เจ้าหลวงลำพูนถือว่าเรื่องดังกล่าวเป็นจารีตความเชื่อของสังคมที่ไม่อาจแทรกแซงได้ แต่ก็ยินยอมให้มิชชันนารีอเมริกันดำเนินการตามที่เห็นสมควรที่จะช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว มิชชันนารีอเมริกันได้เข้าไปยังหมู่บ้านแห่งนี้ได้ทำพิธีกรรมทางศาสนาแบบคริสเตียนเป็นครั้งแรกที่แสดงให้ชาวบ้านเห็นว่า ได้ปลดปล่อยและทำลายอำนาจของผีที่รบกวนในบริเวณนั้น และให้มีการสร้างบ้านที่ถูกชาวบ้านรื้อลงขึ้นมาใหม่โดยได้ใช้เป็นศูนย์กลางทางในการทำกิจกรรมของคริสต์ศาสนาด้วย

การจัดพิธีกรรมของมิชชันนารีอเมริกันนับเป็นการ "สร้างภาพ" ของการ "ปราบผี" แบบที่คนเมืองคุ้นเคย ทั้งหมดเป็นการบ่งบอกว่าผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาคริสต์ศาสนาจะไม่ถูกรบกวนจากพวกผีของท้องถิ่นอีก พร้อมกันนี้มิชชันนารีอเมริกันยังได้แจกจ่ายยาควินินแก้ไข้จับสั่นแก่ชาวบ้านที่เจ็บป่วยทำให้ความกลัวในเรื่องผีก็เบาบางลง¹⁸¹ หนานไจวะนะได้นำคนในครอบครัวหันมานับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด รวมทั้งบุตรชายชื่อปัญญาที่บวชเป็นพระถูกหนานไจวะนะจับสึกเพื่อให้หันมาศึกษาคริสต์ศาสนาและรับบัพติศมาเป็นคริสเตียน¹⁸² ต่อมาบุตรชายของหนานไจวะนะได้ศึกษาในชั้นเรียนทางศาสนา (Theological Training Class) ได้เป็นผู้ช่วยมิชชันนารีอเมริกันและเป็นผู้นำทางศาสนาที่สำคัญคนหนึ่งในล้านนา¹⁸³

จากการเริ่มต้นชุมชนชาวคริสต์ที่บ้านแป้นได้ดึงดูดความสนใจของผู้คนในท้องถิ่นใกล้เคียงให้มาเกี่ยวข้องกับมิชชันนารีและคริสต์ศาสนา โดยเฉพาะที่บ้านดงวังหมื่นได้มีกลุ่มคริสเตียนเกิดขึ้นที่นี่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน จากการศึกษาของคำมูล ชินวงศ์¹⁸⁴ ได้ชี้ให้เห็นว่า การ

การทำกิจกรรมเผยแพร่คริสต์ศาสนาของผู้นำคริสเตียนไทย ทั้งในเมืองและท้องที่ชนบทในปัจจุบันยังมีประเด็นเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีอยู่ โดยเฉพาะในชนบทมักปรากฏว่า ผู้นำหรือศิษยาภิบาลของคริสตจักรต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการขับไล่ผี หรือการทำพิธีหรือถอนศาลพระภูมิเจ้าที่แก่ผู้ที่ตัดสินใจเข้ามานับถือคริสต์ศาสนา การกระทำดังกล่าวนับเป็นผลในเชิงจิตวิทยาต่อชาวคริสต์และชาวบ้านที่อยู่ข้างเคียงไม่น้อย

¹⁸¹ McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...* p. 266-270.

¹⁸² คำมูล ชินวงศ์, *ฮากเก๊าเบือเฮล : ประวัติศาสตร์ชุมชนคริสเตียนบ้านแป้น* (เชียงใหม่ : ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1992), หน้า 17-18.

¹⁸³ McFarland, ed. *The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928*, p. 279. *ประวัติย่อศาสนาจารย์ปัญญา ไชยวัฒน์*. (เอกสารอัดสำเนาเนื่องในการฉาบปกิฉ ฉวันที่ 8 พฤศจิกายน ค.ศ. 1958.)

¹⁸⁴ คำมูล ชินวงศ์, "คริสตจักรที่สาบสูญ : วังหมื่น," (เชียงใหม่ : ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1991). (เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่)

เกิดชุมชนคริสเตียนที่บ้านดงวังหมั้นมาจากเรื่องของการเจ็บป่วยที่ผู้คนที่นี้มีโอกาสได้ใช้ยาของมิชชันนารี และมีปัญหาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อเรื่องผี กล่าวคือ ชาวบ้านกลุ่มนี้มีฐานะยากจนเมื่อเจ็บป่วยต้องรักษาตามแบบจารีตและมีภาระในการเลี้ยงหรือบูชาผี แต่เมื่อลองใช้ยาของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้รับแจกแล้วเห็นผลจึงต้องการปลดปล่อยภาระการเลี้ยงผีหันมานับถือคริสต์ศาสนาซึ่งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงผีอีก จะเห็นได้ว่า คริสต์ศาสนาได้กลายเป็นทางเลือกสำหรับผู้คนที่ต้องการตัดขาดจากความรับผิดชอบในความเชื่อเรื่องผี ลักษณะดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “นายผี” ในหมู่คนที่เลือกเอามิชชันนารีอเมริกันเป็นที่พึ่งและยอมรับคำสอนของคริสต์ศาสนา¹⁸⁵ และเกิดในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้คนคิดคำนึงเรื่องค่าใช้จ่ายทางเศรษฐกิจมากขึ้น ปรากฏการณ์ “นายผี” ไม่ใช่การถูกประณามเรื่องผีเกะหรือการถูกกลั่นแกล้งทางสังคม แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเนื่องจากคนยากจนไร้ที่พึ่งไม่อาจทำในสิ่งที่เคยปฏิบัติตามจารีตได้ จากการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจะพบว่า ครอบครัวที่ “นายผี” ส่วนใหญ่เป็นคนยากจนไม่มีที่ทำกิน¹⁸⁶

ประเด็นปัญหาจากความเชื่อเรื่องผีนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนท้องถิ่นล้านนาหันมานับถือคริสต์ศาสนา ดังที่ศาสตราจารย์วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ มิชชันนารีที่ได้สำรวจชนชาติไทยอย่างกว้างขวางได้กล่าวถึงผลกระทบจากคติความเชื่อเรื่องผีในหมู่ชนชาติไทว่า “พวกภูตผีมันหลอกหลวงตัวเองและได้ผลักดันให้คนนับร้อยหรือจะนับพันเข้ามาหาพระเยซูคริสต์”¹⁸⁷ และโรเจอร์ กิลลิส์ มิชชันนารีในสมัยหลังได้กล่าวย่ำว่า

...การบูชาภูตผีวิญญาณเป็นลัทธิที่ถูกประณามว่าผิด (โดยศาสนาพุทธดั้งเดิม) การนับถือวิญญาณจะมีความกลัวตลอดเวลา ไม่แน่นอน และบางครั้งสิ้นเปลืองมากที่จะซื้อของเซ่นไหว้ผี และค่าตอบแทนหมอผี และชาวดิของพระเยซูคริสต์ยื่นส่งต่อหน้าตาของพวกภูตผีวิญญาณโดยการหยิบยื่นอิสรภาพให้ และเมื่อเหล่าภูตผีวิญญาณสร้างความยุ่งยากให้มากเกินทน พวกเขาก็หันมาพึ่งพระคริสต์และคริสตจักร...¹⁸⁸

¹⁸⁵ Philip J. Hughes, *Proclamation and Response : A Study of the History of the Christian Faith in Northern Thailand* (Chiangmai : Payap University Archives, 1989), p. 19.

¹⁸⁶ สัมภาษณ์ ศรีทอง ธิญา, วันที่ 23 ธันวาคม 2550.

¹⁸⁷ William Clifton Dodd, *The Tai Race : The Elder Brother of the Chinese* (Cedar Rapids, IA: Torch Press, 1923), p. 335.

¹⁸⁸ Roderic K. M. Gillies, "Christian Evangelism in Northern Siam," *Siam Outlook*, 2 (April 1935) : 79.

จากการเกิดชุมชนคริสเตียนที่บ้านแป้นและบ้านดงวังหมื่นทำให้มิชชันนารีสนใจขยายงานมาทางลำพูนมากขึ้น โดยใน พ.ศ. 2431 เจ้าเมืองลำพูนได้ยกที่ดินให้มิชชันนารีอเมริกันในการริเริ่มกิจกรรมทางศาสนาที่เมืองลำพูน ต่อมาใน พ.ศ. 2434 มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งศูนย์มิชชันขึ้นพร้อมทั้งจัดตั้งคริสตจักรลำพูนโดยมีคริสเตียนจากท้องที่บ้านแป้น บ้านดงวังหมื่นและหมู่บ้านอื่น ๆ รวม 8 หมู่บ้านที่เคยมีชื่อเป็นสมาชิกของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ย้ายมาเป็นสมาชิกเริ่มแรกของคริสตจักรแห่งนี้ ต่อมาใน พ.ศ. 2438 มีการแยกสมาชิกจากคริสตจักรลำพูนออกไปจัดตั้งคริสตจักรที่บ้านแป้นเรียกว่า “คริสตจักรเบ็ธเอล” และคริสตจักรวังหมื่น ซึ่งแต่ละแห่งมีสมาชิกกว่าร้อยคน¹⁸⁹ โดยคริสตจักรเบ็ธเอลนับเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่ยังต้องเผชิญกับความขัดแย้งถูกต้องด้านจากสังคมหมู่บ้านอย่างมากแต่ก็เป็นชุมชนชาวคริสต์ที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากมิชชันนารีอเมริกันในหลายด้าน และครอบครัวชาวคริสต์เริ่มแรกที่นี่มักส่งเสริมให้ลูกหลานเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนของมิชชันนารีทำให้เป็นชุมชนหนึ่งที่ผู้มิบบทบาทเป็นผู้นำในแวดวงคริสต์ศาสนาในล้านนาอย่างต่อเนื่อง

อนึ่ง การขยายงานของมิชชันนารีอเมริกันที่ทำให้เกิดการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีปัจจัยที่สำคัญคือการมีกลุ่มผู้นำชาวคริสต์คนพื้นเมืองที่ทำงานกับมิชชันนารีเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นผู้นำและผู้สื่อสารคำสอนคริสต์ศาสนาออกไปยังท้องที่ต่างๆ ดังที่มิชชันนารีอเมริกันยอมรับว่า ผู้ช่วยชาวพื้นเมืองสามารถสื่อสารคำสอนโดยใช้ภาษาและระบบคิดของท้องถิ่นได้ดีกว่าและเข้าถึงชาวบ้านอย่างที่มีมิชชันนารีไม่อาจทำได้ ขณะเดียวกัน ได้มีการจัดตั้งองค์กรปกครองและบริหารคริสตจักรตามระบบโครงสร้างของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่เรียกว่า “เพรสไบเทอรี” เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2428 เป็นองค์กรที่ประกอบด้วยมิชชันนารีและผู้แทนของคริสตจักรท้องถิ่นที่มีอำนาจในการอนุมัติจัดตั้งคริสตจักรหรือการทำกิจกรรมเกี่ยวกับคริสตจักรในล้านนาด้วยตนเอง (ไม่ต้องรอการพิจารณาหรือการดำเนินการจากเพรสไบเทอรีสยามหรือบางครั้งยังต้องผูกมัดอยู่กับเพรสไบเทอรีที่นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา) ซึ่งหลังจากนี้ต่อมาจะเห็นได้ว่ามิชชันนารีอเมริกันได้มีการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในเชิงขยายอาณาเขตพื้นที่ออกไปอย่างกว้างขวางตามคติลัทธิขยายนิยม (Expansionism) และการมุ่งสู่เขตเป้าหมายตามการทรงดลบันดาลของพระเจ้า (Manifest Destiny) อันเป็นความคิดหลักที่มิชชันนารีอเมริกันยึดถือมาตั้งแต่แรก

นับเป็นคริสตจักรแห่งที่สองในเชียงใหม่-ลำพูน ที่ใช้ชื่อตามที่ปรากฏพระคัมภีร์ไบเบิล คือ “เบ็ธเอล” มีความหมายว่า “เป็นที่ประทับของพระเจ้า” หรือเป็นบ้านของพระเจ้า ซึ่งเป็นที่สังเกตว่า การตั้งชื่อคริสตจักรในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นกับชุมชนชาวคริสต์ที่เคยมีปัญหาขัดแย้งอย่างหนักเกี่ยวกับจารีตความเชื่อเรื่องผีกับคนในชุมชนรอบข้าง

¹⁸⁹Swanson, *Khrischak Maung Nua*, p. 43.

และต่อมาได้มีการขยายงานไปตั้งศูนย์มิชชันที่แพร่ใน พ.ศ. 2435 การตั้งศูนย์มิชชันที่غانใน พ.ศ. 2438 และศูนย์มิชชันที่เชียงรายใน พ.ศ. 2440

การเกิดชุมชนชาวคริสต์และตั้งศูนย์มิชชันที่แพร่มาจากน้อยวงศ์ชายตาบอดได้เข้าไปขอรับการรักษาจากซามูเอล พีเพิลส์ นายแพทย์มิชชันนารีที่ลำปาง แต่เป็นอาการที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ น้อยวงศ์ได้รับการสอนเรื่องคริสต์ศาสนาและสนใจเรื่องนี้โดยให้น้องชายที่ตาดีเป็นผู้อ่านเรื่องราวของคริสต์ศาสนาให้ฟัง ทำให้ได้เรียนรู้และเข้าพิธีรับบัพติศมาเป็นคริสเตียนเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2433 ต่อมาใน พ.ศ. 2436 เกิดทุพภิกขภัยอย่างรุนแรงที่เมืองแพร่ซึ่งเป็นภัยพิบัติในหัวเมืองเหนือที่ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2433 เมื่อการผลิตข้าวล้มเหลวติดต่อกันมา 2-3 ปี โดยเฉพาะที่เมืองแพร่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง การเกิดทุพภิกขภัยครั้งนี้คณะกรรมการบรรเทาทุกข์ของศูนย์มิชชันลำปาง ได้เข้ามาให้การช่วยเหลือ มีชาวแพร่จำนวนหนึ่งติดตามผู้นำคริสเตียนจากคริสตจักรลำปางที่มากบอกข่าวแก่ชาวบ้านเรื่องมิชชันนารีอเมริกันจะมาแจกข้าวแก่ผู้อดอยาก มิชชันนารีอเมริกันได้สอนคริสต์ศาสนาแก่กลุ่มคนเหล่านี้

ผลจากการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ทำให้มิชชันนารีที่ลำปางเสนอให้เปิดศูนย์มิชชันที่แพร่อย่างจริงจัง ซึ่งนอกจากจะเห็นช่องทางที่มีคนหันมานับถือคริสต์ศาสนาแล้ว ยังมีเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ เป็นความตั้งใจของมิชชันนารีอเมริกันที่ต้องการแผ่ขยายอิทธิพลการเผยแผ่คริสต์ศาสนาทางเขตล้านนาตะวันออกเพื่อยึดพื้นที่นี้ก่อนที่จะถูกอิทธิพลของมิชชันนารีคาทอลิกฝรั่งเศสเข้ามาครอบงำ บริกส์และพีเพิลส์เดินทางมาแพร่ในต้นปี พ.ศ. 2436 ได้ซื้อที่ดินแห่งหนึ่งที่บ้านเขตตะวันริมฝั่งแม่น้ำยมอยู่ติดกับบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา คอร์ปอเรชัน เทรดิง¹⁹⁰ และมีการจัดตั้งศูนย์มิชชันแพร่ในเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกัน ขณะที่มีครอบครัวบริกส์เป็นมิชชันนารีมาอยู่ประจำ และเป็นวิสัยของมิชชันนารีอเมริกันที่มีการจัดตั้งคริสตจักรเริ่มแรกให้เป็นคริสตจักรศูนย์กลางของหัวเมืองขึ้น โดยการย้ายสถานภาพของคริสเตียนชาวแพร่จากคริสตจักรลำปางมาจัดตั้งคริสตจักรแพร่ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2437 มีการแต่งตั้งคริสเตียนชาวแพร่เป็น "เฒ่าแก่" หรือผู้ปกครอง 2 คน เป็นผู้นำดูแลชุมชนชาวคริสต์ที่แพร่ เป็นที่สังเกตว่า การขยายงานของมิชชันนารีอเมริกันมาทางเขตล้านนาตะวันออกได้เริ่มใช้สื่อการพิมพ์ที่เป็นภาษาล้านนาที่พิมพ์จากโรงพิมพ์ของมิชชันที่เชียงใหม่ (จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2435) โดยมีการสอนเรื่องราวคริสต์ศาสนา สอนเหล่าสตรีและเด็กหญิงให้หัดอ่านและร้องเพลงสวดภาษาคำเมือง

การจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ที่เมืองแพร่ในสมัยแรกๆ หมู่คริสเตียนต้องประสบกับปัญหาการถูกกลั่นแกล้งข่มเหงจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เช่น มีการเรียกเกณฑ์แรงงานที่กระทบต่อ

¹⁹⁰McFarland, ed. *The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928*, p.

กฎระเบียบปฏิบัติของคริสเตียนหรือกรณีเจ้าเมืองพยายามที่จะใช้อำนาจเอาเด็กหญิงสองคน ซึ่งเป็นลูกจ้างของบริกส์ไปเป็นนางในคุ้ม แต่บริกส์สามารถช่วยเด็กทั้งสองให้รอดพ้นออกมาได้โดยอ้างสิทธิการเป็นชาวแคนาดาซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษ ทำให้เจ้าเมืองแพร่ไม่กล้ากระทำล่วงเกินเพราะเกรงจะเป็นปัญหายุ่งยากทางการเมือง แม้ว่าเรื่องนี้จะเงียบลงแต่มีข้อมูลว่า คริสเตียนก็ยังถูกข่มเหงเรื่อยมา และบริกส์ต้องใช้ความเป็น “คนในบังคับของอังกฤษ” เข้าช่วยคุ้มครองพวกคริสเตียนอยู่เสมอ¹⁹¹ ดังนั้นชุมชนชาวคริสต์ที่แพร่ในสมัยแรกเริ่มจึงมีลักษณะของกลุ่มคนที่ต้องพึ่งพามิชชันนารีอย่างใกล้ชิด จากงานเขียนของมิชชันนารีกล่าวว่า เมื่อเกิดมีคริสเตียนในชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลเมืองออกไปก็มักจะโยกย้ายเข้ามาในเมืองเพื่อให้ได้อยู่ใกล้กับแหล่งผู้ให้การสนับสนุน

จากการจัดตั้งศูนย์มิชชันที่แพร่ได้นำมาสู่การจัดตั้งศูนย์มิชชันน่านบนพื้นฐานความคิดทางศาสนาและบริบททางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นกรณีต่อเนื่องจากแพร่โดยมิชชันนารีที่แพร่ได้มองเมืองน่านว่า มีความจำเป็นที่ควรจะต้องตั้งศูนย์มิชชันอย่างเร่งด่วนเพื่อต้านทานอิทธิพลของบาทหลวงโรมันคาทอลิก ที่กำลังจะขยายตัวมาทางเมืองน่านพร้อมกับการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนลาวที่มีชายแดนติดกับเมืองน่าน ประกอบกับมิชชันนารีอเมริกันมีทัศนคติที่ต่อต้านขั้นนำโดยเฉพาะเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านว่า มีท่าที่เป็นมิตรและต้องการให้มิชชันนารีมาปฏิบัติงานที่น่านด้วย ในการประชุมคณะกรรมการของมิชชันลาวเมื่อ พ.ศ. 2437 พีเพิลส์ รับอาสาที่จะเป็นมิชชันนารีประจำเมืองน่านโดยได้เข้ามาเตรียมการและทดลองปฏิบัติงานอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2438 จอห์น เอช ฟรีแมน และ เออร์วิน เข้ามาร่วมปฏิบัติงานและได้มีการสถาปนาคริสตจักรในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2436 มีสมาชิกผู้ใหญ่ 16 คน เด็ก 7 คน และได้แต่งตั้งคำฮ้าย (บ้านเดิมอยู่ที่คริสตจักรเบิร์ลเฮม เชียงใหม่ มาปฏิบัติงานที่เมืองน่านพร้อมกับพีเพิลส์) ให้เป็นผู้ปกครองหรือเฒ่าแก่คนแรกของคริสตจักร

ใน พ.ศ. 2440 ได้มีการจัดตั้งศูนย์มิชชันที่เชียงรายอันเป็นหัวเมืองที่ได้รับการพัฒนาพื้นฟูขึ้นมาใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แมคกิลวารีกล่าวถึงเชียงรายว่า น่าจะเป็นที่ตั้งของศูนย์มิชชันต่อจากลำปางเนื่องด้วยความพร้อมในแง่ที่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ ลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นศูนย์กลางติดต่อกับเมืองต่างๆ ที่อยู่รายล้อม ได้แก่ เวียงป่าเป้า เมืองฝาง เชียงแสน เชียงของ และเชียงคำ อีกทั้งเจ้าเมืองเชียงรายก็ให้การสนับสนุนกิจการของมิชชันนารีอเมริกันเป็นอย่างดี¹⁹² แต่ด้วยเหตุการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคนี้ทำให้มิชชันนารีอเมริกันมีความหวาดระแวงต่อการขยายอิทธิพลของพวกบาทหลวงฝรั่งเศส ทำให้เมืองแพร่และน่านกลายเป็นเป้าหมายเร่งด่วนของ

¹⁹¹Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 44-45.

¹⁹²McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao*, p 381.

มิชชันนารีอเมริกันบางคนที่สามารถโน้มน้าวให้กรรมการมิชชันต่างประเทศอนุมัติการขยายงานไปทางล้านนาตะวันออก แต่อย่างไรก็ตาม ก่อนปี พ.ศ. 2440 ได้เกิดชุมชนชาวคริสต์ทางเขตเชียงรายได้ที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ชุมชนชาวคริสต์ที่เชียงแสนที่ถูกเกณฑ์จากรัฐและได้รับการบริการจากมิชชันนารีอเมริกันเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนากับหมู่คนที่มาสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นใหม่ที่นี่ ซึ่งต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นคริสตจักรใน พ.ศ. 2431 กับกลุ่มชนชาวคริสต์ในเขตเวียงป่าเป้าเป็นกลุ่มคนที่อพยพจากเขตหางดง สันป่าตอง และเมืองเชียงใหม่ไปตั้งหลักแหล่งเพื่อบุกเบิกที่ทำกินที่บ้านต้นงิ้วเวียงป่าเป้า

จากบันทึกของฮอลเล็ดเมื่อ พ.ศ. 2427 กล่าวว่า ที่เวียงป่าเป่ามีบ้านเรือนตั้งกระจายอยู่ 322 ครัวเรือน มีประชากร 2,250 คน นับว่าเป็นแหล่งชุมชนที่มีขนาดใหญ่และถือเป็นท้องที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และจากข้อมูลของแมคกิลวารีในปีเดียวกันนี้แสดงให้เห็นว่า ท้องที่เชียงรายได้เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งรกรากแผ้วถางที่ทำกิน ผิดไปจากเมื่อครั้งที่ได้เข้ามาสำรวจตามเส้นทางนี้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2415 เข้าใจว่า แมคกิลวารีคงได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดคือที่เวียงป่าเป่านั่นเอง

เมื่อแมคกิลวารีเดินทางสำรวจจากเชียงใหม่สู่เชียงรายได้ครั้งใน พ.ศ. 2429 พร้อมด้วยผู้ประกาศคนเมืองได้แก่หนานตา (ผู้นำคริสเตียนที่ภายหลังได้เป็นนักบวชหรือศาสนาจารย์คนเมืองคนแรกและเป็นผู้ช่วยมิชชันนารีอเมริกันคนสำคัญในเชียงใหม่) กับอัยตือคริสเตียนจากเชียงรายได้ การเดินทางครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ได้กล่าวถึงชุมชนคริสเตียนกลุ่มเล็ก ๆ ที่เวียงป่าเป่าว่าเป็นชุมชนคริสเตียนที่กำลังขยายตัวมากขึ้น และกล่าวถึงชายคนหนึ่งถูกภรรยาขับออกจากบ้านพร้อมกับข้างและสัมภาระอื่นๆ ด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นผีกระ¹⁹³ ได้เข้ามาเป็นคริสเตียน จากข้อมูลบันทึกเดียวกันนี้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนชาวคริสต์ที่เวียงป่าเป่าน่าจะจะมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2425 แล้ว ดังที่แมคกิลวารีกล่าวว่า ประมาณ พ.ศ. 2425 มีเด็ก 11 คนจากครอบครัวคริสเตียนห้าครอบครัวที่เวียงป่าเป่าได้เสียชีวิตในปีแรกที่ได้ย้ายถิ่นฐานมาตั้งหลักแหล่งใหม่ จึงสันนิษฐานว่าปีนี้เป็นปีที่มีครอบครัวคริสเตียนอพยพจากต่างถิ่นมาอยู่ที่เวียงป่าเป่า ซึ่งตรงกับรายงานของวิลสันเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2429 กล่าวว่า มีคริสเตียนห้าครอบครัวตั้งบ้านเรือนที่บ้านต้นงิ้วในเขตเวียงป่าเป่าหนึ่งในจำนวนนั้นได้แก่หนานค่อม (Nan Koom) ที่ได้รับการปลดปล่อยจากนายเงินที่มั่งคั่ง พวกเขา

¹⁹³ Ibid, p.277.

* สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหนานคณา ต้นตระกูลคณาสวัสดิ์ในชุมชนคริสเตียนหรือคริสตจักรเวียงป่าเป่า ดังปรากฏในบันทึกของสมุทธกรมกิจคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ (ค.ศ. 1868-1886) ว่าหนานคณาได้ย้ายสมาชิกภาพไปเป็นสมาชิกคริสตจักรเวียงป่าเป่าตั้งแต่มีการสถาปนาชุมชนชาวคริสต์ที่นี่เป็นคริสตจักร

ต้องเร่ร่อนอย่างพวกเลวี (ชนเผ่าหนึ่งของยิวสมัยโบราณที่ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการทำ พิธีกรรมเช่นไหว้บูชาพระเจ้า) และบันทึกของคริสตจักรสมัยเริ่มแรกกล่าวว่า มีครอบครัวอื่นๆ อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่มักจะถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะและพวกเขาต้องการบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ ต่อมามีการขยายชุมชนชาวคริสต์โดยพวกคริสเตียนได้ออกเผยแผ่ศาสนากับชาวบ้าน จาก รายงานการปฏิบัติงานของมิชชันนารีประจำปี พ.ศ. 2431-2433 กล่าวถึงรายงานของคอดด์ที่ได้เดินทางสู่เวียงป่าเป้า เชียงราย และเชียงแสน ว่า ที่เวียงป่าเป้ามักมีกลุ่มผู้ตั้งชุมชนเล็กๆ ที่บ้าน ตันจิว ทำการเผยแผ่ศาสนาและมีคนที่บ้านป่าบางที่อยู่ติดกันเข้ารับบัพติสมา 7 คน ทั้งหมดมาจากครอบครัวนอกกรีต

ในช่วงเดียวกันกับการเกิดชุมชนคริสเตียนที่เวียงป่าเป้า มีคริสเตียนระดับผู้นำคนหนึ่ง คือเฒ่าแก่ที่ออกจากคริสตจักรแม่ดอกแดง เชียงใหม่ ย้ายไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านแม่กอน เป็นชาวคริสต์ที่มีความดีความชอบคอยช่วยเหลือการงานของเจ้าเมือง และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดี ราชกิจทำหน้าที่ตัดสินคดีความร่วมกับเจ้าสนามของเชียงราย มิชชันนารีก็ได้ให้ความสำคัญกับการขยายงานในเขตเชียงรายมากขึ้นโดยได้จัดคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงรายในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2433 มีสมาชิกส่วนใหญ่โอนย้ายมาจากคริสตจักรในเชียงใหม่ และต่อมาในเดือน มกราคม พ.ศ. 2435 จึงมีการจัดตั้งคริสตจักรเวียงป่าเป้า โดยสมาชิกของคริสตจักรส่วนใหญ่โอนย้ายชื่อมาจากคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ เช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า การขยายชุมชนชาวคริสต์มาทางเชียงรายเป็นช่วงของการฟื้นฟู บ้านเมืองขึ้นมาใหม่ ดังนั้น จึงค่อนข้างเป็นความต้องการของผู้นำบ้านเมืองที่จะให้มิชชันนารีอเมริกันเข้ามามีบทบาทในการบริการสังคมด้านต่างๆ โดยการชักนำสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเปิดงานของมิชชันนารี และจะสังเกตได้ว่า ทั้งหนานสุวรรณที่เชียงแสน หนานคุณาที่เวียงป่าเป้า และเฒ่าแก่ที่เชียงราย เป็นที่นับหน้าถือตาของผู้ปกครองบ้านเมืองและเป็นผู้ที่มีบ้านเรือนใหญ่โตโดดเด่นกว่าชาวบ้านทั่วไป

ไม่มีหลักฐานที่แสดงว่า คริสเตียนที่อพยพมาทางเชียงรายได้รับการสนับสนุนทาง เศรษฐกิจจากมิชชันนารีอเมริกันอย่างไร แต่จากข้อมูลของมิชชันนารีอเมริกันแสดงว่า คนกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี แต่ถูกกลั่นแกล้งจากสังคมเดิมและได้รับแรงหนุนจากมิชชันนารีอเมริกันให้อพยพไปหาที่อยู่ใหม่ ซึ่งคนเหล่านี้คงถูกมองว่า "เป็นคนของมิชชันนารีฝรั่ง" ที่จะ

มีตัวอย่างข้อมูลของคริสตจักรแม่ปูคาที่ชาวบ้านเรียกขานคนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาโดยต่อสร้อยชื่อว่า "กุลวา" เช่น "อ้าย กุลวา" หมายถึงนายอ้ายที่เป็นคนของพวกฝรั่ง (นายอ้ายคนนี้เป็นลูกหลานของน้อยสุยะ คริสเตียนบ้านแม่ปูคาที่ถูกฆ่าตายเมื่อ พ.ศ. 2412) ดังนั้น การเป็นคริสเตียนจึงถูกมองจากสังคมว่าเป็นคนของฝรั่ง ที่จะป็นสื่อชักนำให้มิชชันนารีมาช่วยสร้างคุณประโยชน์ให้กับผู้ปกครองหรือให้กับบ้านเมืองได้

ผู้ทำประโยชน์ให้กับผู้มีอำนาจปกครองในยุคของการรื้อฟื้นบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ การเกิดชุมชนชาวคริสต์ในเขตเชียงรายจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากการเกิดชุมชนชาวคริสต์ในเขตหัวเมืองเก่าอย่างเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพของคนจากที่อื่นเข้ามาบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่

นอกจากการขยายงานของมิชชันนารีอเมริกันไปตามหัวเมืองของล้านนาแล้ว มิชชันนารีอเมริกันยังให้ความสนใจปฏิบัติกับกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนดอยและตามตะเข็บชายแดน เลยเข้าไปในดินแดนข้างเคียงด้วย อาทิ กะเหรี่ยง ลahu ชมุ ละเมิด และมุเซอร์ เป็นต้น โดยมิชชันนารีอเมริกันได้พบกับกลุ่มชนเหล่านี้ในพื้นที่ตามชายแดนที่อยู่ห่างไกล แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างชุมชนชาวคริสต์ในหมู่ชนเผ่าของมิชชันนารีอเมริกันคณะเพรสไบทีเรียนยังไม่ปรากฏผลอย่างเด่นชัดนัก เนื่องจากมีปัญหาด้านการสื่อสารภาษา การขาดกำลังมิชชันนารีที่จะทุ่มเทให้กับแต่ละชนเผ่าโดยตรง การกีดกันของชาติมหาอำนาจตะวันตกเช่นฝรั่งเศสที่ไม่ยอมให้มิชชันนารีอเมริกันทำงานกับพวกขมุในหลวงพระบาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลักษณะทางวัฒนธรรมของชนเผ่าที่มีความเป็นเครือญาติและสายสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเหนียวแน่นทำให้เป็นการยากที่จะดึงสมาชิกของชนเผ่าออกมาจากระบบสังคมวัฒนธรรม ดังที่แมคกิลวารีกล่าวอ้างถึงคำกล่าวของหัวหน้าหมู่บ้านมุเซอร์คนหนึ่งที่สนใจคริสต์ศาสนาซึ่งบ่งบอกถึงความยากลำบากในการชักชวนชาวมุเซอร์ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่เชียงรายให้หันมานับถือคริสต์ศาสนาว่า "...ลำพังหมู่บ้านเดียวไม่อาจทำได้ เพราะหากพวกเราไม่ 'กินวอ' กับพวกเขาคือเข้าร่วมในพิธีฉลองปีใหม่ พวกเราก็จะกลายเป็นศัตรูของเผ่าทั้งหมด"¹⁹⁴ หรือจากการทำงานอย่างหนักกับหมู่บ้านกุย แมคกิลวารีเองต้องยอมรับถึงอุปสรรคทางสังคมวัฒนธรรมว่า "ความผูกพันของเผ่าพันธุ์ของพวกเขาเหนียวแน่นเกินกว่าที่จะตัดให้ขาดสะบั้นได้"¹⁹⁵

ในภายหลังก่อมาเมื่อมิชชันนารีต้องเผชิญปัญหาในการเข้าไปเผยแผ่คริสต์ศาสนา กับพวกขมุในเขตยึดครองของฝรั่งเศสในดินแดนลาว จึงดูเหมือนว่า มิชชันนารีอเมริกันได้เลิกล้มความพยายามที่จะทำการเผยแผ่คริสต์ศาสนา กับพวกชนเผ่าชาวคอย ขณะที่ยังมีความสนใจต่อพวกกะเหรี่ยงและลาหู่บ้างแต่ไม่ได้กระทำอย่างจริงจังนัก จุดสนใจที่สำคัญยิ่งของมิชชันนารีอเมริกันหลังจากนี้คือการขยายงานจากศูนย์มิชชันแห่งนี้ไปสู่ชนชาติไทในเขตสิบสองปันนาทางตอนใต้ของจีน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่แมคกิลวารีเคยหวังไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ได้เดินทางไปสำรวจใน พ.ศ. 2436 และนำมาสู่การสำรวจชนชาติไทครั้งใหญ่โดยดอดด์ที่เกิดขึ้นภายหลังก พ.ศ. 2440

¹⁹⁴ McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...*, p. 343.

¹⁹⁵ *Ibid.*, p.345-346.

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2411-2440 มิชชันนารีอเมริกันได้ประกาศจัดตั้งคริสตจักรใน
ล้านนา รวม 15 คริสตจักร (ตารางที่ 1) ถึงกระนั้นก็ตาม จากข้อมูลของมิชชันนารีอเมริกันจะเห็นว่า
มีการกระจายตัวของกลุ่มชาวคริสต์ตามพื้นที่มากกว่าจำนวนคริสตจักรที่มีอยู่หลายเท่า เนื่องจาก
คริสตจักรบางแห่งมีคริสเตียนจากหมู่บ้านหลายหมู่บ้านมาเป็นสมาชิก เมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2440 มีสถิติ
จำนวนคริสเตียนประมาณ 2,110-2,257 คน¹⁹⁶ ซึ่งเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรในล้านนา นับว่า
เป็นอัตราส่วนที่น้อยมาก แต่ก็นับว่า มิชชันนารีอเมริกันได้นำสิ่งแปลกใหม่จากตะวันตกทั้งด้าน
ความคิดความเชื่อและเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์เข้าสู่ท้องถิ่นล้านนาที่อยู่ห่างไกลและไม่มีโอกาส
ได้สัมผัสสิ่งเหล่านี้จากฝ่ายรัฐ

¹⁹⁶Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 170. Hughes, *Proclamation and Response*...., p.

ตารางที่ 1 รายชื่อคริสตจักร ท้องถิ่นที่ตั้ง และ วันก่อตั้งคริสตจักรในล้านนา พ.ศ.2411-2440

ลำดับ	ชื่อคริสตจักร	ท้องถิ่นที่ตั้ง	วันก่อตั้ง
1.	คริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่ 1 เชียงใหม่	เมืองเชียงใหม่	18 เมษายน 2411
2.	คริสตจักรเบธเลเฮม	อ.สารภี เชียงใหม่	11 กรกฎาคม 2423
3.	คริสตจักรลำปาง	อ.เมือง ลำปาง	ตุลาคม 2423
4.	คริสตจักรแม่ดอกแดง	อ.ดอยสะเก็ด เชียงใหม่	25 ธันวาคม 2423
5.	คริสตจักรเชียงแสน	อ.เชียงแสน เชียงราย	เมษายน 2431
6.	คริสตจักรเชียงราย	อ.เมือง เชียงราย	13 เมษายน 2433
7.	คริสตจักรลำพูน	อ.เมือง ลำพูน	25 ธันวาคม 2434
8.	คริสตจักรเวียงป่าเป้า	อ.เวียงป่าเป้า เชียงราย	10 มกราคม 2435
9.	คริสตจักรเชียงดาว	อ.เชียงดาว เชียงใหม่	5 พฤศจิกายน 2436
10.	คริสตจักรสันทราย	อ.สันทราย เชียงใหม่	21 มีนาคม 2437
11.	คริสตจักรแพร่	อ.เมือง จ.แพร่	22 มีนาคม 2437
12.	คริสตจักรแม่ปุกา	อ.สันกำแพง เชียงใหม่	1 กรกฎาคม 2436
13.	คริสตจักรวังหมื่น	อ.บ้านแปง ลำพูน	6 มกราคม 2437
14.	คริสตจักรเบธเอล	อ.บ้านแปง ลำพูน	8 มกราคม 2437
15.	คริสตจักรน่าน	อ.เมือง จ.น่าน	27 กันยายน 2439

ที่มา : Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 169. คำมูล ชินวงศ์, ฮากเก๊าเบธเอล, หน้า 16. ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, *นันทบุรีศรีนครน่าน* :.... หน้า 81.

3.2 การแพทย์แบบตะวันตกของมิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์

จากการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาตั้งแต่ พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา มีแรงจูงใจเบื้องต้นที่สำคัญคือ การให้บริการทางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันที่เป็นทางเลือกใหม่ของผู้คนที่กำลังประสบกับปัญหาความเจ็บป่วยและไม่สามารถใช้การรักษาแบบจารีตของท้องถิ่น ได้เข้ามาทดลองใช้การรักษาของมิชชันนารีอเมริกันเป็นแหล่งที่พึ่งสุดท้าย

และเมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ด้านนี้ในงานเขียนของแมคคิลวารี ได้กล่าวถึงความสำคัญของการใช้การแพทย์แบบตะวันตกเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและการดำรงรักษาความเป็นชุมชนคริสเตียนท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมเดิม ซึ่งทำให้งานการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันกลายเป็นงานหลักที่ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรจากองค์กรมิชชันต่างประเทศอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการส่งแพทย์มิชชันนารีเข้ามาอย่างต่อเนื่อง และกิจกรรมด้านนี้ยังได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากผู้นำในสังคมท้องถิ่นอย่างชัดเจนด้วย

การศึกษาในหัวข้อนี้จะเน้นถึงแนวความคิดและยุทธวิธีของมิชชันนารีอเมริกันในการใช้การแพทย์เพื่อสร้างและดำรงรักษาชุมชนชาวคริสต์ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของล้านนาภายใต้อิทธิพลการจัดการและชี้นำจากรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในทางปฏิรูปมากยิ่งขึ้น

3.2.1 แนวคิดทางการแพทย์ของมิชชันนารีในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา

เมื่อศึกษาถึงประสบการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันที่ใช้การแพทย์แบบตะวันตกเป็นตัวนำในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในกรุงเทพฯ จะเห็นได้ว่า ได้สร้างประสบการณ์เชิงประจักษ์แก่เจ้านายจากหัวเมืองทางเหนือมาก่อนแล้ว ดังที่พระเจ้ากาวิโลรสผู้ทรงอนุญาตให้มิชชันนารีอเมริกันขึ้นมาเชียงใหม่โดยมีภาพว่า เป็นหมอสอนศาสนา จัดตั้งโรงเรียน และเป็นหมอรักษาความเจ็บป่วย ซึ่งในข้อหลังนี้น่าจะเป็นสิ่งที่มีน้ำหนักต่อการให้อนุญาตมากกว่าอย่างอื่นเพราะเมื่อเกิดความตึงเครียดจากเหตุการณ์ประหารชีวิตคริสเตียน พระเจ้ากาวิโลรสทรงเน้นย้ำให้มิชชันนารีอเมริกันยังสามารถอยู่ในเชียงใหม่ได้หากต้องการแต่ต้องปฏิบัติงานเฉพาะด้านการรักษาความเจ็บไข้เท่านั้น การให้ความสนพระทัยต่อบทบาทความสามารถของมิชชันนารีอเมริกันในด้านการแพทย์เช่นนี้สะท้อนถึงจารีตของการยกย่องและให้ความสำคัญแก่ผู้เป็นหมอในล้านนา ดังปรากฏในกฎหมายโบราณของล้านนาว่า หมอยาเป็นหนึ่งในบุคคล 10 จำพวกที่ได้รับการงดเว้นโทษประหารถึงแม้จะกระทำความผิดอย่างไร ็แยแรงก็ตาม¹⁹⁷

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาเรื่องการนำการแพทย์แบบตะวันตกเข้าสู่เชียงใหม่โดยมิชชันนารีอเมริกันชุดแรกไม่ใช่เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมวิชาชีพแพทย์โดยตรง กล่าวคือทั้งแมคคิลวารีและไซเพียเป็นเพียงผู้มีประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้เรื่องการแพทย์หรือการให้การรักษาแบบพื้นฐานจากบรรดาลัย ได้แก่ การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษและการให้ยาควินินแก่ไข้จับสั่นกับมี

¹⁹⁷บุษยมาส สินธุประมา และ เจนศิริ จันทศิริ, การดำรงอยู่และการปรับตัวของแพทย์พื้นบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : ทุนวิจัย สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, 2538), หน้า 32-33.

ความพยายามวินิจฉัยโรคบางอย่างที่คนในล้านนาเป็นกันมาก คือโรคคอกพอก และหาทางรักษาด้วยการ “ลองผิดลองถูก” เพื่อแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า แต่ทั้งนี้แมคกิลวารีก็ต้องทำงานอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้ถูกตำหนิจากกลุ่มวิชาชีพแพทย์โดยตรงในสหรัฐอเมริกา ด้วยเหตุนี้แมคกิลวารีจึงวิพากษ์วิจารณ์คณะกรรมการมิชชันนารีฝ่ายต่างประเทศว่า ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเตรียมตัวของมิชชันนารีให้ได้รับการอบรมทางการแพทย์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานด้านศาสนาในต่างแดน และต้องแก้ตัวกับสังคมชาวแพทย์อเมริกันในสหรัฐอเมริกาที่ตนต้องทำหน้าที่ดังกล่าวทั้งที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาระดับวิชาชีพด้านนี้โดยตรง¹⁹⁸

แมคกิลวารีได้ขอร้องคณะกรรมการมิชชันนารีฝ่ายต่างประเทศจัดส่งมิชชันนารีที่เป็นแพทย์มาทำงานกับมิชชันนารีอย่างจริงจัง เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ครอบครัวมิชชันนารีอเมริกันต้องเผชิญกับปัญหาความเจ็บป่วยและพยายามใช้การแพทย์พื้นบ้านในการรักษาแต่เห็นว่าไม่ได้ผล ซึ่งคงทำให้มิชชันนารีปฏิเสธที่จะใช้สมุนไพรและการรักษาแบบพื้นบ้านและต้องการให้มีแพทย์วิชาชีพแบบตะวันตกเข้ามาทำงานในเชียงใหม่ ดังที่แมคกิลวารีกล่าวถึงกรณีบุตรชายคนเล็กของวิลสันที่เจ็บป่วยและเสียชีวิตว่า

“...พวกเราได้ทุ่มเทความรู้ทางด้านกรแพทย์ที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยเข้าด้วยกัน และค้นหนังสือที่มีอยู่เพื่อเสาะหายาพื้นบ้านช่วยเหลือเด็กเล็กๆ คนนี้แต่ไร้ผล มันน่าหดหู่ใจอยู่แล้วที่คนเมืองตายโดยหวังว่า หมออาจจะช่วยชีวิตของพวกเขาได้ แต่ความตายของสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มของพวกเราในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งๆ ที่ยังเสาะหาประสบการณ์กันอยู่นั้นก็ยิ่งทำให้พวกเราอุทธรณ์ขอหมอมายิ่งขึ้น...”¹⁹⁹

อนึ่ง การที่แมคกิลวารีซึ่งเป็นนักบวชและผ่านการศึกษาในทางศาสนาเป็นหลักได้ให้ความสำคัญการใช้การแพทย์เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนานับว่ามีนัยและความสำคัญต่อการให้บริการทางการแพทย์แบบตะวันตกในสังคมล้านนาอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพราะเป็นการจัดการที่อยู่บนฐานความคิดทางศาสนศาสตร์เป็นสำคัญ อาร์เธอร์ เจ บราวน์ เลขาธิการมิชชันนารีต่างประเทศได้กล่าวถึงบทบาทของแมคกิลวารีในด้านนี้ว่า

¹⁹⁸ McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...* p.87.

¹⁹⁹ แมคกิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว...* หน้า 106. และดูที่ McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...* p. 95-96.

“...พัฒนาการอันสำคัญทั้งหมดของมิชชันนารี [ล้านนา] นั้น ดร.แมคกิลวารี นับเป็นผู้นำแทบจะเพียงคนเดียวที่ได้วางรากฐานงานด้านการแพทย์ ได้แนะนำยาควินินและฉีดวัคซีนแก่หมู่ผู้คนที่ล้มป่วยจากไข้มาลาเรียและฝีดาษ ระบาด ซึ่งงานเหล่านี้ได้พัฒนาไปสู่การมีโรงพยาบาล 5 แห่ง และสถาบัน บำบัดโรคเรื้อนด้วย...”²⁰⁰

อนึ่ง ในงานเขียนบทความเรื่อง “พันธกิจการแพทย์และแพทย์มิชชันนารี” (Medical Missions and Missionary Physicians) นับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงแนวคิดและยุทธศาสตร์ของการใช้การแพทย์แบบตะวันตกในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเพื่อสร้างและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา งานเขียนดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้คณะมิชชันและคริสตจักรในสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะในมลรัฐนอร์ทแคโรไลนาได้ตระหนักและสนับสนุนให้มีการส่งแพทย์มิชชันนารีมาทำงานในล้านนาอย่างจริงจัง

แมคกิลวารีได้เริ่มต้นการนำเสนอบทความด้วยการอ้างพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นหลักการพื้นฐาน โดยกล่าวถึงเรื่องราวในสมัยพระเยซูคริสต์ที่ได้ทรงรักษาคนเจ็บป่วยด้วยวิธีอภินิหารีย์จนเป็นที่นิยมของชาวยิวทั่วไปทุกหนแห่ง และสาวกของพระเยซูคริสต์ก็ได้ใช้วิธีการรักษาแบบพระองค์ที่ถือว่าเป็น “แพทย์ผู้ยิ่งใหญ่” (The Great Physician) ตามคติของคริสต์ศาสนา แมคกิลวารีได้เชื่อมโยงทักษะทางการแพทย์แบบตะวันตกกับการรักษาแบบอภินิหารีย์ในสมัยพระเยซูคริสต์เป็นอย่างเดียวกัน นั่นคือ ทักษะการแพทย์แบบตะวันตกจะเป็นสิ่งมหัศจรรย์ต่อพวกนอกกรีต (พวกไร้พระเจ้า) และเห็นว่า การแพทย์ที่ “...กำลังกระทำกับคนที่อยู่ในบ้านที่มีการเจ็บป่วยและเศร้าโศก แสดงความเห็นอกเห็นใจและบรรเทาความเจ็บปวดและรักษาโรคของพวกเขา”²⁰¹ ตามแบบพระเยซูคริสต์นั้นจะสามารถเปิดใจชาวล้านนาง่ายกว่าอย่างอื่น แมคกิลวารีได้มองเห็นถึงวิธีการทางการแพทย์แบบตะวันตกเป็นหนทางเข้าถึงผู้คนและนำผู้คนมารู้จักกับคำสอนของพระเจ้า โดยยกประสบการณ์ของนายแพทย์มิชชันนารีที่อินเดีย จีน และญี่ปุ่นได้ใช้การแพทย์แบบตะวันตกเป็นสื่อที่ทำให้เรื่องราวของคริสต์ศาสนาแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางโดยที่มิชชันนารีไม่ต้องลงแรงออกไปยังที่ห่างไกลด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะเมื่อคนท้องถิ่นได้รับการรักษาความเจ็บป่วยและหาย

²⁰⁰Arthur J Brown, “An Appreciation,” in McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao*...:2.

²⁰¹Daniel McGilvary, *Medical Missions and Missionary Physicians*,” *North Carolina Presbyterian* 77 (June 23, 1869) : 1.

จากโรคภัยไข้เจ็บก็จะเป็นที่เลื่องลือ และเป็นสื่อ นำพาให้คนเข้ามารับการรักษากับมิชชันนารี ซึ่งจะเป็นโอกาสในการรับรู้เรื่องราวของคริสต์ศาสนา

นอกจากนี้เพื่อย้ำให้คณะกรรมการมิชชันนารีฝ่ายต่างประเทศได้เห็นผลในเชิงปฏิบัติใน เชียงใหม่จึงได้ยกประสบการณ์ของตนเองในการทำงานว่า หมู่คนที่สนใจคริสต์ศาสนานั้นเริ่มต้น จากความต้องการทางการแพทย์ก่อนที่จะได้รับการสั่งสอนความรู้ทางศาสนา แนวคิดหลักสำคัญ ประการหนึ่งของแมคกิลวารีในการนำเสนอเรื่องนี้คือ การมีศรัทธา (Faith) เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการ ยกโทษความผิดบาป (Salvation) ขณะที่ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศรัทธา ดังนั้น การนำ การแพทย์แบบตะวันตกมาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่คริสต์ศาสนากับการสอนวิทยาศาสตร์และ วิทยาการตะวันตกคือการสร้างศรัทธาและให้ความรู้ที่ “ถูกต้อง” ซึ่งจะสามารถถอนรากถอนโคน ระบบความรู้ความเชื่อเดิมของสังคมเพื่อพร้อมที่จะรับเอาความรู้ความเข้าใจเรื่องคริสต์ศาสนาที่ เป็นการเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาใหม่²⁰² เช่นเดียวกันกับวูแมนที่ได้แสดงความเห็นว่า

“..เราหวังว่า งานมิชชันของเราในฝ่ายนี้ทั้งที่เป็นมาในอดีตและต่อไปใน อนาคตจะเป็นหนทางไปสู่ความไว้วางใจและเข้าถึงจิตใจของประชาชน และ จากการร่วมงานร่วมกัน เราจะกลายเป็นเครื่องมือในพระหัตถ์ของพระเป็นเจ้า ในการสถาปนาอาณาจักรของพระองค์ในดินแดนนี้ และทำให้บรรดา ประชาชาติหันจากการบูชาภูติผีและรูปเคารพอดไ้มาสู่พระเป็นเจ้า...”²⁰³

ซึ่งได้แสดงทัศนคติสอดคล้องกับแนวคิดข้างต้นว่า ในการหากลอบายที่จะยกระดับการ รู้แจ้งที่เป็นภูมิธรรมทางปัญญาและศาสนาสำหรับคนท้องถิ่นนั้น “...ต้องผนวกงานทางการแพทย์ที่มี ประสิทธิภาพเข้าไปเพราะว่า ไม่มีวิถีใดที่มีผลกระทบอย่างทันทีทันใดต่อการเชื่อดือเครื่องรางของ ขลังเท่ากับการรักษาโรคแบบรู้จักเหตุผล...”²⁰⁴ ซึ่งช่วงที่มีวูแมนและซิคเข้ามายังเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2415 และ พ.ศ. 2418 ทำให้การเผยแพร่คริสต์ศาสนาในระดับเจ้าชายและชาวบ้านเป็นไปอย่าง คึกคัก

²⁰²McGilvary, “Medical Missions and Missionary Physicians,” North Carolina Presbyterian 82 (Juy 28, 1869) : 1.

²⁰³C. W. Vrooman, Letter dated 6 February 1872 Record of Board of Foreign Mission, PC.USA. (เอกสารไมโครฟิล์ม อยู่ที่หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ)

²⁰⁴Marion A. Cheek, “Treatment of the sick,” in Mary Backus, ed Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries (Philadelphia : Presbyterian Board of Publication, 1884) : 515-516.

เนื่องจากโลกทัศน์ของแมคคิลวารีที่มองว่า สังคมล้านนาตกอยู่ในฝ่ายชาตานที่เต็มไปด้วยความเชื่อและการนับถือสิ่งผิด ๆ ดังนั้น การนำการแพทย์แบบตะวันตกเข้าสู่ดินแดนนี้จึงเป็นหนทางหนึ่งในการกำจัดสิ่งผิด ๆ ดังกล่าว โดยเห็นว่า การสถาปนาความรู้และเทคนิควิทยาการทางการแพทย์แบบตะวันตกในล้านนาเป็นสิ่งจำเป็นในการทำลายความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่มิชชันนารีอเมริกันมีทัศนคติว่าเป็นสิ่งมงาย ซึ่งตามทัศนคติของแมคคิลวารีสะท้อนให้เห็นว่า การที่สังคมล้านนาเชื่อในเรื่องผีเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงการคิดอย่างถูกต้องและมีเหตุผลบนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ (เป็นวิธีคิดที่ถูกต้องแบบตะวันตก) และเมื่อปล่อยให้คนในสังคมนี้ต้องจมปลักอยู่กับความเชื่อเรื่องผีที่ทำให้เจ็บป่วยหรือใช้วิธีการไสยศาสตร์ในการรักษา หรือหากมีโรคระบาดเกิดขึ้นบ่อยครั้งและร้ายกาจมากขึ้นเพียงไร การยึดถือในความเชื่อมงายก็ยิ่งแข็งแรงแรงมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงต้องทำให้คนในสังคมล้านนาได้ประจักษ์กับการแพทย์แบบตะวันตกเพื่อยกระดับความเข้าใจใหม่ที่ถูกต้องต่อไป

3.2.2 ยุทธวิธีทางการแพทย์ของมิชชันนารีกับสร้างและดำรงชุมชนชาวคริสต์

สวอนสัน²⁰⁵ ได้วิเคราะห์ถึงแนวคิดและยุทธศาสตร์ของแมคคิลวารีในการนำการแพทย์แบบตะวันตกมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาว่า เป็นผลสะท้อนทางโลกทัศน์และมุมมองแบบสมัยใหม่ของตะวันตกจากยุคภูมิธรรมทางปัญญา ความคิดทางวิทยาศาสตร์ของเบคอนและนิวตัน กับปรัชญาสามัญสำนึกในการโน้มน้าวคนท้องถิ่นด้วยระบบการคิดที่มีเหตุผลเช่นเดียวกันกับการใช้ความรู้ด้านดาราศาสตร์ที่ทำให้อินดีเสนใจศึกษาเรื่องราวคำสอนของคริสต์ศาสนา โดยมองว่า ทั้งงานของนักบวชและแพทย์เป็นสิ่งที่สอดคล้องประสานกันคือเป็นงานรักษาความเจ็บป่วยทางร่างกายและจิตวิญญาณ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า เมื่อคนที่ไม่สนใจด้านจิตวิญญาณแต่ได้รับการรักษาให้หายด้วยวิธีทางการแพทย์ของมิชชันนารีย่อมมีความสนใจที่จะฟังถึงวิธีการรักษาในทางจิตวิญญาณที่ล้ำลึกกว่านั้นอีก

จากแนวคิดของมิชชันนารีอเมริกันดังกล่าวผนวกกับคติเรื่องทวินิยมแบบจำกัดมีผลต่อยุทธวิธีการจัดการด้านการแพทย์แบบตะวันตกในล้านนาเป็นไปในแนวเดียวกันทั่วโลก นั่นคือการแบ่งเขตพื้นที่กันอย่างชัดเจน ไม่มีลักษณะของการผสมผสานกับการรักษาของท้องถิ่น การแบ่งเขตแดนการรักษาเช่นนี้มีอยู่ในความคิดของมิชชันนารีอเมริกัน ดังปรากฏในบันทึกของแมคคิลวารีที่ได้ปลุกผีพระนั้ดดาองค์หนึ่งของพระเจ้ากาวิโลรส แต่ภายหลังมีโรคแทรกซ้อนทำให้พระนั้ดดาองค์นั้นเสียชีวิต แมคคิลวารีกล่าวว่า "...ตามความเชื่อของชาวลาวเชื่อกันนั้น บรรดาโรคร้ายทั้งปวง

²⁰⁵Swanson, "Prelude to Irony....", p. 101-107.

เป็นผลมาจากการกระทำของ 'ผี' ประจำครอบครัวหรือประจำตระกูล ซึ่งผีพวกนี้อาจพิโรธที่ การปลุกผีไปล่องล่ำเซตหวงห้ามของมัน..."²⁰⁶ นั่นคือแมคคิลวารีมองว่า มีปริมณฑลทางการแพทย์ ของแต่ละฝ่าย การแบ่งเขตดังกล่าวมองได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้กำหนดการรักษาความเจ็บ ไข้แบบพื้นบ้านเป็น "ศัตรู" กับการรักษาแบบของตน

อย่างไรก็ดี ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันพยายามแสดงให้คนในสังคมล้านนาเห็นว่า การแพทย์แบบตะวันตกมีความเหนือกว่าการแพทย์ของท้องถิ่น แต่การแบ่งปริมณฑลที่แยกจาก กันอย่างชัดเจนดังกล่าวสะท้อนถึงความหวงกลัวของมิชชันนารีอเมริกันต่ออิทธิพลการรักษาความ เจ็บป่วยแบบพื้นบ้านที่เป็นกระแสหลักขณะนั้นจะเข้ามามีส่วนร่วมแปรเปลี่ยนความหมายที่มิชชันนารี อเมริกันอยากจะสื่อต่อคนล้านนาอย่างแท้จริง ทำให้คนพื้นเมืองไม่สามารถแยกแยะได้ว่าตนหาย จากการเจ็บป่วยด้วยการรักษาแบบใด จากประสบการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้รักษาคน ท้องถิ่นได้พบปัญหาที่สำคัญดังกล่าวคือ เมื่อมิชชันนารีไปรักษาผู้ป่วยตามบ้านและคนที่ได้รับการ รักษาเข้าใจว่า การที่ตนหายจากความเจ็บป่วยเนื่องด้วยฤทธิ์เดชของพระเจ้าของคริสต์ศาสนาที่มี อำนาจเหนือกว่าพวกผีท้องถิ่นที่ตนเช่นไหว้อยู่ นับเป็นวิธีคิดในรูปแบบเดียวกับจารีตเดิมคือ การ รักษาความเจ็บป่วยของล้านนาไม่อาจแยกออกจากความเชื่อเรื่องผีได้อย่างเด็ดขาด สรรพคุณของ ยาหรือการรักษาจะได้ผลหรือไม่ต้องขึ้นอยู่กับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาตินี้ด้วย²⁰⁷ หลังจาก มิชชันนารีกลับออกมา ก็เปิดโอกาสให้มีการรักษาตามความเชื่อแบบเดิมจากญาติพี่น้องเข้ามา แทนที่ ดังนั้น การเกิดศรัทธาต่อพระเจ้าของคริสต์ศาสนาจึงมีขึ้นในระยะสั้นและคนท้องถิ่นไม่ได้รับ การสั่งสอนความรู้ถึงที่มาและสาเหตุของการเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ จะเห็นว่า แม้กระทั่งในหมู่ชนชาวคริสต์ที่ได้รับการรักษาความเจ็บป่วยจาก มิชชันนารีอเมริกันแล้ว ก็ยังมีโอกาสข้องแวะกับการรักษาตามความเชื่อแบบจารีตเดิมของสังคม เนื่องจากอิทธิพลของญาติพี่น้อง เป็นความคุ้นเคย และเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ดังปรากฏหลักฐานใน บันทึกรายของคณะธรรมกิจคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ และคริสตจักรเบธเลเอ็่มว่า มีการ พิจารณาสอบสวนความผิดของสมาชิกคริสตจักรที่ไปใช้การรักษาจากหมอพื้นเมืองหรือนำหมอ พื้นเมืองมารักษาคนในครอบครัวอยู่บ่อยครั้ง

ในการปฏิบัติทางการแพทย์เมื่อมีมิชชันนารีอเมริกันที่เป็นแพทย์โดยตรงได้แสดง ความเห็นว่าหากต้องการรักษาความเจ็บป่วยท่ามกลางสังคมพื้นเมืองอย่างได้ผลจะต้องมี

²⁰⁶McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...*, p. 318.

²⁰⁷ไข่มุก อุทยานวลี, "การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ในระยะครึ่ง หลังของของพุทธศตวรรษที่ 25" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537), หน้า 53.

"โรงพยาบาล" (Hospital) เป็นศูนย์กลางของการรักษาที่ต้องมีพื้นที่สำหรับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งนับตั้งแต่วูแมนเข้ามาทำหน้าที่แพทย์ให้การรักษาและได้ทำการผ่าตัดนิ้วเป็นครั้งแรกในเชียงใหม่ ทำให้มีชื่อเสียง มีผู้คนมารับบริการจำนวนมาก ก็ได้มีการจัดตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวเป็นแบบเรือนเล็กๆ แยกออกเป็นสัดส่วนจากบ้านพักของแมคคิลวารีที่เคยใช้เป็นที่รักษามาก่อน วิธีการดังกล่าวเป็นการจัดระบบโรงพยาบาลแบบตะวันตกตามหลักวิชาการแพทย์ที่วูแมนได้ศึกษามา และเช่นเดียวกันกับชีวิตรวมทั้งมิชชันนารีที่เป็นแพทย์คนอื่นๆ ที่ได้รับหน้าที่นี้ต่อมา²⁰⁸ การแยกพื้นที่ในการรักษาผู้ป่วยในรูปแบบ "โรงพยาบาล" นับเป็นผลดีตามแนวคิดในการทำพันธกิจด้านการแพทย์ของมิชชันนารี เพราะเป็นการแยกผู้ป่วยออกมาจากเขตแดนสิ่งแวดล้อมของสังคมเดิมให้มาอยู่ในสิ่งแวดล้อมของการรักษาแบบตะวันตกอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะทำให้เกิดการรับรู้ใหม่ว่าความเจ็บป่วยไม่ได้เกิดจากการกระทำของผีแต่เป็นธรรมชาติทางร่างกายของมนุษย์ที่สามารถรักษาได้โดยวิธีการวิทยาศาสตร์ และเป็นโอกาสในการสอนความรู้เรื่องคริสต์ศาสนาแก่ผู้ป่วยและญาติพี่น้องที่ติดตามมาเฝ้าไข้ได้มีสำนึกถึงที่มาของการแพทย์ของมิชชันนารีว่า พระเจ้าของคริสต์ศาสนาได้ประทานความรู้และวิทยาการดังกล่าว หลักการของมิชชันนารีอเมริกันในเรื่องนี้คือการใช้การแพทย์แบบตะวันตกในการรักษาความเจ็บป่วยทางร่างกายเป็นจุดเริ่มต้นในการรักษาทางจิตใจ อันเป็นเป้าหมายสูงสุด

มีตัวอย่างจากประสบการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันที่แสดงถึงแนวคิดและการปฏิบัติที่แยกเขตแดนของการแพทย์แบบมิชชันนารีออกจากการรักษาความเจ็บป่วยแบบจารีตของท้องถิ่นอย่างเด็ดขาด²⁰⁹ นั่นคือ มีคนเมืองคนหนึ่งที่ได้รับบาดเจ็บมาเป็นคริสเตียนเนื่องจากได้รับการรักษาโรคจากวูแมนใน พ.ศ. 2415 และต่อมาเขาได้เป็นคนรับใช้ของวิลสัน วันหนึ่งคริสเตียนคนนี้ได้นำหมอนพื้นบ้านเข้ามารักษาหลานชายที่มาเยี่ยมและเกิดเจ็บป่วยในบริเวณบ้านพักของวิลสัน การกระทำดังกล่าวทำให้วิลสันโกรธเคืองอย่างมากและได้ตำหนิคนรับใช้ของตนว่าทรยศต่อพระเจ้าและความจริง เป็นคนที่ไม่มีความศรัทธาในคริสต์ศาสนา แต่เป็นคนที่เห็นแก่อำมิสสินจ้างที่วิลสันเคยช่วยไถ่เขาจากการเป็นทาสของเจ้านายท้องถิ่นคนหนึ่งมากกว่า ถึงแม้จะมีความพยายามจากชายคนนั้นและหมอนเมืองที่ทำการรักษาอธิบายว่า การรักษาดังกล่าวไม่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีและเนื่องจากเห็นว่า ผู้รับการรักษาไม่ใช่คริสเตียนด้วย แต่วิลสันไม่ยอมฟังเพราะมีความคิดอยู่แล้วว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการลวงล้าปริมนตลของคริสต์ศาสนา ดังนั้น คริสเตียนคนนี้จึงถูก

²⁰⁸ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, บันทึกประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 94.

²⁰⁹ Jonathan Wilson, letter 5 June 1874, The Foreign Missionary 33, 7 (December 1874) : 214-218. และ The First Presbyterian Church of Chiangmai, Sessional Records 1868-1886, May 2nd, 1874 และ Swanson, Prelude to Irony, p. 109-113.

ห้ามเข้าร่วมในพิธีศีลมหาสนิทซึ่งเท่ากับถูกขับออกจากการเป็นสมาชิกคริสตจักร เขาพยายามขอเข้ามาเป็นสมาชิกคริสตจักรถึงสองครั้งเป็นเวลานานถึงสองปีจึงเป็นที่ยอมรับ

นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์กับเรื่องการแพทย์ที่นำให้ชาวบ้านจากบ้านแม่ดอกแดง กลุ่มหนึ่งที่เข้ารับรักษาที่โรงพยาบาลชั่วคราวของมิชชันนารีอเมริกันภายใต้การดูแลของนายแพทย์ ซิค ทั้งหมดได้หันมานับถือคริสต์ศาสนา โดยในจำนวนนี้มีหนานปัญญาที่ได้มารักษาอยู่ในโรงพยาบาลเป็นเวลานานนับเดือน แมคคิลวารีได้ให้ความสนใจกรณีของหนานปัญญาเพราะเป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า แต่หนานปัญญาได้หันมานับถือคริสต์ศาสนาซึ่งได้สร้างความประหลาดใจแก่เพื่อนบ้านเป็นอย่างยิ่ง ตามความเข้าใจของแมคคิลวารีเชื่อว่า หนานปัญญาได้รับความรู้ความจริงใหม่ทางศาสนาจากคำสอนของมิชชันนารีเป็นประจำจนกระทั่งเขาได้ตัดขาดจากความเชื่อศรัทธาในศาสนาเดิมอย่างเด็ดขาด การหันมายอมรับคริสต์ศาสนาของหนานปัญญาต่างจากหนานอินตีและหนานชัยคริสเตียนรุ่นแรกที่เคยต่อรองกับมิชชันนารีอเมริกันว่า จะขอนับถือคริสต์ศาสนาและปฏิบัติกิจบำเพ็ญประโยชน์ในวัดด้วย กรณีดังกล่าวทำให้แมคคิลวารีมองว่า หนานปัญญาได้รับการกล่อมเกลாதงสังคมในบริบทของคริสต์ศาสนาอย่างต่อเนื่องจนสามารถชำระสิ่งที่เคยยึดถือแต่เดิมออกไปได้อย่างสิ้นเชิง วิธีคิดของแมคคิลวารีในกรณีนี้เป็นการมองโรงพยาบาลเป็นสถาบันสำหรับการบำบัดทางศีลธรรม (moral therapy) แก่ผู้ที่มีความคิดและพฤติกรรมที่ผิดปกติแตกต่างไปจากมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคม นั่นคือเป็นผู้ที่ถูกมองว่ามีอาการเจ็บป่วยทางจิต

มิชชันนารีอเมริกันพยายามแก้ไข้ปัญหาเพื่อไม่ให้ชาวคริสต์ได้ไปข้องแวะกับการรักษาความเจ็บป่วยที่อาศัยหมอพื้นเมืองแบบจารีต ด้วยการฝึกอบรมผู้นำคริสเตียนให้มีความรู้ในการจิตยา การให้ยา และให้การรักษาแบบง่าย ๆ ส่งออกไปเพื่อปฏิบัติกิจที่สนับสนุนการเผยแผ่คริสต์ศาสนาและให้การรักษาคริสเตียนในชุมชน มีรายงานของศูนย์มิชชันเชียงใหม่ว่า ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2440 มีการฝึกอบรมผู้นำชุมชนชาวคริสต์ทั้งที่อยู่ใกล้เมืองกับชุมชนในชนบทอย่างน้อย 9 คน เพื่อให้กลับไปเป็นตัวหลักในการทำงานด้านศาสนา ให้การรักษาแบบตะวันตกในบริบทของคริสเตียน และมีรายงานต่อมาว่า การอบรมดังกล่าวได้เป็นประโยชน์ต่องานของมิชชันนารีอเมริกันเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นการป้องกันไม่ให้ชุมชนชาวคริสต์ได้หันไปพึ่งพาการรักษาแบบเดิมที่อาจจะชักนำให้มีความไขว่เขวและออกจากศาสนาคริสต์ เนื่องจากมิชชันนารีอเมริกันมีทัศนคติว่า การที่คริสเตียนหันไปเกี่ยวข้องกับการรักษาจากหมอพื้นบ้านเท่ากับเป็นการปฏิเสธพระเจ้าและเลื่อมใสศรัทธาต่อคริสต์ศาสนา²¹⁰ หลังจากนั้นต่อมามิชชันนารีอเมริกันยังได้ให้การอบรมคริสเตียนให้

²¹⁰M. A. McGilvary, "Chiangmai," in "Bi-monthly Letters of North Laos Missions," March 1898, v.22. BFM. Huges, *Proclamation and Response*, p. 9.

ออกไปเผยแพร่ศาสนาจำนวนมากขึ้นโดยใช้ยาและการรักษาแบบตะวันตกเป็นเครื่องมือ ซึ่งเป็นการกระจายการรักษาแบบตะวันตกออกไปอย่างกว้างขวาง และยังเป็นความพยายามในการดำรงรักษาชุมชนชาวคริสต์ให้อยู่ในวิถีทางของคริสต์ศาสนาด้วยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2415-2440 มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งโรงพยาบาลแบบชั้วคราว และได้พัฒนาเป็นโรงพยาบาลอย่างมั่นคงขึ้นตามลำดับ อย่างน้อยจนถึง พ.ศ. 2440 ได้มีโรงพยาบาลที่มั่นคงถาวรสองแห่งคือที่ศูนย์มิชชันเชียงใหม่และลำปาง ขณะที่ในลำพูน แพร์ น่าน และเชียงใหม่มีการให้การรักษาแบบตะวันตกโดยแพทย์มิชชันนารีอเมริกันที่ไปอยู่ประจำศูนย์มิชชัน ทำให้การแพทย์แบบมิชชันนารีเป็นโอกาสและทางเลือกใหม่ในสังคมล้านนามากยิ่งขึ้น จากรายงานของศูนย์มิชชันจะเห็นว่า การดำเนินกิจกรรมทางการแพทย์ของมิชชันนารีได้ส่งผลต่อระบบการรักษาความเจ็บไข้แบบจารีตที่สำคัญ คือจากลักษณะการรักษาแบบเดิมที่เป็นแบบ "ยาขอ หมอวาน" มาเป็นแบบวิชาชีพที่ต้องมีมูลค่าสำหรับการรักษา นั่นคือ ต้องมีการจ่ายค่ายาค่ารักษา นายแพทย์เจมส์ ดับบลิว แมคเคน มิชชันนารีอเมริกันผู้มีบทบาทในการวางรากฐานการแพทย์แบบตะวันตกในล้านนาที่สำคัญคนหนึ่ง ได้กล่าวถึงพันธกิจด้านการแพทย์ใน พ.ศ. 2433 ซึ่งเป็นช่วงแรก ๆ ที่มิชชันนารีอเมริกันในเชียงใหม่ได้จัดตั้งโรงพยาบาลแบบตะวันตกที่มั่นคงถาวรแล้วว่า การแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันเป็นที่รู้จักและยอมรับ เป็นที่ต้องการอย่างแน่นอน และน่าจะสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองจากรายได้ค่ารักษาของผู้มาใช้บริการ มิชชันนารีอเมริกันพยายามเปลี่ยนทัศนคติของคนท้องถิ่นให้จ่ายค่ารักษาพยาบาลด้วยเงินตราแทนการเอาข้าวของที่เป็นผลิตผลทางการเกษตรของท้องถิ่นมาเป็นค่าตอบแทนดังที่เคยปฏิบัติกับหมอพื้นเมือง²¹¹ จึงนับเป็นการสร้างคุณค่าเรื่องสุขภาพในเชิงเศรษฐกิจแบบเงินตราเพื่อให้มีงบประมาณสำหรับค่าจ้างแพทย์ ค่ายา และอุปกรณ์ทางการแพทย์แบบตะวันตกได้

ดังนั้น การจัดตั้งโรงพยาบาลของมิชชันนารีอเมริกันจึงตอบสนองต่อลักษณะของสังคมเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเข้ามาของพ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการชาวสยาม และอื่นๆ ดังปรากฏข้อมูลในแหล่งเดียวกันนี้ว่า พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ที่มาประจำเชียงใหม่ได้พึ่งพาการรักษาจากมิชชันนารีอเมริกันและได้พระราชทานเงินจำนวน 160 รูปีเป็นค่ารักษาด้วย

ภายหลัง พ.ศ. 2438 การใช้การแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์ได้รับผลกระทบจากแนวนโยบายขององค์กรมิชชันต่างประเทศในสหรัฐอเมริกาที่ต้องการให้กิจกรรมทางศาสนาในหมู่คนพื้นเมืองต้องเลี้ยงตนเอง นั่นคือ

²¹¹James W McKean, Report of the Medical Missionary Work in Chiang Mai – Laos for the Months January 21 to November 30, 1890. BFM.

ให้เป็นกิจกรรมที่มีรายได้จากการสนับสนุนและการจ่ายค่าบริการของคนในท้องถิ่นแทนการพึ่งพางบประมาณจากต่างประเทศ จากแนวนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้การใช้การแพทย์เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาโดยตรงจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ยกเว้นในสภาวะที่เกิดโรคระบาดร้ายแรงที่ทำให้คนในสังคมล้านนาต้องหันมาพึ่งยาและการรักษาของมิชชันนารี โดยยอมที่จะประกาศตัวเป็นคริสเตียน การจัดบริการทางการแพทย์ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา เป็นสื่อชักนำพาคนมาเป็นคริสเตียน และจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา แต่ในภายหลังกการบริการทางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันจะมีผลต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยและเป็นรูปแบบของทางโลกมากกว่าที่จะทำให้อสังคมล้านนาเป็นสังคมแบบคริสเตียน (Christianization) ตามที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจอย่างแข็งขันตั้งแต่แรก

3.3 การจัดการศึกษาของมิชชันนารีกับวิถีของชุมชนชาวคริสต์

เมื่อมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาสู่เชียงใหม่จะเห็นได้ว่า กิจกรรมเริ่มแรกที่ได้ทำคือการสอนเรื่องราวของคริสต์ศาสนาและให้ความรู้ความเข้าใจในจักรวาลวิทยาแบบใหม่ เช่นการสอนเรื่องดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และให้ความรู้ในเชิงระบบเหตุผลแบบตะวันตก ที่นับเป็นการให้การศึกษแบบไม่เป็นทางการ ภายหลังจากต่อมามิชชันนารีอเมริกันได้จัดการศึกษาในสังคมล้านนาอย่างเป็นระบบ ทั้งโดยการจัดการศึกษาสำหรับสังคมทั่วไปและการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นสังคมภายในคริสตจักรหรือชุมชนคริสเตียนเป็นหลัก ดังนั้น นำเสนอในหัวข้อนี้จึงเป็นการพิจารณาถึงแนวคิดและลักษณะการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันทั้งในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบ ในช่วง พ.ศ. 2421- 2440 ซึ่งเป็นช่วงที่ถือได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันได้จัดการศึกษาตามแนวคิดและแนวทางของตนโดยไม่มีอิทธิพลจากการขยายตัวของรัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามามีอิทธิพลมากนัก

3.3.1 แนวคิดในการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนา

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนานับเป็นยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในการสร้างแนวคิดและโลกทัศน์ใหม่เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ซึ่งเป็นประสบการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้ปฏิบัติกับชาวพื้นเมืองในดินแดนสหรัฐอเมริกาเพื่อทำให้ชนพื้นเมืองที่ถูกมองว่า มีวิถีชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างจากไปจากตนถูกปรับเปลี่ยนให้เป็น "พวกเดียวกัน" และเมื่อมิชชันนารีอเมริกันได้ออกไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาในภูมิภาคต่าง ๆ ได้จัดกิจกรรมทั้งด้านการแพทย์

การศึกษา การพิมพ์ โดยมีแนวคิดและเป้าหมายเดียวคือการเปลี่ยนโลกที่ไร้พระเจ้าให้เป็นโลกของคริสเตียน²¹² ดังนั้น การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาจึงเป็นการแสดงออกถึงประสบการณ์ของสังคมอเมริกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองโดยใช้ระบบสถาบันเป็นแหล่งในการกล่อมเกลาทางสังคม (institutionalization)

เมื่อพิจารณาถึงการริเริ่มการจัดการศึกษาแบบตะวันตกในเชียงใหม่โดยมิชชันนารีอเมริกัน มีข้อมูลของมิชชันนารีที่ชื่อว่า พระเจ้ากาวิโลรสทรงรู้ถึงวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งในการขออนุญาติมาเชียงใหม่คือการจัดตั้งโรงเรียน และมีข้อมูลของแมคคิกลวาร์กล่าวว่า เจ้านายบางองค์ในเชียงใหม่อยากให้มิชชันนารีอเมริกันจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสอนลูกหลานของตน แต่มิชชันนารีอเมริกันยังไม่สามารถตอบสนองในเรื่องนี้ได้โดยตรง ภายหลังจากที่มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษซึ่งมีลูกหลานของชาวพม่าในเชียงใหม่มาเรียนเป็นส่วนใหญ่ ทว่าดำเนินการอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ ก็ยุบเลิกไปเนื่องจากขาดคนเรียน มิชชันนารีเข้าใจว่า ชาวพม่าคงหวั่นเกรงผู้มีอำนาจปกครองในเชียงใหม่ไม่พอใจที่ชุมชนชาวพม่ามาได้คบค้าสมาคมและมีความสัมพันธ์กับพวกมิชชันนารีมากเกินไป ขณะเดียวกันมิชชันนารีเองก็ยังไม่พร้อมในการดำเนินงานด้านนี้ด้วย จากจดหมายของวิลสันเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2418 ได้ตั้งข้อสังเกตว่า พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าอุปราชบุญทวงศ์ และผู้ปกครองระดับสูงของเชียงใหม่ไม่ได้สนใจที่จะให้มีการจัดการศึกษาสำหรับสามัญชนนัก²¹³ ขณะที่ในปีเดียวกันนั้นไซเพีย ได้ริเริ่มชั้นเรียนสำหรับเด็กหญิงในบ้านพักของครอบครัวแมคคิกลวาร์ โดยเน้นการสอนงานบ้านงานเรือน การเย็บปักถักร้อย และการหัดอ่านภาษาไทย ซึ่งเป็นการริเริ่มที่นำมาสู่การจัดตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษาสำหรับสตรีล้านนาในเวลาต่อมา

การจัดตั้งโรงเรียนสตรีโดยมิชชันนารีอเมริกันในเชียงใหม่เป็นการเคลื่อนไหวที่น่าสนใจ ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีอเมริกันได้จัดการศึกษาสำหรับสตรีก่อนที่จะมีการจัดตั้งโรงเรียนชายเกือบสิบปี เข้าใจว่าคงมีเหตุผลและความจำเป็นเบื้องต้นที่มาจากการพิจารณาถึงบริบททางสังคมเป็นตัวกำหนดยุทธศาสตร์ของการใช้การศึกษาเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนา กล่าวคือ มิชชันนารีอเมริกันขณะนั้นได้มองเห็นถึงลักษณะทางสังคมของล้านนาว่า สตรีเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในครอบครัว เป็นผู้ที่มีความสำคัญในระบบความเชื่อเรื่องผีของล้านนาโดยทำหน้าที่ในการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับผี เช่น เป็นผู้นำในการเซ่นไหว้ผีของตระกูล ดังปรากฏในหลักฐานของมิชชันนารี

²¹² Swanson, *This Heathen People....* p.32-36.

²¹³ McGilvary to Irving, 31 December 1870. BFM. Wilson to Irving, 24 October 1871. BFM. McGilvary to Irving, 5 February 1872. BFM. และ Wilson to Irving, 15 March 1871/1875. BFM. อ้างจาก Swanson, *Prelude to Irony....* p. 159.

ว่า มีสตรีคริสเตียนที่เคยเป็นเสาสหลักของครอบครัวในการเซ่นไหว้ผู้ต้องการละทิ้งหน้าที่นี้ หรือในสังคมระดับสูงจะเห็นว่า เจ้าอุบลวรรณาพระธิดาองค์เล็กของพระเจ้ากาวิโลรสเป็นม้าขี่หรือร่างทรงในราชสำนักของเชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของสตรีล้านนาในพื้นที่ทางความเชื่อและศาสนาแยกจากพื้นที่ของบุรุษ

ดังนั้น การที่มิชชันนารีอเมริกันมุ่งความสนใจในการจัดการศึกษาสำหรับสตรีในล้านนาจึงมีเหตุผลทางสังคมของล้านนาโดยเฉพาะด้วย และมิชชันนารีคงมองว่า ระบบการศึกษาสำหรับผู้ชายในสังคมล้านนาที่มีวัดเป็นศูนย์กลางไม่ได้เป็นปัญหาที่ต้องหวั่นกลัวนัก ทั้งนี้เพราะค่านิยมของล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่จะนิยมการบวช “ลูกแก้ว” หรือบวชเณรมากกว่าการบวชเป็นพระสงฆ์ ดังปรากฏสถิติใน พ.ศ. 2440 แสดงว่า สามเณรในวัดที่เชียงใหม่มีมากกว่าพระสงฆ์หลายเท่า โดยเฉพาะวัดที่อยู่ในชนบท ซึ่งลักษณะและคตินิยมดังกล่าวนี้มีการวิเคราะห์ว่ามีผลทำให้พุทธศาสนาในล้านนาขาดการพัฒนาในทางวิชาการอย่างเข้มข้น²¹⁴ ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า สถาบันสงฆ์ของล้านนาค่อนข้างขาดผู้สืบทอดที่แข็งขัน ผู้ชายในสังคมล้านนาไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาอย่างมากเหมือนพุทธศาสนาหรือสถาบันสงฆ์ในสยาม เนื่องจากพระสงฆ์ในล้านนาส่วนใหญ่จะบวชเรียนในระยะสั้นเพียง 1-2 พรรษาแล้วสึกออกมาใช้ชีวิตที่มีครอบครัวแบบฆราวาสตามปกติทั่วไป จึงทำให้ไม่ถูกอิทธิพลของพุทธศาสนาในขณะที่อยู่สมณเพศครอบงำมากเท่ากับชายชาวสยาม และอิทธิพลของพุทธศาสนาในสังคมล้านนาก็ไม่เข้มข้นเท่ากับสยามด้วย²¹⁵

ประเด็นสำคัญที่มิชชันนารีอเมริกันได้เปิดพื้นที่ทางการศึกษาสำหรับสตรีคือเรื่องการสอนหรือการรู้หนังสือ เนื่องจากตามจารีตล้านนาความรู้ด้านนี้มีอยู่ในวัดที่ค่อนข้างจำกัดเฉพาะผู้ชาย แต่การเข้าถึงความรู้ในเรื่องศาสนาและวิทยาการตะวันตกเพื่อสร้างความเชื่อศรัทธาในคริสต์ศาสนาและมีความรู้ที่ถูกต้องนั้นต้องผ่านการรู้หนังสือ มิชชันนารีอเมริกันจึงวิพากษ์ธรรมเนียม

มิชชันนารีอเมริกันจัดการศึกษาสำหรับสตรีครั้งแรกที่เพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2408 โดยเจน เฮย์แมคฟาร์แลนด์ เพื่อให้มีคุณลักษณะของความเป็นสตรีรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทางศาสนา มีทักษะในการฝีมือ มีความขยันหมั่นเพียรและมีวินัยตามแบบของมิชชันนารี และใน พ.ศ. 2418 แฮเรียต เอ็ม เฮาส์ ได้จัดการศึกษาสำหรับสตรีที่กรุงเทพฯซึ่งได้พัฒนาเป็นโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โดยมีกรอบคิดและเป้าหมายหลักในการจัดการศึกษาเช่นเดียวกัน แต่สำหรับสตรีในล้านนานั้นมิชชันนารีอเมริกันมองว่า มีสถานภาพที่แตกต่างจากสตรีในสยามในแง่ของเป็นผู้มีอิทธิพลในครอบครัวและสังคมมากกว่าชาย ดูที่ S. G. McFarland, *Siam Mission : Pethchburi*, *Foreign Missionary*, 5(October 1867) : 113.

²¹⁴Vachara Sinthuprama, "Modern Education and Socio-Cultural Change in Northern Thailand, 1898-1942," p. 38-42.

²¹⁵Curtis, *The Laos of North Siam*, p.221.

ประเพณีและฮีดเมืองที่ถือคติเรื่องผู้หญิงที่ "อ่านออกเขียนได้" เป็น "บาป" ว่าเป็น ธรรมเนียมที่ไม่ดีไม่ถูกต้อง²¹⁶ ดังที่แมคกิลวารีตั้งข้อสังเกตตั้งแต่แรกที่มาสำรวจเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2406 ว่า มีสตรีในเชียงใหม่สองคนเท่านั้นที่อ่านหนังสือได้ (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระธิดาทั้งสององค์ของพระเจ้ากาวิโลรสที่แมคกิลวารีมีความคุ้นเคยมาก่อน) สอดคล้องกับการศึกษางานวรรณกรรมที่ชี้ให้เห็นว่า สตรีล้านนาไม่มีโอกาสเรียนเรื่องอักขระ มีบางคนเท่านั้นที่สามารถอ่านเขียนได้แต่เป็นหมู่ชนชั้นสูง²¹⁷ โดยภาพรวมของสตรีล้านนาที่อ่านออกเขียนได้จึงนับว่ามีน้อยมาก และเป็นไปตามลักษณะทางสังคมแบบจารีตที่แบ่งบทบาทหน้าที่ของหญิงชายที่ทำให้ "การอ่านออกเขียนได้" ในสังคมล้านนามีความสำคัญและจำเป็นสำหรับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง

จากแนวคิดของมิชชันนารีอเมริกันจะเห็นได้ว่า มีความตั้งใจในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการ "สร้างคริสตจักร" หรือชุมชนชาวคริสต์ นั่นคือเป็นการทำพันธกิจการเผยแผ่คริสต์ศาสนาโดยผ่านบทบาทการจัดการศึกษาสำหรับสตรี ดังมีบันทึกของแมคกิลวารีว่า

"...การเรียกร้องครั้งแรกนั้นเป็นการเรียกร้องให้มีการตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาอบรมสตรี เนื่องจากครอบครัวคริสเตียนรุ่นแรก ๆ มีแต่เด็กผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ นางแมคกิลวารีรวบรวมเด็กหญิงคริสเตียนได้ราวหกถึงแปดคน และสละเวลาให้กับเด็กผู้หญิงเหล่านี้เท่าที่กำลังและภาระของครอบครัวจะเจียดให้ได้ เด็กเหล่านี้เป็นเด็กที่นำมาอยู่เป็นส่วนตัวอย่างแท้จริง และพักอาศัยอยู่กับครอบครัวของพวกเขา ..."²¹⁸

ในบันทึกตอนเดียวกันนี้ยังได้แสดงถึงแนวคิดของการจัดการศึกษาสำหรับสตรีเพื่อการสร้างชุมชนและสังคมคริสเตียนที่สมบูรณ์ ดังความว่า

²¹⁶ไหว ไชยวัฒน์, "รำลึกบรรพบุรุษคริสเตียน," อนุสรณ์ครบรอบ 150 ปี แห่งคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 2521), หน้า 54. บุญเลิศ พิงพราวลี และมณี บล็อก, "ประทีปแก้วของเวียงพิงค์," ดาราอนุสรณ์ 75 ปี (เชียงใหม่ : ล้านนาการพิมพ์, 2497) : 89-90.

คติของสังคมล้านนาดังกล่าวมาจากการหวนรำลึกว่า สตรีสามารถอ่านเขียนได้จะใช้ความรู้ดังกล่าวไปในทางชั่วสาวเป็นสำคัญ หรือเกรงว่า จะล่องล่ำไปอ่านพระคัมภีร์ของพุทธศาสนาซึ่งเป็นสิ่งต้องห้าม ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันมองว่า การอ่านหนังสือได้จะนำไปสู่ความรู้และความจริงทางศาสนา นับเป็นคติที่สวนทางกันอย่างสิ้นเชิง

²¹⁷McGilvary, A Half Century.... p. 418. ศิริรัตน์ อาสนะ, "สตรีในวรรณกรรมล้านนา" (ปริญญาณีพนธ์หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529), หน้า 281-287.

²¹⁸McGilvary, A Half Century.... p. 177-178

“...คริสตจักรของมิชชันเราคงจะไม่สมบูรณ์อย่างแน่นอน ถ้าหากคนหนุ่ม จะต้องเป็นโสด - ซึ่งพวกเขาก็คงไม่ยอมแน่- หรือถูกผลักดันให้ต้องแต่งงานกับ หญิงที่ไม่ได้เป็นคริสเตียนและไม่รู้อะไรเลย ซึ่งจะกลายเป็นภาระที่หนักอึ้งของ สามีนี้อีก และพวกลูกๆ ก็คงคล้อยตามแม้อย่างไม่ต้องสงสัย ภายหลังจากแต่งงาน ตามประเพณีโดยทั่วไปของดินแดนแถบนี้กำหนดให้สามีอาศัยอยู่กับ ครอบครัวของภรรยา ซึ่งทำให้บุรุษผู้นั้นกลายเป็นสมาชิกของครอบครัวภรรยา ไป และยังเป็นสมาชิกที่ไม่มีอำนาจใดๆ ในระยะหนึ่ง หรือจนกระทั่งโยกย้าย ออกจากครอบครัวเดิมของตน ในครอบครัวพุทธที่เคร่งศาสนา การเช่นไหว้ผี และการเข้าวัดเป็นคลื่นที่แรงมากจนเกินกว่าที่บิดาจะต้านทานได้ เพราะ ฐานะเป็นรองในครอบครัวของภรรยาอยู่แล้ว มีอยู่ช่วงเวลาที่พวกเขากลัว ว่าสตรี คริสเตียนจะหาสามีได้ยาก แต่กลับตรงกันข้าม สตรีที่ได้รับการอบรม จากพวกเรานั้นไม่เพียงแต่เฉียวฉลาดกว่า แต่ก็น่าสนใจกว่าด้วย ไม่ว่าจะ เป็นกิริยามารยาท การแต่งตัวและนิสัยใจคอ ดังนั้น พวกเขาจึงเป็นที่ต้องการ มากกว่าสตรีอื่น ๆ ถ้าเป็นแบบนี้ ครอบครัวก็จะเป็นครอบครัวคริสเตียน พวก ลูก ๆ จะได้รับการอบรมในบรรยากาศคริสเตียน ผลที่ได้รับก็คือ แทนที่ภรรยา จะดึงสามีให้ต่ำลง พวกเขาจะยกย่องสามีให้สูงขึ้น และตามกฎหมายโดยทั่วไป แล้ว พวกลูก ๆ ก็จะเป็นคริสเตียนตั้งแต่เยาว์วัย...”²¹⁹

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันจะเห็นได้ว่าได้เริ่มจากการเตรียมสตรีให้มี ความรู้ความสามารถในการอ่านภาษา (ไทย) เพื่อประโยชน์ในการอ่านพระคัมภีร์ไบเบิลที่จะ นำไปสู่ชีวิตทางจิตวิญญาณที่ดีและเป็นคริสเตียนที่มีความเชื่อศรัทธาในคริสต์ศาสนาอย่างแท้จริง และให้มีความรู้ด้านการบ้านการเรือนแบบตะวันตกเพื่อการเป็นแม่บ้านแม่เรือนสำหรับคริสเตียน ชาย เป็นการสร้างครอบครัวคริสเตียนตามอุดมคติของความเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ตามแบบ สังคมอเมริกันที่จะเป็นรากฐานอันสำคัญของคริสตจักรต่อไป

แนวคิดของมิชชันนารีอเมริกันดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับระบบการนับถือผีของคนเมืองที่มีการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีทางสายแม่ การให้สตรีคนเมืองหันมาเลื่อมใสศรัทธาใน คริสต์ศาสนาจึงนับเป็นการนำพระเจ้าของศาสนาคริสต์เข้ามาแทนที่ผีของตระกูลแบบเดิม และดึง สตรีออกมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมแบบจารีตมาอยู่ในบริบทความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ซึ่งในทางปฏิบัติไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่า มิชชันนารีอเมริกันสามารถจัดการศึกษาที่บรรลุเป้าหมาย

²¹⁹ibid.,

ดังกล่าวมาน้อยเพียงใด แต่มีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีในล้านนาโดยผ่านการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปิดพื้นที่สำหรับสตรีให้มีบทบาททางด้านศาสนาเช่นเดียวกับผู้ชาย และการประกอบอาชีพสมัยใหม่ที่จำเป็นตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เช่นอาชีพครู อาชีพพยาบาล ผู้สอนพระคัมภีร์ (Bible Woman) และงานรับจ้างอื่นๆ ซึ่งเป็นการทำงานนอกบ้านที่แตกต่างจากคติของการเป็นแม่บ้านแม่เรือนแบบจารีตของล้านนา²²⁰ เมื่อสตรีล้านนาได้เข้ามาสู่ระบบการศึกษาแบบตะวันตกจึงนับเป็นโอกาสในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมในกระแสของการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นโลกสมัยใหม่ที่กว้างมากขึ้นด้วย

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันสำหรับผู้ชายได้มีการเปิดขึ้นใน พ.ศ. 2430 โดยมีวัตถุประสงค์ในเบื้องต้นเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาสำหรับสตรี คือเพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนา กับเตรียมผู้นำสำหรับคริสตจักรและสังคม²²¹ นั่นคือจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนคริสเตียนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงและสืบทอดความเป็นชุมชนชาวคริสต์ นำนักเรียนที่ไม่เป็นคริสเตียนได้เรียนรู้คำสอนศาสนาคริสต์และหันมานับถือคริสต์ศาสนา เป็นการมุ่งเน้นด้านการเผยแผ่คริสต์ศาสนาและยังหวังผลในการอบรมจริยธรรมแบบคริสต์ศาสนาให้ซึมซับอยู่ในชีวิตของนักเรียน เป็นการสร้างผู้นำคริสเตียนและผู้นำทางสังคมในทุกวิชาชีพที่ดี อันเป็นเป้าหมายของการสร้างพลเมืองดีที่ตอบสนองต่อรัฐประชาชาติสมัยใหม่

3.3.2 แนวทางการจัดการศึกษาในระบบของมิชชันนารีกับชุมชนชาวคริสต์

จากประสบการณ์ของครอบครัวแมคกิลวารีที่ได้นำจันตาบุตรสาวของน้อยสฤษะมาอยู่ในครอบครัวและให้การอบรมบ่มนิสัยในบรรยากาศของคริสต์ศาสนาและการปฏิบัติชีวิตประจำวันแบบตะวันตก ทำให้เป็นผู้มีความสามารถเป็นผู้ช่วยมิชชันนารีทำหน้าที่ครูในชั้นเรียนที่โซเฟียได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้น และเป็นรูปแบบในการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาตั้งแต่แรกเริ่มที่ได้เน้นระบบโรงเรียนประจำ (Boarding School) สำหรับนักเรียนที่นำมาจากชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ห่างไกล คือการนำนักเรียนเข้ามาอยู่ในหอพักที่มีบรรยากาศและการอบรมสั่งสอนแบบคริสต์ศาสนาอย่างเต็มที่ เพื่อสร้างเยาวชนชาวคริสต์ที่จะลงไปสู่คริสตจักรและสังคมในฐานะผู้นำที่

²²⁰โปรดดู Herbert Swanson, "A New Generation : Missionary Education and Changes in Woman's Roles in Traditional Northern Thai Society," *SOJOURN* 3 2(August 1988) : 186-201. และ เรณู อรรถฐาเมศร์, "โลกทัศน์ชาวลานนาไทยจากวรรณกรรม," หน้า 120-122.

²²¹McFarland, ed., *The Historical Sketch of Protestant Missions...*, p. 209.

สามารถให้การอบรมสั่งสอนทางศาสนาได้ และมีนักเรียนไปกลับส่วนใหญ่มาจากบ้านที่อยู่ใน
 ละแวกใกล้เคียง ต่อมาเมื่อมากาเรต แคมป์เบลและเอเดน่า โคล์ ที่มารับผิดชอบการจัดการศึกษา
 สำหรับสตรีอย่างเป็นระบบ ได้กระตุ้นให้มีการนำเด็กหญิงมาเป็นนักเรียนประจำให้อยู่ภายใต้การ
 ควบคุมดูแลจากมิชชันนารีอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่า การที่มีมิชชันนารีคอยดูแล
 ตลอดเวลาจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการ "สร้างคน" ตามที่คาดหวัง มีงานเขียนที่แสดงว่า ใน พ.ศ.
 2425 มีนักเรียนหญิงที่มาอยู่ประจำอย่างถาวรกับโคล์ ซึ่งโคล์ได้อบรมสั่งสอนเด็กหญิงเหล่านี้ใน
 บรรยายภาศที่เข้มงวดเคร่งครัดทางศาสนา บรรยายภาศของการมีระเบียบวินัย และในสภาพแวดล้อม
 ของการอ่านเขียนอย่างเอาจริงเอาจัง ด้วยหวังว่า บางคนในจำนวนนี้จะได้เป็นผู้นำของ
 คริสตจักร²²²

อนึ่ง เด็กหญิงในโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันสมัยเริ่มแรกส่วนหนึ่งเป็น "คนไร้บ้าน"
 ที่มิชชันนารีเก็บมาเลี้ยงและให้การศึกษา รวมทั้งมีลูกหลานของคริสเตียนจากชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่
 ตามรอบนอกเมืองเชียงใหม่ เช่นคำต๊ิบและปุกจากเขตสารภี ยอดเหื่อนจากบ้านป่าป๋อง ดอยสะเก็ด
 ได้เข้ามาอยู่ในกระบวนการให้การศึกษาในโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นคนที่มีศักยภาพที่
 มิชชันนารียอมรับ เช่น กรณีของยอดเหื่อนเป็นเด็กหญิงจากชนบทที่ครอบครัวไม่ได้เป็นคริสเตียน
 ได้ติดตามครอบครัวแมคคิลวารีเข้ามาเรียนหนังสือในโรงเรียนสตรีของมิชชันที่เชียงใหม่ และภาย
 หลังได้เป็นผู้นำครูของโรงเรียนที่ตนเองเข้ามาศึกษา

จากเอกสารของมิชชันนารีอเมริกันและคำบอกเล่าของบุตรสาวของยอดเหื่อนกล่าวว่า
 ยอดเหื่อนเป็นลูกชาวบ้านธรรมดาจากครอบครัวชาวพุทธที่บ้านป่าป๋อง (แต่มีลุงคนหนึ่งที่เป็น
 คริสเตียนและมีส่วนทำให้ยอดเหื่อนสนใจคริสต์ศาสนา) ขณะที่มีอายุได้ 8 ขวบ (ประมาณ พ.ศ.
 2427) ได้หนีมากับครอบครัวแมคคิลวารีและได้รับการส่งเสริมให้เข้าเรียนที่โรงเรียนสตรีของมิชชัน
 ที่เชียงใหม่ เมื่อเรียนอยู่ในระดับสูงได้เป็นครูช่วยสอนในโรงเรียน จนกระทั่ง พ.ศ. 2435 ได้เป็น
 หัวหน้าครูคนเมืองคนแรก หลังจากใช้ชีวิตของการเป็นนักเรียนและครูที่โรงเรียนสตรีของมิชชันเป็น
 เวลา 17 ปี จึงได้ออกมาแต่งงานกับนายบุญปั้น ผู้นำคริสเตียนบ้านแม่ดอกแดง เมื่อ พ.ศ. 2445
 โดยการแต่งงานนี้เกิดขึ้นจากการจัดการของมิชชันนารีที่เห็นว่า เป็นคู่ที่เหมาะสมกัน²²³ และถือเป็น
 ครอบครัวคริสเตียนมีบทบาทสำคัญในการดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์แม่ดอกแดงและเป็นผู้นำ
 ทางสังคมควบคู่กันด้วย

²²²Swanson, "A New Generation : ..., : 194.

²²³สัมภาษณ์ สม มณีศักดิ์ , ศรีทอง วิญญา , ศรีมุข อินทะพันธุ์, วันที่ 8 ตุลาคม 2531 และดูที่
 Margaret A McGilvary, "From Schoolroom to Bridal," *Woman's Work for Woman*, 18 (May 1903) : 111.
 Marbel Gilson, "A visit to a country church near Chiangmai," : 111-112.

ในการสร้างความเชื่อมั่นด้านการศึกษาสำหรับสตรี มิชชันนารีอเมริกันได้สร้างอาคารเรียนพร้อมกับหอพักที่มีความโอ่อ่าใหญ่โต เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของชุมชนชาวคริสต์ที่ได้ส่งลูกหลานมาเข้าโรงเรียนด้วยตนเอง และจากการชักนำของมิชชันนารีเมื่อออกตระเวนเยี่ยมเยียนชุมชนชาวคริสต์ที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เมื่อถึง พ.ศ. 2439 ปากภูมีนักเรียน 98 คน เป็นนักเรียนประจำ 77 คน และจำนวนสองในสามของนักเรียนทั้งหมดเป็นคริสเตียน มีครูผู้ช่วยคนเมือง 3 คน และครูเต็มเวลาที่เป็นคนเมือง 1 คน ทั้งหมดเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียน นักเรียนหลายคนคนมีแผนการที่จะกลับไปจัดตั้งโรงเรียนแบบเล็ก ๆ ในคริสตจักรหรือชุมชนเดิมของตน ดังที่มีตัวอย่างที่แสดงว่า ใน พ.ศ. 2449 มีโรงเรียนที่เวียงป่าเป้าจัดตั้งขึ้นโดยครูสตรีคริสเตียนคนหนึ่งที่เป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนสตรีของมิชชันที่เชียงใหม่เมื่อสิบปีที่แล้ว (ตรงกับ พ.ศ. 2439) ได้กลับมาจัดการศึกษาที่บ้านเกิด โดยมีนักเรียนเริ่มแรก 32 คน (ครึ่งหนึ่งเป็นชาวพุทธ) ต่อมาได้มีการสร้างอาคารเรียนและจัดกิจกรรมที่ชักนำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นครั้งแรกที่มิชชันนารีได้กล่าวถึงโรงเรียนของคริสเตียนในคริสตจักรเวียงป่าเป้า ซึ่งเข้าใจว่าคงไม่ใช่โรงเรียนของคริสตจักรโดยตรงแต่อย่างน้อยเป็นการดำเนินการโดยสมาชิกคริสตจักรและเกี่ยวข้องกับชุมชนชาวคริสต์²²⁴ นอกจากนี้ สตรีคริสเตียนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนของมิชชันยังได้ออกไปเป็นครูสอนกลุ่มคริสเตียนที่อยู่ตามรอบนอกด้วย เช่นใน พ.ศ. 2428 กลุ่มคริสเตียนที่ช่างคำเรียกร้องให้มิชชันนารีอเมริกันไปสอนเรื่องศาสนา แต่เนื่องจากไม่มีมิชชันนารีที่จะไปได้จึงส่งคำติบครูสตรีคริสเตียนคนเมืองไปรับผิดชอบแทน และภายหลังต่อมาคำติบยังมีบทบาทในการจัดตั้งโรงเรียนเล็กๆ ขึ้นที่ลำพูนด้วย

เมื่อมิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งศูนย์มิชชันตามหัวเมืองต่างๆ ได้ริเริ่มจัดการศึกษาสำหรับสตรีตามรูปแบบของโรงเรียนสตรีของมิชชันที่เชียงใหม่ กล่าวคือได้เริ่มต้นจากการนำเด็กหญิงหรือสตรีผู้ใหญ่มาหัดอ่านเขียนและสอนเย็บปักถักร้อยจากนั้นจึงพัฒนาขึ้นเป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนประจำและไป-กลับ การจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีอเมริกันในแง่หนึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นการสร้างเครือข่ายชุมชนชาวคริสต์โดยการนำลูกหลานจากชุมชนคริสเตียนในท้องถิ่นต่างๆ มาไว้ในที่เดียวกัน ให้ชุมชนชาวคริสต์มีสำนึกเดียวกันว่า มีโรงเรียนของมิชชันนารีคอยรองรับความจำเป็นต่อการศึกษาแบบใหม่ของคริสเตียน ซึ่งเชื่อว่าเมื่อมิชชันนารีออกไปเยี่ยมเยียนตามชุมชนชาวคริสต์เป็นโอกาสในการกระตุ้นให้คริสตจักรส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารี ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนคริสเตียนที่มีมากกว่า

²²⁴ *Ibid.*, p. 195. Howard Campbell, "Pay School in Chiang Rai Station," *The Laos News*, 3, 3(July, 1906) : 27-28.

คนต่างศาสนา และด้วยการอุปถัมภ์ของมิชชันนารีอเมริกันรวมทั้งการมองเห็นโอกาสของ คริสเตียนรุ่นแรกๆ ที่จะใช้การศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคมแก่ลูกหลาน มักสนับสนุนให้มา เข้าเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารี ดังเช่น คริสเตียนจากบ้านแป้น ลำพูน นับเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ได้ เข้ามาศึกษาในโรงเรียนชายวังสิงห์คำที่เชียงใหม่ และเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทเป็นผู้นำในคริสตจักร และเป็นครูในโรงเรียนของมิชชัน

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันนอกจากการจัดตั้งโรงเรียนในศูนย์กลางของ มิชชันแล้ว ยังได้สนับสนุนส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียนของคริสตจักร (Parochial School) ในชุมชน ชาวคริสต์ตามชนบทด้วย โดยมีจุดประสงค์ที่จะให้ลูกหลานของคริสเตียนให้ได้รับการศึกษาใน โรงเรียนของคริสตจักรแทนการไปศึกษาในวัด นับเป็นการดำรงรักษาความเป็นชุมชนชาวคริสต์ เป็นแหล่งเตรียมลูกหลานคริสเตียนในชนบทเพื่อส่งเข้ามาศึกษาที่โรงเรียนในศูนย์กลางของมิชชัน และเพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในท้องถิ่นโดยผ่านการศึกษาของคริสตจักร ลักษณะเครือข่าย การจัดการศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ เมื่อถึง พ.ศ. 2446 จะเห็นว่ามี ความชัดเจน โดยเฉพาะในเชียงใหม่มีการจัดการศึกษาที่ก่อนศูนย์กลางมิชชันอื่น โดยมีการจัดตั้งโรงเรียนตามชุมชน ชาวคริสต์หลายแห่ง ดังปรากฏสถิติใน พ.ศ. 2446 แสดงว่า มีโรงเรียนในชุมชนชาวคริสต์ที่ เชียงใหม่ 10 แห่ง และที่เชียงราย 1 แห่ง²²⁵

อนึ่ง ในการสร้างชุมชนชาวคริสต์ให้ยึดถือคำสอนและการดำรงวิถีชีวิตทางศาสนา ตามแนวทางของมิชชันนารีอเมริกันนั้น ยังมีการจัดการศึกษาในชุมชนชาวคริสต์ที่เป็นลักษณะของ การจัดการศึกษาที่ไม่เป็นรูปแบบ (non-formal education) โดยส่วนใหญ่เป็นการจัดกิจกรรมที่จะทำ ให้ชุมชนชาวคริสต์มีการเรียนรู้และซึมซับเอาคำสอนและการปฏิบัติชีวิตตามแนวทางของคริสต์ ศาสนา ได้แก่การจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ของคริสตจักร (Sunday School) การจัดกิจกรรมคริสเตียน อุตสาหกรรม (Christian Endeavor) และกลุ่มสตรีเรียนรู้หนังสือ (Woman Literacy) เป็นต้น

การจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ในคริสตจักรมีเป้าหมายที่สำคัญคือ เป็นการอบรมทาง ศาสนาสำหรับคริสเตียนโดยผูกติดอยู่กับเรื่องการเรียนรู้หนังสือ เป็นการศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิล การ เรียนรู้หลักคำสอนทางศาสนา การฝึกร้องเพลงสวดหรือเพลงนมัสการ การฝึกอธิษฐาน และอื่นๆ มิชชันนารีได้ผลักดันให้มีการจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ขึ้นในทุกคริสตจักร นับเป็นการสร้างระบบ ควบคุมความเชื่อศรัทธาทางศาสนาที่เป็นความจำเป็นตั้งแต่แรก เนื่องจากมิชชันนารีอเมริกันได้ ตระหนักถึงปัญหาสำคัญที่เผชิญอยู่ประการหนึ่งคือ คนพื้นเมืองล้านนาที่เป็นคริสเตียนยังมีความรู้

²²⁵The Laos News, 1 1(January 1904) : 1-2.

ความเข้าใจติดอยู่กับโลกทัศน์แบบเดิม เช่นความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ และเทพเจ้า²²⁶ ดังปรากฏในข้อเรียกร้องของวิลสันที่ต้องการให้มีการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนชาวคริสต์อย่างเร่งด่วน เนื่องจากเห็นว่าเกิดมีความเข้าใจที่ผิดๆ ทางศาสนา จากรายงานของมิชชันล่าวประจำปี พ.ศ. 2423 กล่าวว่า มีคริสเตียนคนเมืองได้ตีความหมายของ “กาเบรียล” (Angel Gabriel) หรือทูตสวรรค์ของพระเจ้าเป็นพระอินทร์ตามความเชื่อทางศาสนาแบบเดิม ซึ่งวิลสันมองว่า เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้น ในช่วงที่ “คริสเตียนใหม่” กำลังเรียนรู้เรื่องของคริสต์ศาสนาจึงต้องมีครูที่จะให้คำสั่งสอนไปในทางที่ถูกต้องตามแบบมิชชันนารีอเมริกัน แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของการให้การศึกษาระบบ “ทางเดียว”²²⁷ นั่นคือไม่มีการเสวนา (dialogue) กับความคิดของท้องถิ่นที่มิชชันนารีอเมริกันเชื่อว่าผิด

นอกจากนี้มิชชันนารีอเมริกันยังพยายามปิดกั้นไม่ให้ความคิดทางศาสนาแบบเสรีนิยมเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนชาวคริสต์ล้านนา ดังกรณีของอิวานเดอร์ แมคคิลวารี บุตรชายของแมคคิลวารี ซึ่งได้รับการศึกษาทางด้านศาสนศาสตร์และได้มาเป็นมิชชันนารีที่เชียงใหม่ช่วง พ.ศ. 2434-2437 เพื่อรับผิดชอบการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาล้านนา แต่เนื่องจากอิวานเดอร์ได้รับอิทธิพลความคิดทางศาสนาที่ว่า ในการศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิลจะต้องใช้วิธีวิพากษ์ขั้นสูงแบบวิธีประวัติศาสตร์เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง ขณะที่คณะมิชชันเพรสไบทีเรียนยังยืนยันยึดมั่นในหลักการว่า ไม่มีข้อผิดพลาดในพระคัมภีร์ไบเบิล การที่มีแนวคิดแบบอิวานเดอร์จะส่งผลต่อความเข้าใจในการตีความทางศาสนศาสตร์อย่างมาก เขาถูกกีดกันจากผู้ร่วมงานและในที่สุดต้องออกจากความเป็นมิชชันนารีในล้านนา

แมคคิลวารีได้จัดโรงเรียนวันอาทิตย์ที่คริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2419 โดยยังใช้หนังสือคำสอนของคริสต์ศาสนาที่เป็นภาษาไทย และใน พ.ศ. 2423 จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนวันอาทิตย์อย่างเป็นทางการ มีการจัดกลุ่มผู้เรียนโดยมีมิชชันนารีอเมริกันคนอื่นๆ

²²⁶ มีวิทยานิพนธ์สองเล่มที่ศึกษาเกี่ยวกับการรับคริสต์ศาสนาของชนชาวเขาที่แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้จะรับเอาคริสต์ศาสนาและเป็นคริสต์แล้วก็ตามแต่ยังมีความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติของท้องถิ่นอยู่ ซึ่งการศึกษานี้น่าจะสะท้อนถึงลักษณะทางสังคมชาวคริสต์ในล้านนาสมัยเริ่มแรกที่ไม่อาจเปลี่ยนความคิดและความเชื่อได้หมด ดูที่ สรินยา กิจประยูร, “การรับคริสต์ศาสนากับการปรับตัวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนอาข่า ในเขตอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541) และ ทิพวรรณ คำมา, “การดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกะเหรี่ยงคริสต์” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546)

²²⁷ Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 88-89. และดูที่ Swanson, “Prelude to Irony...”, p.153.

รวมทั้งผู้นำคริสเตียนคนเมืองที่เรียนรู้ภาษาไทยแล้วได้ช่วยสอนการอ่านแก่สมาชิกคริสตจักร และผู้ที่ จะเข้ารับบัพติศมาเป็นคริสเตียนที่ยังไม่สามารถอ่านหนังสือได้ สอนพระคัมภีร์และความเชื่อทางศาสนาแก่สมาชิกในชุมชนชาวคริสต์ทุกระดับ การจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ดังกล่าวน่าจะมาจากอิทธิพลของขบวนการโรงเรียนวันอาทิตย์ในคริสตจักรที่สหรัฐอเมริกาที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจาก พ.ศ. 2403 และกลายเป็นขบวนการระดับสากลที่มีการจัดทำหลักสูตรเพื่อโรงเรียนนี้โดยเฉพาะ ดังนั้น การใช้คู่มือเพื่อสอนโรงเรียนวันอาทิตย์ในคริสตจักรในล้านนาจึงเป็นคู่มืออย่างเดียวกันที่ได้นำมาแปลเป็นภาษาไทย²²⁸ และเมื่อมีการจัดตั้งคริสตจักรจะเน้นให้มีกิจกรรมด้านนี้เป็นหัวใจสำคัญ

ในช่วง พ.ศ. 2433 เป็นต้นมามิชชันนารีอเมริกันได้จัดกิจกรรมอย่างหนึ่งในชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา นั่นคือกิจกรรมคริสเตียนอุตสาหกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในคริสตจักรที่สหรัฐอเมริกาที่มิชชันนารีอเมริกันรุ่นใหม่ได้นำมาใช้ในคริสตจักรทางล้านนา การจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบคริสเตียนในคริสตจักรและเป็นการพัฒนาชีวิตด้านจิตวิญญาณ เออร์วินได้จัดตั้งกลุ่มคริสเตียนอุตสาหกรรมในคริสตจักรลำพูนเป็นแห่งแรกใน พ.ศ. 2437 และขยายไปยังที่ต่างๆ ในปีต่อมา และในปลายปีเดียวกันนี้มีการประชุมอบรมเครือข่ายกลุ่มคริสเตียนอุตสาหกรรมในล้านนาครั้งแรก กิจกรรมนี้ได้ขยายออกไปทุกศูนย์มิชชันและในคริสตจักรท้องถิ่น ลักษณะสำคัญของกิจกรรมคริสเตียนอุตสาหกรรมคือ การร่วมประชุมศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิล การอธิษฐาน และการออกไปข่าวประกาศเผยแพร่คริสต์ศาสนาในชุมชน มิชชันนารีอเมริกันมักใช้กิจกรรมคริสเตียนอุตสาหกรรมในการฝึกอบรมผู้นำชุมชนชาวคริสต์เพื่อการปกครองดูแลกันเอง และมีบันทึกว่า ชุมชนชาวคริสต์ในเชียงใหม่มีการพัฒนาคริสเตียนอุตสาหกรรมอย่างเข้มแข็งที่สุด²²⁹ กิจกรรมนี้จึงนับเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่มิชชันนารีอเมริกันพยายามจัดขึ้นในช่วงที่มีการจัดตั้งและขยายกลุ่มคริสตจักรช่วงเริ่มแรก และเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวคริสต์ได้ปฏิบัติกิจทางศาสนาอย่างที่มีมิชชันนารีอเมริกันได้วางแบบไว้

3.4 มิชชันนารีอเมริกันกับการจัดระบบชุมชนชาวคริสต์

ในการดำรงรักษาความเป็นชุมชนชาวคริสต์และการขยายจำนวนชุมชนทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพชีวิตของคริสตชน รวมทั้งการขยายในเชิงพื้นที่ มีการเคลื่อนไหวของมิชชันนารีอเมริกันในการจัดระบบชุมชนชาวคริสต์เพื่อให้อยู่ในกรอบและ "ชุมชน" เดียวกันโดยการ

²²⁸Swanson, "Prelude to Irony....," p.157.

²²⁹Denman, "Report of Chiang Mai Station for Year Ending December 1, 1895," v.22,

ใช้แนวคิดและประสบการณ์จากสังคมอเมริกัน และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เผชิญอยู่ในท้องถิ่น ที่ทำให้มีผลต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวคริสต์ที่มีลักษณะของการถูกกำหนดจากอิทธิพลภายนอกมากกว่าที่จะสามารถ "คิดเอง ทำเอง" จากภายในชุมชน การศึกษาในที่นี้จะกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการจัดระบบของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาโดยพิจารณาผ่านกระบวนการบริหารจัดการของมิชชันนารี อีกทั้งยังศึกษาถึงการดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนชาวคริสต์ในฐานะเป็นผู้ที่ถูกทำให้เป็น "สิ่งแปลกปลอม" ในสังคมด้วย

3.4.1 ชุมชนชาวคริสต์ในกระบวนการควบคุมและบริหารจัดการของมิชชันนารี

ระหว่าง พ.ศ. 2421-2440 มีการจัดตั้งงานของมิชชันนารีอเมริกันที่ถือว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างระบบคริสตจักรให้มีความมั่นคงเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นโดยตรง นั่นคือการจัดตั้งสถาบันสอนทางศาสนาใน พ.ศ. 2432 เพื่อผลิตนักบวชท้องถิ่นที่จะเป็นผู้นำคริสตจักร และการจัดตั้งโรงพยาบาลของมิชชันนารีใน พ.ศ. 2435 เพื่อผลิตวรรณกรรมคริสเตียนที่ตอบสนองต่อชุมชนชาวคริสต์ในบริบทของท้องถิ่น

เมื่อมิชชันนารีอเมริกันได้เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาและจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาได้ระยะหนึ่งได้มองเห็นถึงความจำเป็นในการเตรียมผู้นำคริสเตียนคนเมืองเพื่อทำงานร่วมกับมิชชันนารี โดยแมคคิลวารีได้ให้การอบรมคริสเตียนรุ่นแรกๆ ประมาณ 4-5 คน ที่ถือเป็นลูกศิษย์ผู้ติดตามใกล้ชิดแบบตัวต่อตัวและได้ออกไปฝึกปฏิบัติจริง คริสเตียนกลุ่มนี้ทั้งหมดเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อนและสามารถช่วยงานของมิชชันนารีได้เป็นอย่างดี ซึ่งแมคคิลวารีได้คิดในเชิงประสิทธิภาพในการเข้าถึงผู้คน เห็นว่า ผู้นำคริสเตียนคนเมืองสามารถทำได้ดีกว่ามิชชันนารีอเมริกันถึงกว่าสี่เท่า²³⁰ ดังนั้น หากมีการฝึกฝนผู้นำคริสเตียนคนพื้นเมืองมากๆ ก็คงสร้างงานได้มากขึ้นตามอัตราส่วนด้วย แต่อย่างไรก็ดี วิธีคิดและข้อเสนอของแมคคิลวารีถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบจากกรรมการการศึกษาของมิชชันนารีให้เป็นการศึกษาที่เป็นระบบตามลักษณะของการจัดการศึกษาศาสนศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งแมคคิลวารีได้วิจารณ์ว่าเป็นแบบฝรั่งมากเกินไป นั่นคือรูปแบบที่ถูกปรับเปลี่ยนใหม่เป็นระบบที่มองผู้เรียนว่า จะต้องเป็นผู้อุทิศตนในการศึกษาและกลับออกไปทำงานในคริสตจักรอย่างผู้เสียสละ และเรียนตามหลักสูตรอย่างตายตัว ขณะที่ตามวิธีการของแมคคิลวารีได้เสนอแนวทางเมื่อ พ.ศ.2426 ว่า ให้มีการเตรียมคริสเตียนที่มีแนวความรู้ความสามารถสูงกว่าคนอื่นๆ ให้เป็นผู้นำหรือเป็นกรรมการของคริสตจักรเพื่อเป็นผู้อบรมสั่งสอนทางศาสนาแก่สมาชิก และเลือกสรรผู้ที่เยี่ยมยอดในกลุ่มนี้มาศึกษาฝึกอบรมเพื่อปฏิบัติพันธกิจ

²³⁰McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao...* p.258.

ทางศาสนาในระดับสูงต่อไป ในการจัดอบรมให้เป็นแบบยืดหยุ่นมากกว่าเป็นแบบชั้นเรียนและเน้นการฝึกปฏิบัติจริงภายใต้การกำกับดูแลของมิชชันนารี (หรือครูใหญ่) ในระบบการศึกษาทางศาสนศาสตร์เพื่อเตรียมผู้นำคริสเตียนของแมคกิลวารีต้องมีค่าเลี้ยงดูสำหรับคนที่เข้ามาเข้าเรียนด้วยเพราะคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบ²³¹

มิชชันนารีได้จัดตั้งชั้นเรียนเพื่อเตรียมนักบวชอย่างเป็นทางการเป็นรูปแบบใน พ.ศ. 2432 โดยผู้เรียนมาจากชุมชนชาวคริสต์ในเชียงใหม่และลำพูน มีผู้จบการศึกษาใน พ.ศ. 2437 ถูกส่งไปประจำตามคริสตจักรและกลุ่มคริสเตียนอย่างน้อย 7 แห่ง²³² ดังนั้น ในทางทฤษฎีจะเห็นว่า นักบวชที่ถูกส่งไปประจำคริสตจักรหรือชุมชนคริสเตียนคือผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนทางศาสนา เป็นผู้ควบคุมรักษากฎระเบียบและวินัยของคริสตจักร และเป็นผู้นำของชุมชนในการออกไปเผยแผร์คริสต์ศาสนาตามหลักการที่ได้รับการอบรมมาจากสถาบันดังกล่าว และมิชชันนารีอเมริกันมุ่งหวังว่า กลุ่มผู้จบการศึกษาเหล่านี้จะทำงานเป็นผู้อภิบาลได้ตามระบบคริสตจักรเพรสไบทีเรียนอเมริกัน แต่เนื่องจากผู้เรียนได้รับการฝึกฝนเป็นผู้เผยแผร์ศาสนามากกว่าการทำหน้าที่แบบผู้อภิบาลจึงถูกวิจารณ์จากมิชชันนารีอเมริกันว่า ผู้นำทางศาสนาเหล่านี้ส่วนใหญ่ทำงานไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันลักษณะดังกล่าวแสดงถึงความพยายามของมิชชันนารีอเมริกันที่จะสร้างชุมชนทางศาสนาที่เป็นระบบตามแบบคริสตจักรในสหรัฐอเมริกา แต่เนื่องจากการดำเนินการข้ามวัฒนธรรมจึงต้องเผชิญกับอิทธิพลของชุมชนทางศาสนาแบบจารีตที่ชุมชนชาวคริสต์สมัยเริ่มแรกจะต้องปรับตัวเข้ากับระบบใหม่

ในการจัดระบบควบคุมดูแลคริสตจักรโดยใช้ผู้นำชาวคริสต์ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันฝึกอบรมทางศาสนาเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของกรรมการมิชชันนารีฝ่ายต่างประเทศในสหรัฐอเมริกากำหนดให้คริสตจักรในท้องถิ่นต้องออกค่าใช้จ่ายค่าตอบแทนผู้อภิบาลเองโดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนทางการเงินจากมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นหลักการที่เรียกว่า แผนการเนเวียส (Nevius Plan) ซึ่งองค์กรคริสตจักรเพรสไบทีเรียนอเมริกันประกาศใช้กับงานเผยแผร์คริสต์ศาสนาในดินแดนต่างๆ ทั่วโลกตั้งแต่ พ.ศ. 2438 แต่คริสตจักรท้องถิ่นและผู้อภิบาลในล้านนาไม่ยอมรับการใช้นโยบายดังกล่าวนี้ และเรียกร้องให้มิชชันนารีอเมริกันรับผิดชอบ

²³¹McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Laos...* p. 259-260.

²³²Robert Irwin to Speer, letter 11 May 1895, v.11, *BFM*. Swanson, *Khrischak Muang Nua*, pp. 94-101.

เป็นแผนการที่ปรับปรุงมาจากงานเขียนของจอห์น แอล เนเวียส มิชชันนารีของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่ปฏิบัติงานเผยแผร์คริสต์ศาสนาในประเทศจีน มีหลักการสำคัญคือ ให้คริสตจักรท้องถิ่นพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ มากกว่าการพึ่งพาคริสตจักรแม่ในสหรัฐอเมริกา

ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้อภิบาลแบบเดิม ซึ่งจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่เริ่มต้นสร้างชุมชนชาวคริสต์ใน ล้านนาจนถึง พ.ศ. 2437 มิชชันนารีได้เป็นผู้นำในการบริหารจัดการและถือเป็น "ผู้อุปถัมภ์" ชุมชนชาวคริสต์มาโดยตลอด สมาชิกคริสตจักรไม่มีความคุ้นเคยหรือมีความเข้าใจว่าตนเองต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูผู้อภิบาลคริสตจักร

การบริหารจัดการคริสตจักรโดยมิชชันนารีอเมริกันเช่นนี้จึงมีลักษณะของนาระบบการจ้างงานแบบทุนนิยมมาปฏิบัติในชุมชนชาวคริสต์และให้ชุมชนชาวคริสต์ได้เข้ามารับผิดชอบในระบบดังกล่าวนี้ด้วย ซึ่งความเป็นจริงขณะนั้นคือ ผู้ที่มาเรียนเพื่อเตรียมตัวเป็นนักบวชโดยส่วนใหญ่เป็นผู้รับจ้างมิชชันนารีอเมริกันในการช่วยงานเผยแผร์คริสต์ศาสนาในฐานะเป็นลูกหาบและทำการเผยแผร์ศาสนากับชาวบ้านโดยตรง ภายหลังจากเข้ารับการศึกษาเตรียมเป็นนักบวชและเปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้อภิบาลกลับถูกตัดค่าตอบแทนที่เคยได้รับจึงเกิดความไม่พอใจ ทำให้มิชชันนารีอเมริกันต้องกลับไปใช้ระบบการจ้างแบบเดิม และได้ลดบทบาทในการเตรียมนักบวชคนท้องถิ่นในระบบสถาบันลง มิชชันนารีอเมริกันแต่ละศูนย์มิชชันได้หันมาจัดชั้นเรียนพระคัมภีร์ (Bible Training Class) เพื่อเตรียมผู้ช่วยคนพื้นเมืองในการเผยแผร์ศาสนาแทน และมีการจัดกิจกรรมอบรมทางศาสนาผู้นำตามชุมชนคริสเตียนเป็นหลัก โดยเฉพาะที่เชียงใหม่ ถ้าพูด มีการจัดอบรมหลักสูตรพิเศษระยะสั้นปีละ 1-2 สัปดาห์ ขณะที่ศูนย์มิชชันน่านมีการจัดชั้นเรียนพระคัมภีร์ เพื่อเตรียมผู้ปฏิบัติงานเผยแผร์ศาสนาและถูกส่งออกไปปฏิบัติงานยังท้องที่ต่าง ๆ

ในการจัดส่งนักบวชและผู้นำทางศาสนาออกไปประจำตามชุมชนคริสเตียนทำให้บางชุมชนคริสเตียนบางแห่ง เช่น คริสตจักรเวียงป่าเป้ามีประสบการณ์ที่ต้องการให้มีผู้อภิบาลมาอยู่ประจำในคริสตจักรโดยยินยอมที่จะจ่ายค่าเลี้ยงดูด้วยตนเอง ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันมองว่าเป็นสำนึกใหม่ของชาวคริสต์ที่นี้ซึ่งมีผลผลิตข้าวเพียงพอที่จะเลี้ยงดูผู้อภิบาลและนำมาให้เป็นเหมือนสิ่งบูชาพระเจ้า โดยสมาชิกตกลงที่จะให้ข้าวแก่ผู้อภิบาลปีละ 180 ถัง²³³ วิธีการนี้นับเป็นการปรับตัวตามลักษณะทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ให้ค่าจ้างเป็นผลผลิตแทนการจ่ายเป็นเงินตรา และเป็นสิ่งที่สังเกตว่า ความต้องการมีผู้อภิบาลของชุมชนชาวคริสต์แห่งนี้สะท้อนถึงการจัดรูปแบบชุมชนศาสนาที่ต้องมีนักบวชหรือพระเป็นผู้นำของชุมชน อีกทั้งชาวคริสต์ที่นี้ยังมีความกระตือรือร้นในการสร้างโบสถ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยมีการเคลื่อนย้ายที่ตั้งไปตามแหล่งที่จะเป็นศูนย์รวมของสมาชิกซึ่งกระจัดกระจายอยู่หลายหมู่บ้านให้เป็นศูนย์รวมจิตใจที่เดียวกัน และที่เชียงคำในเขตรับผิดชอบของศูนย์มิชชันน่าน มิชชันนารีอเมริกันที่ศูนย์มิชชันน่านได้ส่งผู้เผยแผร์

²³³Denman to Speer, letter 20 May 1896. v.13, BFM. Denman, "Annual Report of Chiang Hai Station," 1 December 1897, v.19. BFM.

ศาสนาคนเมืองไปอยู่ประจำโดยซื้อที่นาไว้เป็นที่ทำกิน และมีสมาชิกคริสตจักรเป็นคนทำการผลิตให้ผู้อภิบาล

อนึ่ง จากบันทึกและรายงานของมิชชันนารีอเมริกันจะเห็นได้ว่า มีกิจกรรมประจำปีของมิชชันนารีอย่างหนึ่งคือ การตระเวนเยี่ยมเยียนตามคริสตจักรและกลุ่มชุมชนชาวคริสต์ในท้องที่ต่างๆ ทั้งที่อยู่ใกล้กับศูนย์มิชชันและที่อยู่ห่างไกลออกไปหลายร้อยกิโลเมตร ลักษณะเช่นนี้นับเป็นระบบการควบคุมคริสตจักรจากส่วนกลางแบบหนึ่ง ดังที่มิชชันนารีได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการตระเวนเยี่ยมเยียนประจำปีว่า เป็นสิ่งจำเป็นในการรักษาระเบียบวินัยของคริสตจักร แก้ไขสิ่งที่ผิดปกติให้ถูกต้อง ช่วยแก้ไขปัญหายากลำบาก และกระตุ้นชีวิตด้านจิตวิญญาณคริสเตียน²³⁴ ซึ่งการออกตระเวนเยี่ยมเยียนของมิชชันนารีอเมริกันแต่ละครั้งจะมีผู้นำคริสเตียนคนเมืองติดตามไปด้วย จึงเป็นผลพลอยได้ที่เป็นการสร้างความคุ้นเคยและสร้างความรู้สึกเป็น "พี่น้องกัน" ระหว่างชุมชนชาวคริสต์ในที่ต่างๆ และเข้าใจว่า การรู้จักคุ้นเคยกันจากวิธีการดังกล่าวมีส่วนที่ทำให้เกิดการสร้างความเป็นเครือญาติโดยการสมรสในหมู่ชาวคริสต์ ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีอเมริกันมีแนวปฏิบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับคริสเตียนว่า ไม่ควรแต่งงานกับคนต่างศาสนา การตระเวนเยี่ยมเยียนชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันแต่ละปีจึงมีโอกาสนี้ทำให้มีการสร้างระบบเครือญาติในหมู่ชาวคริสต์ทั้งโดยการแต่งงานและยอมรับนับถือในฐานะเป็น "ชาวคริสต์" ด้วยกัน

ดังที่กล่าวมาแต่ต้นว่า การสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีในล้านนาได้มุ่งเน้นถึงความจำเป็นอย่างหนึ่งคือ ผู้ที่เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียนจะต้องเป็นผู้ที่สามารถอ่านหนังสือได้หรือเป็นชุมชนที่ "รู้หนังสือ" ทั้งแมคคิลวารีและวิลสันได้มีแนวคิดในการสร้างชุมชนที่รู้หนังสือโดยจะต้องมีการผลิตวรรณกรรมที่เป็นภาษาของท้องถิ่นเพื่อจะให้คริสตชนได้ศึกษาและสามารถนำคริสต์ศาสนาเข้าถึงคนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมิชชันนารีอเมริกันเคยคิดและเตรียมการในเรื่องนี้ตั้งแต่เริ่มแรกที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในล้านนา และเมื่อแมคคิลวารีและวรูแมน ได้เดินทางสำรวจ "พื้นที่" ของดินแดนล้านนาครั้งแรกใน พ.ศ. 2415 ก็เห็นว่า มีความจำเป็นจะต้องมีการผลิตวรรณกรรมคริสเตียนที่เป็นภาษาล้านนาสำหรับการเผยแผ่ศาสนาและเป็นสื่อที่จะทำให้ชุมชนชาวคริสต์ในล้านนารวมไปถึงชนชาติที่ใช้ภาษาไตที่มิชชันนารีอเมริกันได้พบจากการเดินทางสำรวจสามารถอ่านได้และมีความรู้ความเข้าใจทางศาสนาโดยผ่านภาษาของตนเอง²³⁵ ดังนั้นจึงมีการคิดจัดตั้งโรงพิมพ์ของมิชชันลวขึ้น

²³⁴E. B. McGilvary, "Report of Cheung Maij Station," December 1st, 1891 - December 1st, 1892," v.22 BFM.

²³⁵Vrooman, "A Tour in the Laos Country," : 356-357.

อย่างไรก็ดี ความพยายามของมิชชันนารีอเมริกันในการตั้งโรงพิมพ์เพื่อสนองต่อความจำเป็นดังกล่าวดำเนินไปอย่างล่าช้าเนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคด้านเทคโนโลยี การขนส่ง และงบประมาณ ซึ่งในช่วงที่กำลังดำเนินการในเรื่องนี้มีความคิดเห็นจากมิชชันนารีบางคน (โดยเฉพาะนายแพทย์ซีค) ในเชิงคัดค้านว่า การตั้งโรงพิมพ์ไม่น่าจะเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนามากนักและไม่คุ้มกับการลงทุน แต่แมคกิลวารี, วิลสัน และมิชชันนารีอเมริกันคนอื่น ๆ ไม่ได้มองในเชิงธุรกิจ ดังนั้น จึงยังมีความมุ่งมั่นดำเนินการจัดตั้งโรงพิมพ์ต่อมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2435 จึงมีการตั้งโรงพิมพ์ของมิชชันนารีในเชียงใหม่โดยมีเดวิด จี คอลลินส์ ครูใหญ่โรงเรียนชายวังสิงห์คำ เป็นผู้รับผิดชอบ

มิชชันนารีอเมริกันมีจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งโรงพิมพ์เพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารของคริสต์ศาสนาและมองถึงบทบาทของการพิมพ์ว่า เป็นการหว่าน “เมล็ดพันธุ์” ทางความคิดความรู้ใหม่ที่จะแพร่กระจายทั่วภูมิภาคที่หวังจะส่งผลให้มีความเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนา จากความตั้งใจของมิชชันนารีอเมริกันในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันได้ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารความรู้ทางคริสต์ศาสนาแก่ผู้คนในเขตเมืองและบริเวณใกล้เคียง แต่ในการสื่อสารกับคนในพื้นที่กว้างไกลออกไปแล้วกลับมองว่า ไม่อาจใช้ภาษาไทยได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องผลิตงานพิมพ์ที่เป็นภาษาล้านนาเพื่อตอบสนองต่อการเผยแพร่ในภูมิภาคนี้ มิชชันนารีอเมริกันได้ตีพิมพ์งานครั้งแรก ได้แก่หนังสือพระธรรมมัทธิว (Mathew) และพระธรรมกิจการอัครทูต (The Acts) ซึ่งตั้งใจที่จะใช้เพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาโดยตรง แต่มีการใช้สำหรับสมาชิกคริสตจักรได้เรียนด้วย ในปีต่อมาได้จัดพิมพ์หนังสือพระคัมภีร์อีกสามเรื่อง และจนถึง พ.ศ. 2441 มีพระคัมภีร์ไบเบิลที่ได้จัดพิมพ์เป็นภาษาล้านนารวมแล้วเพียงหกเรื่อง จากทั้งหมด 66 เรื่อง²³⁶

อย่างไรก็ดี ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่า มิชชันนารีอเมริกันมีแนวคิดอย่างไรในการแปลและพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิลตามที่ปรากฏคือ พระคัมภีร์ในส่วนที่เรียกว่า พระกิตติคุณ (The Gospel) 4 เล่ม ได้แก่ กิจการของอัครทูต มัทธิว ลูคา(Luke) และยอห์น (John) กับพระคัมภีร์ในภาคพันธสัญญาเดิม (The Old Testament) 2 เล่ม คือปฐมกาล(Genesis) และ สดุดี (Psalms) แต่จากเนื้อหาของพระคัมภีร์ไบเบิลดังกล่าว เป็นส่วนที่แสดงความรู้และคำสอนพื้นฐานของศาสนา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งแมคกิลวารีได้พยายามในเรื่องนี้อย่างจริงจังทั้งนี้เพราะมีความคิดหลักที่ว่า การงานของมิชชันนารีทุกอย่างเป็นการเผยแพร่คริสต์ศาสนา (evangelism) และการจัดตั้งโรงพิมพ์ในล้านนาเป็นกระบวนการหนึ่งในการนำเทคโนโลยีตะวันตกที่ถือเป็น “ชุดอุปกรณ์” (package) ในการทำพันธกิจดังกล่าว ทั้งที่แมคกิลวารีเองเคยมีความคิดว่า สังคมล้านนาจะถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของภาษาไทยในอนาคต (ดูที่ Swanson, "Prelude to Irony..." p.168-170.

²³⁶Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 170.

คริสต์ที่น่าจะเป็นความจำเป็นในการสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนาและเข้าใจถึงเนื้อหาสาระของคำสอนและการดำเนินชีวิตทางศาสนาของผู้ที่เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียน

นอกจากการพิมพ์งานที่เป็นพระคัมภีร์ที่เป็นเนื้อหาคำสอนของคริสต์ศาสนาโดยตรงแล้ว ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวคริสต์มีองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือการร้องเพลงสวด (Hymnal) มิชชันนารีอเมริกันได้จัดพิมพ์เพลงสวดภาษาล้านนาที่แปลโดยวิลสันและผู้ช่วยคนเมือง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2437 มิชชันนารีกล่าวว่า การใช้เพลงสวดภาษาล้านนาในชุมชนชาวคริสต์มีส่วนสำคัญในการสร้างความเลื่อมใสศรัทธาและความเข้าใจในการดำเนินชีวิตแบบคริสเตียน ดังที่มิงานเขียนที่กล่าวถึงความสำคัญและบทบาทของเพลงสวดของวิลสันต่อชุมชนชาวคริสต์ว่า เป็นประโยชน์อย่างมากในการสอนคริสเตียนศึกษา (Christian Education) แก่ผู้ที่หันมานับถือคริสต์ศาสนา²³⁷ ทั้งนี้เพราะในบทเพลงสวดมีเนื้อหาที่บ่งบอกถึงสาระทางศาสนา อารมณ์ความรู้สึกของความเลื่อมใสศรัทธา และการปฏิบัติตนของชาวคริสต์ ซึ่งในการทำกิจกรรมของมิชชันนารีและผู้นำชาวคริสต์ในคริสตจักรต่างๆ ได้มีการสอนร้องเพลง อธิบายความหมายของเพลงและคติคำสอนทางศาสนา โดยใช้เครื่องดนตรีตะวันตก อาทิ เปียนโนและออร์แกนหรือ "ทึบเพลง"

การร้องเพลงสวดของชาวคริสต์ในล้านนาโดยส่วนใหญ่เป็นการสวดทูลในลักษณะเป็นความทรงจำที่สืบทอดกันมา ดังตัวอย่างของเพลงชื่อ "ของสะปะตีเฮาได้ใจ" ความว่า

1. ของสะปะตีเฮาได้ใจ	บอระโปกตุ๊กวัน
พระบิดาได้คิดสร้างไว้	โปรตปรทานตุ๊กอัน
2. หมู่ลูกสิตตี้ฮับแมตตา	ควรวิตถวยของตาน
จ่วยคนตุ๊กลำบากนานา	หื้อเฮาอยู่สำราญ
3. ใจสัถยยังมีปัญญา	เหลือกว่าใจตะหนี่
คำตอบคุณแควนม่วนยิ่งกว่า	เสียงฝูงนกวรรณตี
4. คนโศกตุ๊กยว้ายหน้าหายเหงา	งามเหลือดอกบานใหม่
ผู้ที่จ่วยค้ำจุนหมู่เขา	คงจักจั้นบานใจ

²³⁷Daniel McGilvary, "Rev.Jonathan Wilson, D.D. An Appriciation," The Laos News, 3(July 1911) : 80-81. James W McKean, "Dr. Wilson's Laos Hymnal and its Value to the Lao," The Laos News, 3(July 1911) : 82-83.

ผู้วิจัยเคยได้ยินเพลงนี้ครั้งแรกที่ชุมชนคริสเตียนหนองสะในอำเภอสันกำแพงที่มีประวัติการก่อเกิดกลุ่มคริสเตียนที่นั่นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ซึ่งจากคำบอกเล่าที่มาแสดงว่า เป็นเพลงสวดที่ใช้ร้องกันมานาน โดยร้องประกอบการนมัสการในช่วงของการถวายทรัพย์ (Offering) นับเป็นตัวอย่างหนึ่งในการสอนโดยทางมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดความเชื่อศรัทธาเกี่ยวกับคำสอนและการปฏิบัติของคริสเตียนสืบทอดกันมา

5. วัตถุประสงค์
ข้อจำกัดในการเินดู

ข้าขออธิษฐาน
แลการถวายแก้ตัว²³⁸

นอกจากนี้ยังมีสิ่งพิมพ์ทางศาสนาที่ได้แก่การตีพิมพ์บทเรียนสำหรับโรงเรียนวันอาทิตย์ โบปิวคำสอนที่อธิบายความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา เช่นการตีพิมพ์ "หนังสือคำถามคำตอบ" (Child's Catechism) เป็นหนังสือเล่มเล็กๆ ที่ใช้สอนในคริสตจักรโปรเตสแตนต์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำถามคำตอบที่เป็นความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจขั้นพื้นฐานของคริสต์ศาสนา มีจัดพิมพ์มากกว่า 10 ครั้ง จากหลักฐานการพิมพ์ครั้งที่ 12 ใน พ.ศ.2450 ได้ตีพิมพ์จำนวน 2,000 เล่ม ดังนั้นเข้าใจว่า คงมีการตีพิมพ์รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 10,000 เล่ม เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เป็น การไล่เรียงคำถามแบบง่าย ๆ สั้น ๆ เพื่อชักนำให้ผู้อ่านเข้าใจและเชื่อว่าคริสต์ศาสนาเป็นศาสนาที่ ถูกต้องเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งในการสอนจะให้ผู้เรียนได้เรียนแบบท่องจำ และเข้าใจว่า มีการกระจาย หนังสือคำสอนนี้ไปยังชุมชนชาวคริสต์อย่างทั่วถึง ทั้งโดยการนำของมิชชันนารีอเมริกันและผู้นำ คริสเตียนจากส่วนกลางที่ออกไปเยี่ยมเยียนและนำการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

การจัดพิมพ์วรรณกรรมภาษาล้านนาในช่วงนี้นับเป็นการตอบสนองต่อความจำเป็น เบื้องต้นในการสร้างและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์โดยให้ได้รับการสื่อสารคำสอนทางศาสนา ที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีรูปแบบและเนื้อหาสาระอย่างเดียวกัน ต่อมาในภายหลัง โรงพิมพ์ของ มิชชันในเชียงใหม่ได้จัดพิมพ์วรรณกรรมที่สนับสนุนด้านการศึกษาด้วย

อนึ่ง ในการจัดตั้งโรงพิมพ์ของมิชชันนารีอเมริกันยังมีผลกระทบอันสำคัญคือการเกิด ระบบการจ้างงานและเกิดการอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง กล่าวคือ เมื่อมีการจัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นได้มี กลุ่มชาวคริสต์จากบ้านวังหมุ่น ลำพูน ย้ายมาอยู่ในเชียงใหม่เพื่อเป็นคนงานในโรงพิมพ์ และมี คริสเตียนจากชุมชนชาวคริสต์บ้านท้อ ที่อยู่ห่างจากโรงพิมพ์ประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นคนทำงาน ในโรงพิมพ์ด้วย ซึ่งจะต้องเข้ามาพักประจำในเมืองทั้งนี้เพราะต้องทำงานเป็นเวลา มิชชันนารีกล่าวว่า ในการทำงานที่โรงพิมพ์นี้จะมีช่วงของการอบรมทางศาสนาและสอนเรื่องความรับผิดชอบต่อ

²³⁸ จันทรแรม ชัยศรี, ผู้ปริวรรติและรวบรวม, เพลงนมัสการคำเมือง (เชียงใหม่ : ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1999), หน้า 19. (เอกสารอัดสำเนา)

บทเพลงนี้นับเป็นตัวอย่างหนึ่งในการถ่ายทอดทางมุขปาฐะ ซึ่งสาระของเพลงเป็นการสอนให้ คริสเตียนได้เข้าใจว่า ทุกสิ่งในโลกนี้สร้างขึ้นโดยพระเจ้าและได้ทรงประทานให้แก่มนุษย์เป็นผู้ใช้ประโยชน์ คริสเตียนที่ได้รับของประทานนั้นจะต้องนำมาถวายแด่พระเจ้าโดยผ่านคริสตจักรเพื่อจะได้นำไปใช้ให้เป็น ประโยชน์ในการช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากให้ได้รับการช่วยเหลือ สิ่งที่ทำนี้จะก่อให้เกิดความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ

เวลา ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันมองว่า คนงานที่โรงพิมพ์ได้ถูกสร้างให้มีอุปนิสัยในการตรงต่อเวลา มีการตีระฆังบอกเวลาเข้าทำงานและเลิกงาน การสร้างนิสัยให้คน "ตรงต่อเวลา" เป็นคติของการสร้างระเบียบวินัยทางสังคมของมิชชันนารีอเมริกันที่ถือว่า มีความสำคัญและเป็นมาตรฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมทางศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ มิชชันนารีอเมริกันได้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างลักษณะนิสัยของคนงานของโรงพิมพ์กับชาวบ้านทั่วไปว่า มีความเจริญกว่าเพราะมีความรับผิดชอบเรื่องเวลา

ในบทความเรื่อง "THIS SEED ; MISSIONARY PRINTING AND LITERATURE AS AGENT OF CHANGE IN NORTHERN SIAM, 1892-1926," ของสวอนสัน²³⁹ ได้ศึกษาวิเคราะห์ว่า การจัดตั้งโรงพิมพ์ของมิชชันนารีอเมริกันในเชียงใหม่ ได้นำความเปลี่ยนแปลงมาจารีตการเสพวรรณกรรมของล้านนาจากเดิมที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่จะเรียนรู้มีจำกัด และการสื่อสารจะเป็นแบบมุขปาฐะหรือแสดงออกทางพิธีกรรมมาเป็นการพิมพ์งานทางศาสนาและเรื่องราวทางโลกที่หลากหลาย และคัมภีร์ทางศาสนาไม่ใช่เรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่สตรีแตะต้องไม่ได้ ทุกคนมีโอกาสได้ศึกษารับรู้สิ่งต่างๆ ทั้งสามัญชนและฆราวาสสามารถมีไว้ในครอบครองและศึกษาด้วยตนเอง การพิมพ์หนังสือภาษาล้านนาของมิชชันนารีอเมริกันได้สันคลอนจารีตการเสพวรรณกรรมแบบเดิมโดยสาระที่มิชชันนารีอเมริกันได้นำเสนอเป็นเรื่องใหม่ เป็นความรู้ที่เปิดโลกของชาวล้านนาให้สัมผัสกับโลกภายนอกและนำเสนอข่าวการเคลื่อนไหวแปลกใหม่ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นที่สังเกตว่า โรงพิมพ์ของมิชชันนารีไม่มีจารีตพิธีกรรมของพุทธศาสนาหรือวรรณกรรมพื้นเมือง ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีเห็นว่า มีเนื้อหาที่เป็นสิ่งเหลวไหลไร้สาระ ไม่เป็นสิ่งที่นำความคิดสู่ความทันสมัยทางสังคม และยังเป็นสิ่งที่ขัดกับคำสอนของคริสต์ศาสนาด้วย แต่มิชชันนารีอเมริกันได้รับพิมพ์กฎหมายของสยาม เช่น พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 ก็เพราะเห็นว่า เป็นการนำความเจริญหรือความทันสมัยมาสู่ล้านนา ดังนั้น วรรณกรรมที่ผลิตจากโรงพิมพ์ของมิชชันนารีอเมริกันจึงเป็นการสื่อสารแบบใหม่ เป็นการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่มีรอบความรู้ทางคริสต์ศาสนาและนำเสนอในสิ่งที่มิชชันนารีอเมริกันเห็นว่าเป็นความเจริญก้าวหน้า

²³⁹Herbert Swanson, "THIS SEED ; MISSIONARY PRINTING AND LITERATURE AS AGENT OF CHANGE IN NORTHERN SIAM, 1892-2-1926," in Prakai Nontawasee, ed. *Changes in Northern Thailand and Shan States 1886-1940* (Singapore : Southeast Asian Studies Program, 1988) : 175-208.

3.4.2 การต่อสู้และการสร้างตัวตนของชุมชนชาวคริสต์ พ.ศ. 2421-2440

การเกิดชุมชนชาวคริสต์ในช่วง พ.ศ. 2421-2440 นอกจากจะเป็นชุมชนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการสร้างรูปแบบและระบบโดยมิชชันนารีอเมริกันแล้ว ยังมีการเคลื่อนไหวภายในที่ถือเป็นการต่อสู้และพยายามปรับตัวของชาวคริสต์ในท้องถิ่นด้วย กระบวนการต่อสู้และปรับตัวตนของชุมชนชาวคริสต์ในช่วงนี้มีการเคลื่อนไหวที่สำคัญคือ การร่วมมือกันสร้าง "โบสถ์" หรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมสำหรับกลุ่มหรือชุมชนของตนเอง การอพยพย้ายถิ่นไปหาที่อยู่ใหม่ และแม้กระทั่งการยอมละทิ้งคริสต์ศาสนากลับไปสู่วิถีชีวิตทางสังคมเดิม เนื่องจากไม่สามารถอดทนต่อแรงบีบคั้นของครอบครัว สังคม หรือไม่สามารถมีวิถีชีวิตหรือยึดมั่นในการปฏิบัติตามระเบียบวินัยของของคริสตจักรได้

การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างโบสถ์ของชุมชนชาวคริสต์นับจากที่มีการสร้างโบสถ์ชั่วคราวหลังแรกของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ใน พ.ศ. 2419 แล้ว ชุมชนชาวคริสต์ในเขตรอบนอกได้สร้างโบสถ์ของตนเองขึ้นเช่นเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นโบสถ์หลังเล็กๆ ที่สร้างด้วยไม้ไผ่และมักถูกลอบเผา จึงต้องโยกย้ายไปสร้างในที่ใหม่และเป็นแบบมั่นคงแข็งแรงมากขึ้น จนถึง พ.ศ. 2433 มีกลุ่มคริสเตียนที่เชียงใหม่อยู่ใน 22 หมู่บ้าน และมี 9 แห่งที่มีโบสถ์ของตนเอง²⁴⁰ การสร้างโบสถ์ของชุมชนชาวคริสต์นับเป็นจิตสำนึกทางศาสนาของสังคมมนุษย์ที่ต้องมีศาสนสถานซึ่งบ่งบอกถึงความเลื่อมใสศรัทธาและเป็นที่ประกอบกิจทางศาสนาที่ตนยึดถืออยู่

กระบวนการการสร้างโบสถ์ของชุมชนชาวคริสต์สะท้อนถึงพัฒนาการของชุมชนว่ามีความมั่นคงมากขึ้นเพียงใด เมื่อเริ่มแรกจะเห็นว่าเป็นการสร้างแบบเล็กๆ และถูกทำลายได้ง่าย แต่ภายหลังที่มีสมาชิกในกลุ่มมากขึ้น การสร้างโบสถ์จะมีลักษณะของความมั่นคงมากขึ้น ทั้งนี้คงเป็นไปตามความเชื่อศรัทธาในศาสนาใหม่ หรือตามกำลังและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ดังเช่นกรณีการสร้างโบสถ์ของคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2434 เป็นอาคารที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมของตนเองโดยเฉพาะ และมีความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีมิชชันนารีอเมริกันได้สนับสนุนด้านทุนทรัพย์ แต่ขณะเดียวกัน มีข้อเขียนของมิชชันนารีที่กล่าวว่า คริสเตียนคนเมืองได้มีส่วนร่วมกัน "ถวาย" ทุนทรัพย์ส่วนใหญ่ในการก่อสร้างด้วย และมิชชันนารีอเมริกันได้สนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนชาวคริสต์สร้างโบสถ์เนื่องจากเห็นว่า โครงการนี้ทำให้สมาชิกคริสตจักรมีกิจกรรมร่วมกันและเป็นการพึ่งพาตนเองของชาวคริสต์ที่เห็นได้ชัด การมีตัวอาคารโบสถ์แสดงถึงความมั่นคงของคริสต์ศาสนาในดินแดนล้านนาที่จะมีมากขึ้นตามลำดับ อีกทั้งการที่

²⁴⁰Dodd, Chiang Mai Station Annual Report 1890. และ McKean, Chiangmai Station annual Report 1891, v.22. BFM.

มีอาคารโบสถ์ที่ดีจะเป็นสิ่งดึงดูดให้คนในสังคมล้านนาสนใจคริสต์ศาสนา และอาจจะหันมาเป็นคริสเตียนมากขึ้น²⁴¹

คริสตจักรแม่ดอกแดง เขตดอยสะเก็ด นับเป็นตัวอย่างของชุมชนชาวคริสต์ในท้องถิ่นชนบทที่มีพัฒนาการในการสร้างโบสถ์ตั้งแต่แรกเริ่มแบบชั่วคราวและค่อยๆ สร้างแบบมั่นคงแข็งแรงตามลำดับ ดังที่มีบันทึกและคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในคริสตจักรว่า โบสถ์หลังแรกของคริสตจักรนี้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2426 อยู่ตรงกลางระหว่างสองหมู่บ้านแต่ถูกลอบเผา และอีกสี่ปีต่อมา ได้สร้างในที่เดิมอีกครั้งด้วยการร่วมมือของสมาชิกคริสตจักร แต่เมื่อถึง พ.ศ. 2433 ได้สร้างโบสถ์หลังใหม่ที่มีความมั่นคงแข็งแรงมากขึ้น โดยย้ายที่ตั้งมาอยู่ท้ายหมู่บ้านใกล้กับวัดแม่ดอกแดง ลักษณะโบสถ์หลังนี้มีความยาว 20 ศอก กว้าง 15 ศอก เสาเป็นไม้สัก ผนังก่ออิฐฉาบปูนทางด้านนอก ด้านในบุด้วยไม้และทาสีขาว หลังคามุงกระเบื้องดินขอ ทุนก่อสร้างเกือบทั้งหมดมาจากการ "ถวาย" ของสมาชิก ใช้เวลาสร้างกว่าหนึ่งปีจึงเสร็จสมบูรณ์ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2434²⁴² การสร้างโบสถ์ดังกล่าวแสดงถึงสถานะของคริสตจักรที่มีกำลังมากขึ้น นั่นคือขณะนั้นมีสถิติแสดงว่าชุมชนชาวคริสต์ที่นี่มีสมาชิกทั้งเด็กและผู้ใหญ่เกือบสองร้อยคน

เป็นที่สังเกตว่า การขยายขยายที่ตั้งโบสถ์มาอยู่ใกล้กับวัดแสดงถึงความเชื่อมั่นและทำทนายต่อชุมชนสังคมเดิมอย่างมาก เนื่องจากเมื่อแรกเริ่มของชุมชนชาวคริสต์แห่งนี้ชาวคริสต์ส่วนใหญ่มาจากกลุ่มคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะ และการที่โบสถ์หลังเดิมถูกลอบเผื่อน่าจะเป็นปฏิกิริยาของสังคมที่ได้ปฏิบัติอย่างเดียวกันกับผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะ และเป็นการบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคมของชาวคริสต์ในขณะนั้นว่า ยังไม่มีกำลังต่อรองกับชุมชนรอบข้าง และในภายหลังเมื่อชุมชนชาวคริสต์เขตนี้เพิ่มจำนวนมากขึ้นทำให้มีกำลังที่จะต่อรองและต้องการสร้างสิ่งที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จึงทำให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ผ่านการก่อสร้างศาสนสถานดังกล่าว²⁴³

การต่อสู้และสร้างตัวตนของชุมชนชาวคริสต์ในอีกลักษณะหนึ่งคือ การหนีออกจากสังคมเดิมที่บีบคั้นไปตั้งหลักแหล่งที่อยู่ใหม่เพื่อดำรงความเป็นชุมชนของตนเองต่อไป ดังกรณีของการเกิดชุมชนชาวคริสต์ที่เวียงป่าเป้า ซึ่งถึงแม้จะมีปัจจัยเรื่องเศรษฐกิจเป็นเหตุผลสำคัญ แต่คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะ เมื่อพวกเขาสามารถตั้งชุมชนอย่างมั่นคงและเป็นคริสตจักรแล้วยังได้ทำหน้าที่ในฐานะเป็นชุมชนชาวคริสต์ขณะนั้นคือการประกาศเผยแพร่เรื่องคริสต์ศาสนา

²⁴¹"Report of the Laos Mission for Year Ending Dec. 1. 1903," *The Laos News* I, 1 (January 1904) : 4. และ "Chiang Mai Convention," *The Laos News* II, 2 (April 1905) : 30.

²⁴²ดูรายละเอียดและหลักฐานข้อมูลได้ที่ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, "ป้อเก้า แม่เดิม,"..., หน้า 42-43.

²⁴³เรื่องเดียวกัน,

เพื่อนำคนในสังคมเข้ามาเป็นสมาชิกในชุมชนของตนเพิ่มขึ้น การกระทำดังกล่าวในแง่หนึ่งเป็นภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ได้รับการปลูกฝังจากมิชชันนารีอเมริกัน แต่ในแง่หนึ่งก็เป็นการสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้กับชุมชนของตนเองด้วย

เป็นที่สังเกตว่า กลุ่มชนชาวคริสต์ที่มีการโยกย้ายเพื่อไปหลักแหล่งจัดตั้งที่อยู่ใหม่อย่างชัดเจนในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวคริสต์จากเขตลำพูน โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2444 เป็นต้นมามีชาวคริสต์กลุ่มใหญ่จากชุมชนคริสเตียนวังหมื่นได้ย้ายไปอยู่ที่เวียงป่าเป้า และใน พ.ศ. 2449 มีข้อมูลว่า ชาวคริสต์จากชุมชนคริสเตียนวังหมื่นและคริสเตียน 75 ครอบครัวจากคริสตจักรสามแห่งมาตั้งหลักแหล่งในเชียงใหม่และใกล้กับเมืองเชียงใหม่²⁴⁴ การโยกย้ายของชาวคริสต์และสามารถตั้งหลักแหล่งมีที่ทำกินใหม่ มักมีข้ออ้างประการหนึ่งคือ การเป็นคริสเตียนไม่มีความเชื่อเรื่องผีหรือไม่กลัวเรื่องผี ดังนั้น คริสเตียนจึงสามารถจับจองที่ดินทำกินได้ง่ายเนื่องจากมักบุกเบิกที่ดินทำกินในสวนที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่ “ผีดู” และไม่กล้าเข้าไปจับจอง และจากการศึกษาต่อไปจะเห็นได้ว่า มีการเลื่อนไหลของชุมชนชาวคริสต์จากการอพยพโยกย้ายอยู่เสมอ ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ แต่ส่วนหนึ่งเป็นการโยกย้ายไปสมทบตามกลุ่มชนชาวคริสต์ที่ได้ไปก่อนและตั้งเป็นชุมชนของตนเองแยกจากหมู่บ้านเดิมอยู่แล้ว

สรุป

การศึกษาถึงกระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันในช่วงนี้จะเห็นได้ว่า มีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องคือ การเข้ามาปฏิรูปการเมืองการปกครองหัวเมืองในล้านนาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน และมิชชันนารีอเมริกันได้เป็นส่วนหนึ่งในการนำกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น โดยการสร้างและพัฒนาสิ่งที่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ศาสนา และในช่วงเดียวกันนี้มิชชันนารีอเมริกันได้มีการสร้างรูปแบบกิจกรรมที่จะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวชุมชนชาวคริสต์ที่เริ่มมีขึ้นให้มีความมั่นคงในความเชื่อศรัทธาในคริสต์ศาสนากรอบคิดของมิชชันนารี และเป็นการสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนชาวคริสต์ให้มีความเป็นตัวตนของตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ท่ามกลางการบีบคั้นของสังคมวัฒนธรรมเดิมที่ยังมีอยู่มาก

สำหรับการเคลื่อนไหวของชุมชนชาวคริสต์อยู่ในช่วงที่กำลังสร้างความเป็นตัวตนของตนเอง มีการสร้างศาสนสถานหรือที่ทำพิธีกรรมทางศาสนาที่บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนที่แยกตัวจากชุมชนเดิมและมีสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเป็นของหน้าหมู่บ้านเช่นเดียวกับชาวพุทธหรือคนต่างศาสนาที่จะสร้างสิ่งนี้เป็นสมบัติของส่วนรวมที่แสดงความเป็นชุมชนเฉพาะของตนเองที่เด่นชัด

²⁴⁴ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, บรรณาธิการ, *คริสต์จักรสามัคคีธรรม : 123 ปี พระกิตติคุณสู่เวียงป่าเป้า* (เชียงใหม่ : คริสตจักรสามัคคีธรรมเวียงป่าเป้า, 2005). Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p.127-128.